

Fjärrkyla i Norrgatan, Växjö 2012

Arkeologisk förundersökning i samband med grävning för fjärrkyla m fl ledningsdragningar i Norrgatan och angränsande gator 2012

Arkeologisk förundersökning vid reparation av el-teleledning inom Stortorget östra del 2012

RAÄ 170, Växjö socken och stad

Ivonne Dutra Leivas, Johan Åstrand

KALMAR LÄNS MUSEUM
Arkeologisk rapport 2014:10

Fjärrkyla i Norrgatan, Växjö 2012

Arkeologisk förundersökning i samband med grävning för fjärrkyla m fl ledningsdragningar i Norrgatan och angränsande gator 2012

Arkeologisk förundersökning vid reparation av el-teleledning inom Stortorget östra del 2012

RAÄ 170, Växjö socken och stad

Författare	Ivonne Dutra Leivas, Johan Åstrand
Copyright	Kalmar läns museum
Redaktion	Per Lekberg, Anna Sterling
Kartor	Publicerade i enlighet med tillstånd 507-98-2848 från Lantmäteriverket
Förlag	Kalmar läns museum
ISSN	1400-352X

Abstract

Keywords: Medieval Växjö, cellars, town-farming, boundaries of medieval towns.

In 2012 an excavation was conducted in the northern part of the city-center of Växjö. Remains of buildings, mostly cellars, were found. Two cellars were dated to the seventeenth century and one small cellar, or storage-pit, was dated to the medieval period. A larger stone-pavement belonged to what seems to have been a house complex owned by some of the more wealthy persons in the town. This part of the town was, according to old city maps, used for farming and the buildings were few. The exca-

vation confirmed this and most of the preserved layers had been used for agriculture. The signs of the medieval town were few but it seemed as if the whole town area, as it is known from the oldest maps, was used also in the earliest period of the city. In a small trench in the marketplace Stortorget remains of seventeenth century cellars and medieval cultural layers were found. These were parts of the more concentrated remains that are found in the old city-center.

Innehåll

Sammanfattning	9
Inledning	10
Syfte och frågeställningar	12
Arbetsföretaget och förundersökningsområdet	13
Fornlämningsmiljö och tidigare undersökningar	14
Det äldre kartmaterialet	16
Genomförande	21
Resultat	24
Område 1 – nordväst om residenset	25
Område 2 – korsningen Kungsgatan/Norrgatan.....	28
Område 3	32
Område 4	33
Område 5	35
Område 6	37
Område 7	39
Område 8	42
Område 9	43
Område 10	45
Analyser	48
Osteologiska analysen	48
Makrofossilanalysen	48
Vedartsanalys	48
¹⁴ C-analyser	49
Fynd	50
Ben	50
Brons och koppar	50
Bränd lera	51
Flinta	51
Glas	51
Järn	52
Keramik	52
Skiffer	52
Slagg	52

Tolkning	53
Dateringsbilden, fynd och ¹⁴ C-analyser	53
Bebyggelse, gårdar och gator	56
Huslämningar	56
Källare och källargropar	56
Husgrunder	61
Stenläggningar och gårdsplaner	62
Stolphål	65
Lagerbild och stadsodling	65
Medeltidens bebyggelse och frågan om stadens gränser	67
Norrgatan och Stortorget – frågor om centrum och periferi	69
Sammanfattning av utvecklingen i stadens nordvästra del	71
Yngre bronsålder/ äldre järnålder	71
Medeltid	71
1600-talet	71
1700 till 1843	71
1843 till 1960	71
1960	71
Utvärdering	72
Åtgärdsförslag	73
Referenser	75
Tekniska och administrativa uppgifter	77
Bilagor	81

Sammanfattning

Under 2012 utfördes ledningsgrävningar för fjärrkyla samt andra ledningsarbeten i Norrgatan. Detta berörde området för stadslagren efter Växjö gamla stad, forn-lämning 170, och det gjordes därför en arkeologisk förundersökning i form av en schaktningsövervakning. Grävningarna i Norrgatan var omfattande och innebar att gatumarken schaktades ur i sin helhet i området mellan Kungsgatan och Bäckgatan. Mindre ytor i Kungsgatan samt vid den nordvästra sidan av residenset ingick även i förundersökningen som omfattade sammanlagt 2000 m². Under hösten 2012 utfördes även en separat, mindre undersökning i samband med en reparation av en el- teleledning inom Stortorget's nordöstra del. Rapporteringen av denna har infogats i rapporten. Förundersökningarna utfördes av den uppdragsarkeologiska verksamheten vid Kulturparken Småland/Smålands museum. Efter sammangående med Kalmar läns museum har rapportarbetet utförts inom den nya organisationen Museiarkeologi Sydost. Beställare för arbetet omkring Norrgatan var Växjö Energi AB medan förundersökningen på Stortorget beställdes av PEAB.

Marken inom förundersökningsområdet var till stora delar skadad av tidigare ledningsgrävningar och de lämningar som bevarats var ofta fragmenterade. Trots detta har förundersökningen gett en rad upplysningar om denna tidigare dåligt kända del av staden. De bebyggelseämningar som påträffades var framför allt källare. Dessa var förhållandevis små och enkla. Två av källarna kunde dateras till 1600-tal. En mindre källargrop som påträffades i Norrgatans västra del daterades till högmedeltid. Det fanns få husgrunder som bevarats i ursprunglig marknivå men

en sådan påträffades i ett schakt nordväst om residensbyggnaden. Flera stenläggningar efter gårdsplaner påträffades. En ovanligt stor stenlagd yta som fanns väster om korsningen mot Klostergatan bör höra samman med en större stadsgård som låg här under perioden sent 1600-tal till sent 1700-tal.

Det förundersökta området har legat i stadens utkant och Norrgatan har utifrån historiska källor betraktats som en av stadens enklare gator i fråga om bebyggelse och social status. Detta kunde delvis bekräftas i fynd och bebyggelseämningar. Den större stadsgården i områdets västra del var dock ett undantag från detta och den bör ha ingått i vad som varit en mer ståndsmässig bebyggelse anlagd på gränsen mellan stad och land. Inom det mindre schaktet på Stortorget påträffades delar av två stenbyggda källare samt medeltida kulturlager. Lagerbilden i Norrgatan dominerades generellt av odlingslager. Detta stämmer väl med de äldre kartorna som visar att det funnits omfattande odlingar i stadens nordvästra del. De bebyggelseämningar som påträffades höll sig alla inom den gräns för stadsområdet som anges på den äldsta stadskartan från 1658. Resultaten från förundersökningen bekräftar bilden av stadens nordvästra del som en glesare bebyggd del av staden med en agrar prägel. Hela stadsområdet förefaller dock ha tagits i bruk redan under medeltid om än på ett extensivt sätt. Vid förundersökningen påträffades även spår av verksamhet på platsen under äldre järnålder bland annat en större härd. Förmodligen har det nuvarande stadsområdet varit integrerat i det kulturlandskap från brons- och järnålder som fortfarande finns bevarat i omgivningarna runt dagens Växjö.

Inledning

Under de senaste år har kunskapen om det äldre Växjö ökat betydligt och den stora arkeologiska undersökningen vid Karolinerhuset har gett en bild av den bebyggelse som anknutit till domkyrkan. Stadens västra del, handels- och hantverkarstaden, är dock mindre känd. I samband med dragning av ledningar för fjärrkyla i Växjö centrum under 2011 påträffades dock en rad intressanta lämningar inom det som varit borgarstadens centrala delar i framförallt Kronobergsgatan. Denna un-

dersökning, tillsammans med en arkeologisk förundersökning på Stortorget under 2013, har förbättrat kunskapen om denna stadsdel även om undersökningarna varit begränsade till mycket små ytor.

Under 2012 utförde VEAB, Växjö Energi AB, fortsatta ledningsgrävningar för fjärrkyla längs Norrgatan i Växjö. Dessa berörde den nordvästra delen av den äldre staden som tidigare sällan undersökts. Inom Norrgatan gjordes även en renovering av en rad olika

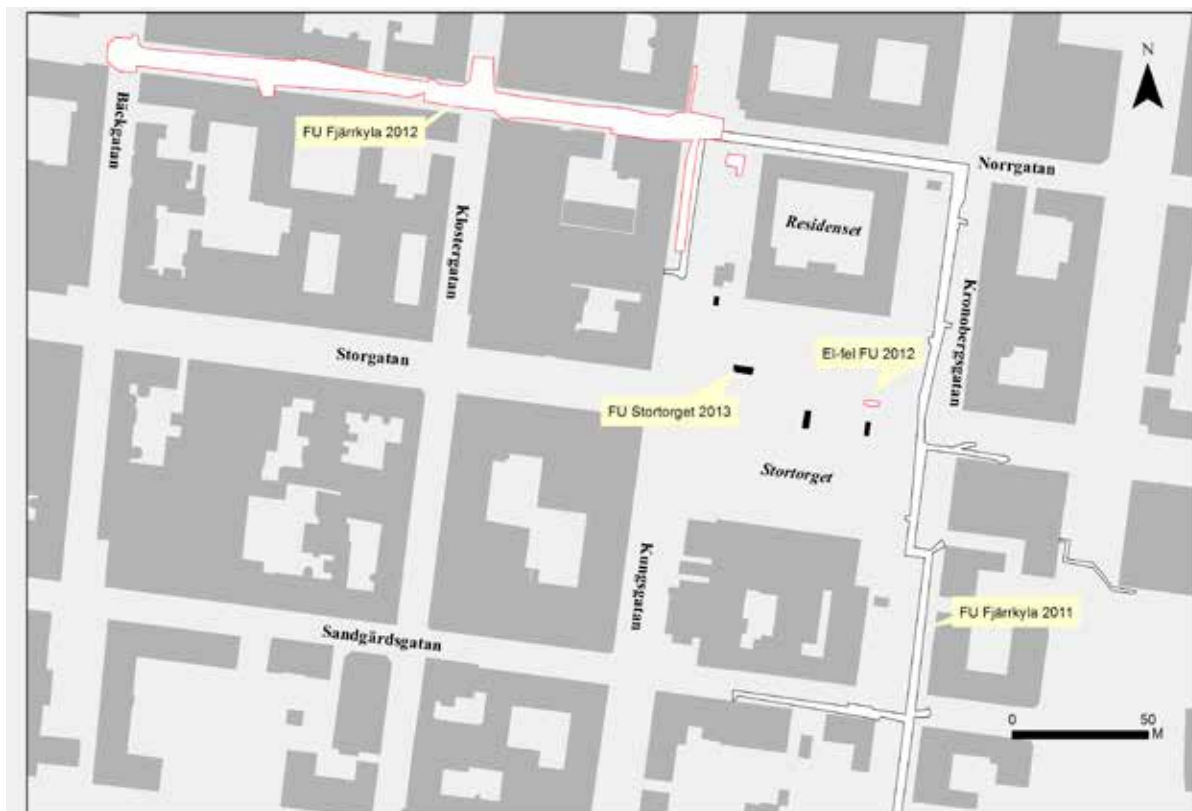

Fig. 2 Plan över de aktuella förundersökta ytorna i anslutning Norrgatan, Kungsgatan och på Stortorget. Schakt vid fjärrvärmeundersökningen 2011 samt förundersökningen på Stortorget 2013 är även markerade.

ledningarna vilket innebar att gatan grävdes upp i sin fulla bredd. Ytterligare några ledningsarbeten gjordes samtidigt i angränsande områden. Eftersom dessa arbeten berörde fornlämningsområdet för stadslager i Växjö stad, fornlämning 170, beslöt Länsstyrelsen att en arkeologisk förundersökning i form av en schaktningsövervakning skulle utföras. Eftersom gatumarken skulle grävas ur i sin helhet innebar detta att man fick en allra sista möjlighet att arkeologiskt dokumentera de äldre lämningar som fanns bevarade i gatan. Arbetet utfördes vid skilda tillfällen från maj till november 2012. Uppdragsgivare var VEAB.

I denna rapport ingår även redogörelsen för en mindre förundersökning som gjordes i samband med en reparation av el- och teleledningar på Stortorget. Undersökningen gjordes samtidigt med fjärrkylaundersökningen under oktober 2012. Uppdragsgivare var i detta fall PEAB. Redogörelsen för denna undersökning är integrerad i rapporten.

Då Länsstyrelsens under våren 2012 lämnade en förfrågan om en arkeologisk förundersökning gick denna till uppdragsverksamheten vid Smålands museum/Kulturparken Småland. Under hösten 2013 sammangick den arkeologiska uppdragsverksamheten vid Smålands museum med den vid Kalmar läns

museum och Museiarkeologi Sydost bildades. Ansvar för rapporteringen av undersökningen övergick då till Museiarkeologi Sydost och Kalmar läns museum. Fältarbetet utfördes av Åsa Alering, Sandra Lundholm, Andreas Emilsson och Johan Åstrand. Projektledare var Johan Åstrand som även ansvarat för rapporten. Rapportarbetet har utförts tillsammans med Ivonne Dutra Leivas.

I rapporten ges först en bakgrundsbild till undersökningen inklusive en genomgång av äldre kartmaterial. I resultatdelen görs sedan en genomgång av de undersökta lämningarna. Eftersom dessa ofta var fragmenterade och uppdelade på många olika ytor är redovisningen indelad i tio delområden där en detaljerad genomgång görs av lämningarna i varje delområde. I den följande tolkningsdelen diskuteras bebyggelseämningar, lagerbild, datering och den nordvästra stadsdelens karaktär utifrån ett arkeologiskt perspektiv och stads-historiskt perspektiv.

I den kravspecifikation från Länsstyrelsen som legat till grund för utformandet av undersökningen angavs att ”Resultatet av undersökningen kan komma att öka förståelsen för Växjö stads framväxt och är därmed av stort vetenskapligt intresse. Ambitionsnivån i detta ärende ska därför vara hög.”

Syfte och frågeställningar

I den undersökningsplan som utformades för projektet underströks att de arkeologiska kunskaperna omkring Växjö stad är begränsade och att målsättningen för denna förundersökning var att få ny väsentlig kunskap om stadens äldre historia. En viktig fråga var om det fanns medeltida lämningar inom det aktuella området och förundersökningen var särskilt utformad med tanke på att kunna lokalisera och undersöka de ofta ganska diskreta lager och anläggningar som utgör spår av den medeltida staden. En frågeställning var även vilken karaktär 16- och 1700-tals bebyggelsen haft

inom denna del av staden. Undersökningsområdet berörde främst de västra och norra delarna den äldre staden vilka har betraktats som mer perifera. Det ansågs dock vara av intresse att se om denna tolkning skulle stämma med de arkeologiska resultaten eller inte. Man skulle även få möjlighet att se om den äldsta stadskartans begränsning för staden skulle stämma med lämningarnas utbredning. En angelägen fråga var även om uppförandet av klostret i denna del av staden avspeglas i det arkeologiska materialet.

Arbetsföretaget och förundersökningsområdet

Under 2012 fortsatte utbyggnaden av fjärrkyle-nätet i centrala Växjö. Den huvudsakliga anledningen till den arkeologiska insats som beskrivs i denna rapport var att fjärrkyleledningar skulle läggas ned i Norrgatan mellan Kungsgatan och Bäckgatan (se fig. 1). Denna sträcka ligger inom området för Växjö stads historiska stadslager, RAÅ 170. I samband med nedläggandet av fjärrkylan skulle även en renovering göras av VA-ledningar. Även vissa elledningar och delar av fjärrvärmenätet skulle läggas om. Längs gatans fulla bredd grävdes även ur för att lägga en ny vägbana. Något förenklat innebar detta att hela Norrgatan, från korsningen mot Kungsgatan och västerut, grävdes upp i sin fulla bredd, trottoarerna ej inberäknade. Olika ledningar lades ned på olika djup men ur arkeologisk synpunkt lades alla ledningsdragningar, utom vissa elledningar, på ett sådant djup att man kom ned under de nivåer där äldre lämningar fanns bevarade. Hela den berörda delen av Norrgatan kom därför att nedschaktas till sådant djup att några arkeologiska lämningar inte skulle lämnas kvar. Den yta som berördes av den nämnda schaktningen hade längd av 229 meter och en yta av ca 2000 m². Den berörda delen av Norrgatan hade i sin helhet, inklusive trottoarer och korsningar, en yta av 2800 m².

I Kungsgatan utfördes även schaktningar i gatans västra sida bland annat för ny fjärrvärme, vatten samt elledningar. Norrut från korsningen drogs ett smalt 17 meter långt schakt som dock inte innehöll några intakta lager. Från korsningen och söderut drogs ett 40 meter långt schakt för fjärrvärme. Detta schakt låg parallellt med en yta som tidigare schaktkontrollerats i samband

med fjärrkyla-projektet 2011. Här fanns äldre ledningar men även bevarade partier. I schaktets mitt grävdes enbart ned till 1,2 meters djup och här fanns kvarvarande lager och anläggningar. Längs schaktets östra sida lades en vattenledning på djupare nivå och äldre lämningar togs då bort. Vissa bevarade lämningar finns alltså kvar i detta schakt. De båda grundare schakten i Kungsgatan hade en sammanlagd yta av 107 m² och en längd av 55 meter.

I den norra delen av allén på residensets västra sida grävdes även för en ny elstation i samband med ledningsarbetena. En schakt utvidgning gjordes även för att kunna flytta ett av alléns träd. Inom denna yta undersöktes alla bevarade lämningar ned till opåverkad nivå. Detta schakt hade en största längd av 7 meter och en yta av 35 m².

Samtidigt som arbetet i Norrgatan pågick behövdes ett reparationsarbete utföras på en elledning som skadats på Stortorget. Även om detta var ett separat ärende (se inledning) redovisas resultaten i detta sammanhang. Schaktet hade här en största längd av 6 meter och en yta av 10 m². Större delen av detta schakt upptogs av befintliga ledningar men här fanns även lämningar längs schaktets norra sida som undersöktes. Dessa undersöktes ned till ett djup av 0,9 meter. Under denna nivå finns bevarade lämningar i hela schaktytan.

Ledningsarbetena tog sin början i korsningen mellan Kungsgatan och Norrgatan och schaktningen fortsatte sedan västerut. Den arkeologiska insatsen omfattade sträckan fram till och med korsningen mot Bäckgatan där man området för den gamla staden, RAÅ 170 upphör.

Fornlämningsmiljö och tidigare undersökningar

Det äldre Växjö var en till ytan liten stad vars utformning och utveckling man vet ganska lite om. De arkeologiska insatserna i staden har under åren varit av ganska begränsad omfattning. Till stor del schaktades stadens äldre kulturlager bort utan undersökning i samband med expansionen under 1960- och 1970-talen. Under slutet av 1970- talet och under 1980-talet utfördes några ytmässigt större undersökningar medan senare års arkeologi främst utgjorts av schaktningsövervakningar (Hansson 1997:66ff).

Den aktuella förundersökningen berörde den äldre stadens nordvästra del där få arkeologiska insatser har gjorts. Det följande avsnittet är framför allt en kort redogörelse av undersökningar som gjorts i den äldre stadens norra och västra delar. En av de undersökningar som gjorts i den norra delen var en schaktningsövervakning som gjordes i Residensets trädgård 2009 (Åstrand 2010). Man kunde då konstatera att bevarade kulturlager fanns kvar under påförda matjordslager. En schaktningsövervakning gjordes även i samband med en ombyggnad av Residensets östra entré där man kunde konstatera förekomst av sannolikt medeltida kulturlager (Åstrand 2011). Även strax sydöst om Residenset har eventuellt senmedeltida kulturlager påträffats. Datering av dess är dock oklar (Skoglund 1994). År 2002 gjordes en förundersökning i kvarteret Nordstjernen som legat i utkanten av stadens nordöstra delar. Man fann här avfalls- lager från 1600-talet samt husgrunder från

senare bebyggelse (Hansson 2002). Nämnas bör också att man på 1910-talet påträffade en myntskatt i den norra delen av Stortorget, samt att det i korsningen Storgatan-Kronobergsgatan ska ha påträffats stenmursrester under mark (Åhman 1983:25).

Relativt få undersökningar och schaktningsövervakningar har berört den västra delen av staden. En arkeologisk undersökning gjordes 1977 i kvarteret Klostret på den norra sidan av Storgatan (Hansson 1997:68f). Man fann då lämningar efter klosterkyrkan i form av murrester samt ett antal gravar. Klostret som hörde till franciskanerorden anlades på 1480-talet och hade en förhållandevis kort verksamhetstid fram till reformationen (Larsson 1991:59f). På 1658 års karta ligger klostret inom stadens västra delar men det är rimligt att anta klostret ursprungligen anlades utanför staden vilket man vanligtvis gjorde. I samband med ledningsgrävningar 1994 gjordes profildokumentationer i Klostergatan och Storgatan (Hansson 1996). I båda gatorna fanns bevarade kulturlager med fynd från framför allt 16- och 1700-talet. Det fanns dock även bottenlager som skulle kunna ha vara medeltida. Partier med bevarade kulturlager förekom såväl i närheten av den nu aktuella ledningssträckningen i Norrgatan som nära sträckningen i Kungsgatan.

Den arkeologiska förundersökning som utfördes för den inledande delen av fjärrkyle-projektet under 2011 berörde framför allt Kronobergsgatan och östra delen av Norrga-

tan (se fig.1). De arkeologiska insatserna resulterade i att ett stort antal bebyggelseämningar, bland annat källare, samt ytor med kulturlager påträffades (Hansson 2012). Även om många partier längs sträckningen bestod av omrörda massor påträffades fler och mer omfattande lämningar än förväntat. Bland annat kan nämnas att man i södra delen av Kronobergsgatan påträffade en koncentration av stolphål som kunde daterad till tidig medeltid. Förmodligen har här funnits en tidig gårdsbebyggelse som föregått staden. Ett kulturlager och en anläggning kunde även knytas till högmedeltid. Man kan alltså notera att det fanns mer omfattande medeltida lager än vad man skulle kunna anta utifrån frånvaron av medeltida fynd.

Under 2013 gjordes en förundersökning inom Stortorget (Åstrand & Dutra Leivas 2013). Man tog då upp sex mindre schakt. Inom torgets norra del påträffades lämningar efter stenbygga källare från den bebyggelse som till tiden efter den nya stadsplanen från 1658. I torgets mitt, längs med det gång- och cykelstråk som utgör Storgatans förlängning, fanns även bevarade medeltida huslämningar och gatunivåer varav några daterades till 1300-talet. Resultaten bekräftade att Stortorget innehåller mycket välbevarade lämningar som saknar motsvarighet i staden i övrigt.

Till sist bör även 2013 års undersökning norr om Karolinerhuset nämnas även om de ligger i den motsatta delen av den äldre staden. Denna är den hittills största arkeologiska undersökning som gjorts i Växjö. Undersökningen omfattade hela ytan mellan Karolinerhuset, Smålandsposten och Strykjärnet (rapport under arbete). Trots vissa störningar fanns stora ytor med bevarade lämningar och man kunde få en god bild av bebyggelsens utveckling. De äldsta lämningarna på platsen var störhål från hägnader som anlagts under

1000-talet. Från denna tid fanns även fynd i form av östersjökeramik. Från 1100-talet och framåt fanns en kontinuerlig bebyggelse inom undersökningsområdet. Bebyggelsen utgjordes under medeltiden av en stor sammanhängande tomt med bostadsdelen vänd mot domkyrkan i söder och ekonomidelarna med boskapshus och hantverk i tomtens norra del. Gården bör ha bebotts av en högt uppsatt person vid domkyrkan och under senmedeltid fick bebyggelsen residenskaraktär där även en påkostad trädgårdsanläggning ingått. Efter reformationen splittrades den sammanhängande tomten upp genom att landsvägen fick en ny sträckning tvärs över områdets norra del. Under 1600-talet låg skolmästaregården inom denna tomt och denna bebyggelse upphörde inte förrän Karolinerhuset uppfördes vid århundradets slut. Undersökningen har för första gången gett möjlighet att följa den kontinuerliga bebyggelsen i en del av den äldre staden.

Det äldre kartmaterialet

Studier av det äldre kartmaterialet är en viktig hjälp vid tolkningen av de lämningar som påträffas under mark. I det följande avsnittet görs en genomgång av de kända kartor över Växjö som kan säga något om det förundersökta området. Syftet är att ge en bakgrundsbild till bebyggelsens utveckling i stadens nordvästra del samt en närmare inblick i de ytor som berördes av grävningsarbetena, det vill säga kvarteren norr om den äldre Norrgatan.

En nyckel till kunskapen om det äldre Växjö är 1658 års stadskarta (fig. 3). Denna äldsta karta över staden upprättades efter en stadsbrand samma år. Kartan visar både hur den äldre staden såg ut, med oregelbundna

kvarter och en mer organiskt framvuxen stadsplan, och hur den nya reglerade staden skulle se ut med sitt rutnätsmönster. Den äldre stadsbilden hade formats av de landsvägar som anslöt till staden och det sätt på vilket de sammanstrålade. Infartsvägen från väster anslöt till staden efter det att den korsat, Snickarbäcken, den bäck som sedan gett upphov till namnet Bäckgatan. Den gata gick sedan västerut till ungefär i jämnhöjd med den nuvarande Klostergatan där den delade sig i två grenar. Den norra av dessa sträckningar är den äldre gata som närmast motsvarar Norrgatan. Den låg dock ett bra stycke söder om den moderna Norrgatan. Denna äldre Norrgata fortsatte österut fram till en korsning

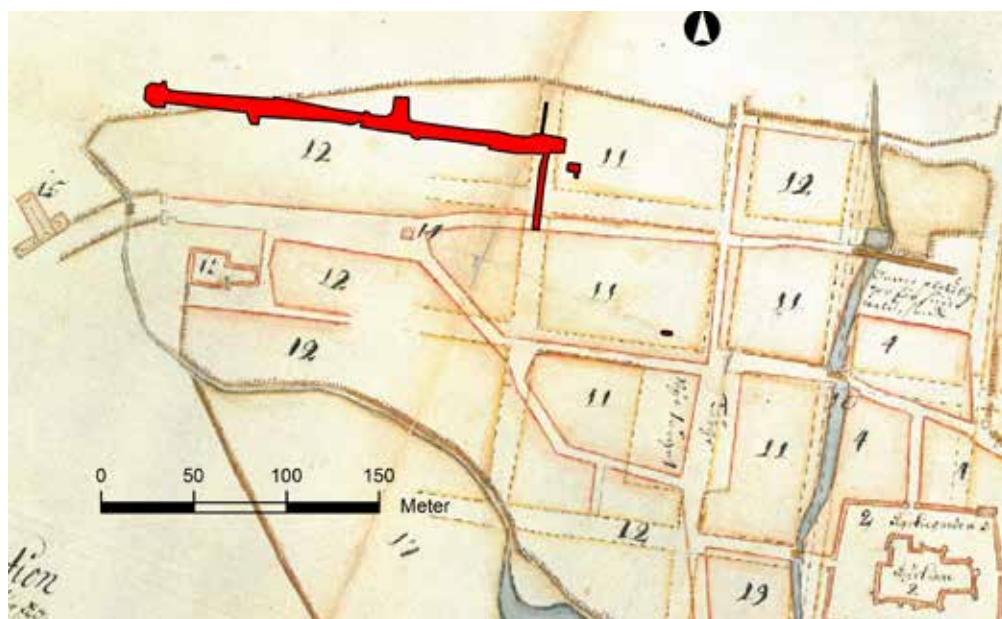

Fig. 3: Utsnitt ur 1658 års karta över Växjö med förundersökningsområdet markerat. Kartan återger den oreglerade stadens utseende samt markeringar för de planerade kvarteren enligt den nya stadsplanen. Norrgatan i sin äldsta sträckning går från bron över Snickarbäcken i väster till bron över Guldsmedsbäcken i öster.

gentemot motsvarigheten till Kronobergsgatan. Eftersom det före Kronobergsgatan inte fanns några gator i nordsydlig riktning motsvarande de senare Kungsgatan, Klostergatan och Bäckgatan, utgjorde hela området norr om denna gata ett sammanhängande kvarter som sträckte sig fram till stadens gräns mot norr. Även om detta kvarter var stort till ytan så har bebyggelsen förmodligen enbart legat längs med själva gatan medan området fram till stadsgränsen utgjordes av odlingsmark. På kartan anges att endast några byggnader står kvar efter stadsbranden i det aktuella området. Den tidiga Norrgatans västra del var förhållandevis bred och ger ett närmast torgliknande intryck. Det finns dock inte några uppgifter om att det skulle ha funnits någon sådan funktion. Strax söder om denna gata finns på kartan en markering av var grunden för klostret låg. Avståndet mellan klostret och det aktuella förundersökningsområdet var ca 80 meter. Klostret hade som brukligt anlagts i stadens utkant.

De streckade markeringarna på 1658 års karta visar hur man planerade att utforma den reglerade stadsplanen. Norrgatan fick nu en ny, rakare sträckning och försköts norrut. För att skapa rutnätet anlade man ytterligare

en gata, nuvarande Kungsgatan men tidigare kallad Kringelgatan, i nordsydlig riktning. Ytterligare nordsydgående gator fanns dock ännu inte angivna utan rutnätet utmynnade i en obestämd övergång till det äldre gatusystemet. Förmodligen för att kartan främst avsåg att ange ett mönster för den nya staden snarare än en detaljreglering.

Från det följande året 1659 finns en mer omfattande stadsplan. Tyvärr är den del som visar den aktuella delen av Norrgatan skadad. Man dock konstatera att kartan på ett övergripande sätt visar ett fullt genomfört rutnätsmönster för hela stadskärnan, något som i praktiken dock inte kom att genomföras förrän långt senare. Många äldre drag kom istället att dröja sig kvar i stadsbilden. En sådan inkonsekvens fanns även i fråga om Norrgatans sträckning. Av en karta från 1661 framgår att Norrgatans ny sträckning då är genomförd i enlighet med skissen på kartan från 1658 (fig. 4). Gatan drogs dock inte vidare i hela sin längd västerut utan man stannade vid den nyanlagda Klostergatan, det vill säga den punkt där streckmarkeringarna på 1658 års karta upphörde. Norrgatans fortsättning västerut följde i stället sin gamla sträckning som låg ett snäpp längre åt söder. Denna kom-

Fig.4: Utsnitt ur 1661 års karta. Norrgatan går i östvästlig riktning genom staden norra del. Lägg märke till att kvartersmönstret och den hägnades stadsgränsen inte överensstämmer.

promiss med stadsplanen skulle dröja sig kvar ända fram till 1800-talet. Avbildningen av stadens gatunät stämmer i övrigt inte särskilt väl med de reella förhållandena utan verkar till stora delar utgå ifrån en idealplan. På kartan från 1661 ser man även att stadsplanens rutnät inte överensstämmer med den hägnad som omgav staden vilket visar att kvartersindelning och gator ska ses som riktmärken för utbyggnaden snarare än en bild av stadens verkliga begränsning.

År 1697 ritades en karta över Växjö stad med omland (fig. 5). Kartan är inte särskilt detaljerad men ger förmodligen en ganska rättvisande bild av stadens utbredning. Man kan där notera att Klostergatan ingår i gatunätet medan den planerade Bäckgatan ännu inte genomförts. I det aktuella området längs Norrgatans norra sida fanns, mellan Kungsgatan och Klostergatan, en rad med fyra tomter varav tomten närmast Klostergatan var något större än de övriga. Som ägare till den större tomten (nr 69) stod borgaren Jon Scherping. Av de tre övriga tomterna (nr 66-68) ägdes två av skomakare medan en tredje ägdes av en man angivet yrke eller titel. Väster om Klostergatan fanns ett sammanhängande komplex (nr 70 respektive

Fig. 5: Utsnitt ur 1697 års karta som visar stadens nordvästra del. Lägg märke till den större tomten nr 70 med omgivande trädgård och odlingsmark samt de smalare tomterna längs Norrgatans fortsättning Karta 1697.

nr 98-101) som omfattade hela det kvarter som här låg norr om Norrgatan. Området ägdes av borgmästare Bruzell och förutom hustomt omfattade den trädgård, gräsbol och ladugård. Bruzell var borgmästare i Växjö 1690 till 1712 (Larsson 1991:180). Man kan alltså konstatera att olika sociala grupper bodde i denna del av staden. Borgmästarens gård avviker dock ifrån stadsbebyggelsen i övrigt både genom den större ytan och genom den annorlunda utformningen.

Den större sammanhängande egendomen på den nordvästra sidan av korsningen Norrgatan/Klostergatan (nr 65) finns markerad även på stadskartan från 1726 (fig. 6). Det framgår att bebyggelsen låg närmast väggkorsningen medan resten av tomten var odlingsmark. Tomten innehades vid denna tid inte längre av borgmästaren utan av skolinspektör Hultman. Övriga tomter längs Norrgatans norra sida var alla avbildade enligt samma mönster där bebyggelsen låg närmast Norrgatan medan återstående två tredjedelar av tomten utgjordes av odlingsmark. Det

Fig. 6: Utsnitt ur stadskartan från 1726. Lägg märke till de stora ytorna med odlingsmark på den norra sidan av Norrgatan.

Fig. 7: Utsnitt ur stadskartan från 1750 som även den förhållandet mellan odlingsmark och bebyggelse i kvarteren på Norrgatans norra sida.

ta understryker intrycket av stadsdelens agrara karaktär. De fyra tomterna mellan Klostergatan och Kungsgatan ägdes av hantverkare och här fanns även en badstuga. Även en stadskarta från 1750 visar fördelningen mellan bebyggd mark och odlingsjord inom det aktuella området (fig. 7). Den odlade marken (nr 16) anges utgöras av gräsbol, kålgårdar och ladugårdar medan resterande delar utgör bebyggelse (nr 2). Man kan notera att stadens nordvästra del fortfarande utmärkte sig genom en ovanligt stor andel odlingsmark.

En av de mest detaljerade kartorna över Växjö är kartan från 1783 (fig. 8). Denna visar samtliga tomter inom staden samt de byggnader som legat inom tomterna. Man kan här se att bebyggelsen längs den norra sidan av Norrgatan utgjordes av boningshus orienterade längs gatan samt uthus och mindre bygg-

nader belägna inne på tomterna. I jämförelse med de mer centrala delarna av staden hade dessa tomter en låg grad av bebyggelse. Den östra delen av Norrgatan, mellan Kungsgatan och Kronobergsgatan präglades av långsmala tomter med små enkla gårdar. Bebyggelsen längs gatan mellan Kungsgatan och Klostergatan bestod av något större tomter och gårdar. Den västligaste av dessa tomter (nr 166), som låg närmast Klostergatan, var under 1780-talet till 1799 plats för stadens lasarett (Larsson 1991:220). Växjö hade som första stad utanför Stockholm haft ett lasarett sedan 1760-talet. Detta sjukhus förstördes dock i den omfattande stadsbranden 1799. Kvarteret väster om Klostergatan, som tidigare utgjort en samlad egendom, hade vid denna tid delats i två delar som dock fortfarande var betydligt större än vanliga tomter. Den del som låg när-

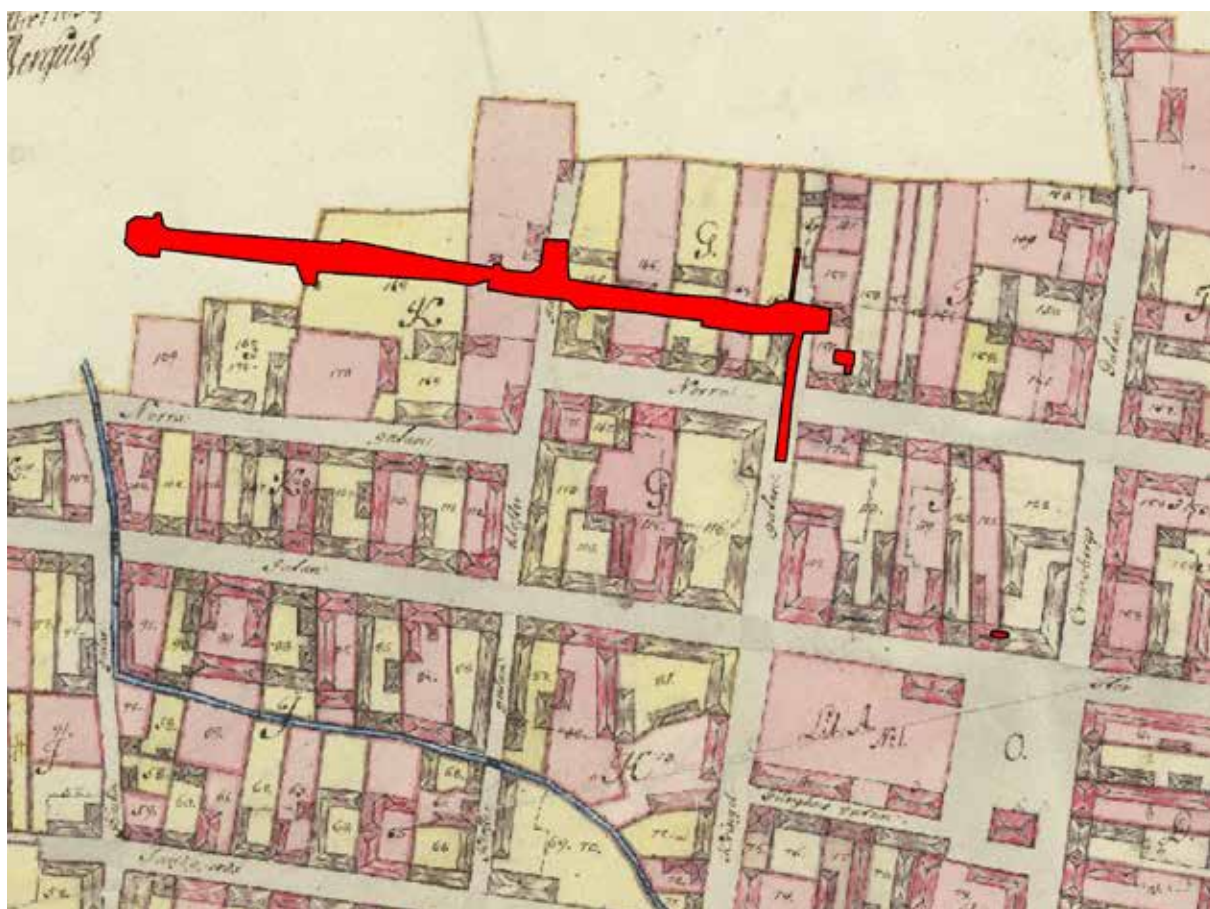

Fig. 8: Utdrag ur 1783 års karta med förundersökningsområdet markerat.

mast Klostergatan ägdes av en kopparslagare Bentin (nr 168). Den västra tomten, som kallades för "Dusiska gården", förefaller dock att behållit karaktären av större stadsgård med en lantlig disposition. Namnet antyder att gården ägts av släkten Duse. I samma förteckning nämns även en annan fastighet som ägdes av en änka till prosten Duse. Släkten Duse hörde till en av stiftets mer inflytelserika prästsläkter (Larsson 1991: 122).

Lars-Olof Larsson har i boken Växjö 1000 år använt från 1783 års karta som utgångspunkt fören analys av stadens näringsmässiga och sociala boendemönster (1991:170). Han konstaterar där att de olika samhällsgrupperna bott förhållandevis blandat men att Norrgatan har varit en sådan miljö där hantverkarna dominerat. Av den karta som Larssons presenterar framgår att flera ämbetsmän i staden äger tomter längs Norrgatan. Här noteras dock inte att flera av dessa, bland annat en handlare Wiberg, även äger mer centrala tomter. Wiberg bodde själv vid Storgatan och förmodligen har han hyrt ut fastigheten vid Norrgatan. Det är därför möjligt att den sociala bilden längs Norrgatan inte varit fullt så blandad som det framstår i Larssons redogörelse.

Som tidigare nämnts härjades staden av en brand år 1799 som ödelade hälften av stadens bebyggelse (Larsson 1991:145f). Återuppbyggnaden gjordes dock enligt den gamla

stadsplanen. År 1838 drabbades staden åter av en omfattande brand (Larsson 1991:147). Efter denna tog man fram ett förslag till ny stadsplan där gatunätet skulle ändras så att man fick bredare gator med delvis nya sträckningar. Efter den sista stora stadsbranden 1843 tog man fram en ny stadsplan som motsvarar dagens gatunät (Larsson 1991:261). För området vid Norrgatan innebar detta att gatan fick sin nuvarande sträckning ett stycke norr om den tidigare gatan. Stadens norra sida, som dittills varit oförändrad sedan 1600-talet, blev nu ett utbyggnadsområde där nya nya kvarter tillkom utanför den gamla stadsgränsen.

Sammanfattningsvis kan man säga att stadens nordvästra del haft en karaktär av utkantsområde. Växjö var i sin helhet en stad med en ovanligt tydlig agrar prägel och detta har i synnerhet gällt det aktuella området där odlingsmarken upptog större delen av tomtmarken. Stadsbebyggelsen längs Norrgatan var till stora delar ganska enkel och området beboddes främst av hantverkare. Den större stadsgård som framträder nordväst om korsningen Klostergatan/ Norrgatan verkar dock utgöra en mer välsituerad miljö. Området genomgår förhållandevis lite förändringar under den tid som speglas av kartmaterialet och staden börjar inte expandera utanför de äldsta kända gränserna förrän efter stadsbranden 1843.

Genomförande

I Växjö schaktades stora delar av lämningarna från den gamla staden bort under 1960- och 70-talen. Schaktövervakningar vid ledningsgrävningar i gatorna har därför varit viktiga för att få en bild av de lämningar som ändå funnits kvar i gatumarken. Senare påverkan i form av ledningsdragningar och gatuarbeten har dock varit omfattande. I de flesta undersökta gatuavsnitt i staden har enbart en mindre del visat sig utgöra bevarade lager, ofta inte mer än omkring 10 % av ytan, även om det finns undantag. Dessa ganska spridda lämningar har ändå visat sig vara viktiga för bilden av stadens äldsta historia. Resultaten från gatuschakten kan även ge möjlighet till värdefulla jämförelser med sådana ytor där bevarade lämningar undersökts inom sammanhängande områden som till vid Karolinerhuset.

En slutsats efter undersökningen för fjärrkyla 2011 var att den arkeologiska insatsen hade svårt att leva upp till sina målsättningar (Hansson, 2012:49). Ett problem var då att den gällande tidsberäkningen inte gav möjlighet till tillräcklig närvaro under schaktning vilket gjorde det svårt att upptäcka lämningar och stoppa arbetet vid rätt tid. Det var även komplicerat att rådgöra med Länsstyrelsen om utökad dokumentation i de fall det hade behövts. Följden blev att ett flertal viktiga lämningar som hade kunna undersökas på bättre sätt enbart kunde profildokumenteras. Inför den aktuella förundersökningen föreslogs därför en mer arbetsintensiv arkeologisk insats med möjlighet till större närvaro

på platsen samt avsatta timmar för att utföra arkeologisk undersökning då lämningar påträffas. Syftet med detta var att bättre kunna ta tillvara lämningarnas kunskapsvärde.

En omständighet som skilde 2012 års undersökning från den 2011 var även den större ytan som berördes, vilket beskrivits i ett tidigare avsnitt. Fjärrkyla-undersökningen 2011 berörde schakt med en bredd av tre meter medan undersökningen 2012 omfattade hela Norrgatans bredd. Detta innebar att man metodiskt behövde ett annorlunda arbetssätt. Ingreppets omfattning innebar också att det var den sista möjligheten att ta vara på eventuella lämningar i området.

Den aktuella förundersökningen fick därför karaktär av en utökad schaktkontroll med möjlighet att undersöka påträffade lämningar så länge dessa inte var alltför omfattande. Ett alternativt sätt hade varit att utföra en ”vanlig” förundersökning med sökschakt. Detta var dock inte genomförbart eftersom en arkeologisk undersökning utan direkt samband med ledningsgrävningen inte var praktiskt möjligt. De bevarade lämningarna var dessutom få och spridda och det hade därför även varit svårt att utvärdera resultaten av sökschakt. Det valda arbetssättet innebar att man hade möjlighet att kontrollera schaktningen samt resurser att inom en begränsad omfattning undersöka de lämningar som påträffades.

Schaktningsarbetet i Norrgatan skulle enligt den ursprungliga arbetsplanen utföras i tolv etapper. I praktiken fungerade inte detta utan arbetet kom oftast att omfatta mindre

begränsade ytor och sällan mer än hälften av vägbredden i taget. Kraven på framkomlighet för transporter gjorde att man ofta arbetade med dagsvisa etapper där en mindre del av ena väghalvan grävdes upp, ledningar lades ned varefter schaktet återfylldes innan dagens slut. I vissa avsnitt grävdes för olika typer av ledningar vid olika tillfällen. Det fanns dock även avsnitt, till exempel i korsningarna, där schakten var öppna under längre tid. För det arkeologiska arbetet innebar detta att man sällan fick överblick över mer än begränsade ytor samt att det krävdes ett högt arbetstempo, ofta med insats av två och ibland flera arkeologer för att kunna utföra arbetet i sådan tid att dagens ledningsarbeten skulle kunna utföras innan igenläggning.

Tack vare att kostnadsberäkningen innehöll fler arbetstimmar än vid motsvarande förundersökning 2011 så kunde arbetet dock utföras enligt planerna. Samarbetet med schaktfirman, Skanska, var mycket gott vilket underlättade det arkeologiska arbetet. I undersökningsplanen beräknades schaktövervakningstid separat från undersökningstid. I realiteten var det inte möjligt att separera tidsåtgången för dessa två moment. Det arkeologiska arbetet utfördes vid skilda tillfällen

mellan 21 maj och 13 november 2012.

Det arkeologiska arbetet utfördes i regel så att en arkeolog närvarade vid avbaningen efter det att gatsten och bärlager tagits bort. Avbaningen gjordes skiktvis inom den aktuella ytan. Om man påträffade bevarade lämningar av intresse som till exempel kulturlager eller anläggningar avbröts avbaningen. Ofta behövde man i detta skede tillkalla ytterligare någon arkeolog för att kunna utföra arbetet tillräckligt snabbt. Lämningarna rensades sedan fram och mättes in. Därefter gjordes en partiell undersökning genom att en grävenhet, ofta en 1 x 1 meter stor ruta, grävdes. Man fick då möjlighet att tillvarata fynd samt göra en dokumentation av kontexten. När detta gjorts fortsatte avbaningen åter skiktvis till dessa att ytterligare lämningar framkom eller till dessa att man kom ned i opåverkad, underliggande morän. Sist kunde man dokumentera eventuella sektioner. Det skedde genom handritning i skala 1:20. I vissa fall behövdes mer omfattande undersökningar som tog längre tid, till exempel vid undersökningen av källaren A701. Inmätningarna gjordes med totalstation. All dokumentation inklusive anläggningsbeskrivningar och fyndregistrering gjordes i

Fig. 9: Det arkeologiska arbetet gick ut på att hitta kvarlämnade spår av den äldre staden i en i ofta kraftigt skadad gatumark. Foto från korsningen Norrgatan Klostergatan med stenläggningen A3036 till höger i bild. Foto från norr.

dokumentationssystemet Intrasis där även dagboksanteckningar gjordes vid varje insats. Registrering av anläggningar gjordes succesivt under fältarbetet. Jämfört med en schaktningsövervakning med enbart kontroll av schaktväggar gav detta arbetssätt möjlighet till överblick och dokumentation av lämningarna i plan. Det gav även möjlighet att insamla fyndmaterial från de olika kontexterna, något som väsentligt förbättrade kunskapsutbytet.

Den sammanlagda undersökningsytan var ca 2150 m². Lämningar påträffades inom sammanlagt ca 500 m² vilket motsvarar 23% av ytan. De ytor som då har inräknats innehöll oftast en blandning av bevarade lämningar varvade med korsande ledningar och andra mindre störningar. Dessa sammanhang har dock gjort varit möjliga att arkeologiskt bearbeta. Om man däremot enbart inräknar helt intakta lämningar skulle ytan dock vara lägre. Man kan alltså notera att trots att omfattande ingrepp gjorts i gatumarken så fanns ändå förhållandevis omfattande lämningar kvar.

Vid den aktuella förundersökningen dokumenterades sektioner längs 133 meter av schaktväggarna. Detta kan jämföras med fjärrkyla-undersökningen 2011 då så mycket som 155 meter av sektionerna ritades. Anledningen till att färre sektionsritningar gjordes var att det fanns betydligt färre kulturlagersekvenser bevarade i de aktuella schaktavsnitten än vad det fanns i till exempel Kronobergsatan.

Det var känt sedan tidigare att det fanns en rad ledningar som löpte längs med Norrgatan. Dessa var alltifrån ganska ytliga kablar till den djupt liggande vattenledning som byttes ut i samband med schaktningen. Detta innebar att de kulturlager eller anläggningar som var bevarade ofta var genomgrävda av en eller flera ledningsgrävningar. I vägkorsningarna fanns ofta knutpunkter för olika typer av ledningar och här var i regel helt utschaktat. Förutsättningarna för att studera intakta lämningar och konstruktioner var därför dåliga. Även arbetssättet med små schaktytor gjorde det svårt att överblicka de mer yttäckande lämningar som ändå fanns. Generellt sätt kan man dock säga att arbetssättet med en schaktkontroll och snabba begränsade undersökningsinsatser fungerade väl för den typ av ganska sönderstyckade och lågintensiva lämningar som fanns kvar i Norrgatan. Sammantaget kunde lämningarna ge förhållandevis mycket information om hur denna del av staden utnyttjats under olika tidsperioder.

Man kan även kort nämna att metodiken i schaktet på Stortorget (område 10). Inom Stortorget finns välbevarade kulturlager och källargrunder vilket även kunde konstateras i detta schakt. Här undersöktes en mindre yta längs med schaktets norra sida där man behövde gräva ut för att kunna utföra reparationsarbeten. De arkeologiska insatserna gjordes så begränsade som möjligt med inriktning på att dokumentera stratigrafin samt datera äldre lager.

Resultat

De lämningar som påträffades var koncentrerade till vissa områden och i den redogörelse för resultaten som följer har en indelning i tio stycken delområden (fig. 10). De flesta av dessa områden låg inom Norrgatan. Undantagen var område 1 som var beläget nordväst om residenset intill korsningen Norrgatan/Kungsgatan, område 3 som låg i Kungsgatan samt område 10 som utgjordes av schaktet för reparation av el- och teleledning på Stortorget.

I det följande avsnittet ges en redogörelse för lämningarna i dessa olika områden. Eftersom lager och konstruktioner var förhållandevis fragmenterade och uppsplittrade blir även redovisningen på detta sätt uppdelad i många olika delar. I tolkningsavsnittet ges däremot en mer sammanfattande bild av bebyggelse-lämningar, lagerbild och sådana förhållanden som karaktäriserade förundersökningsområdet i sin helhet.

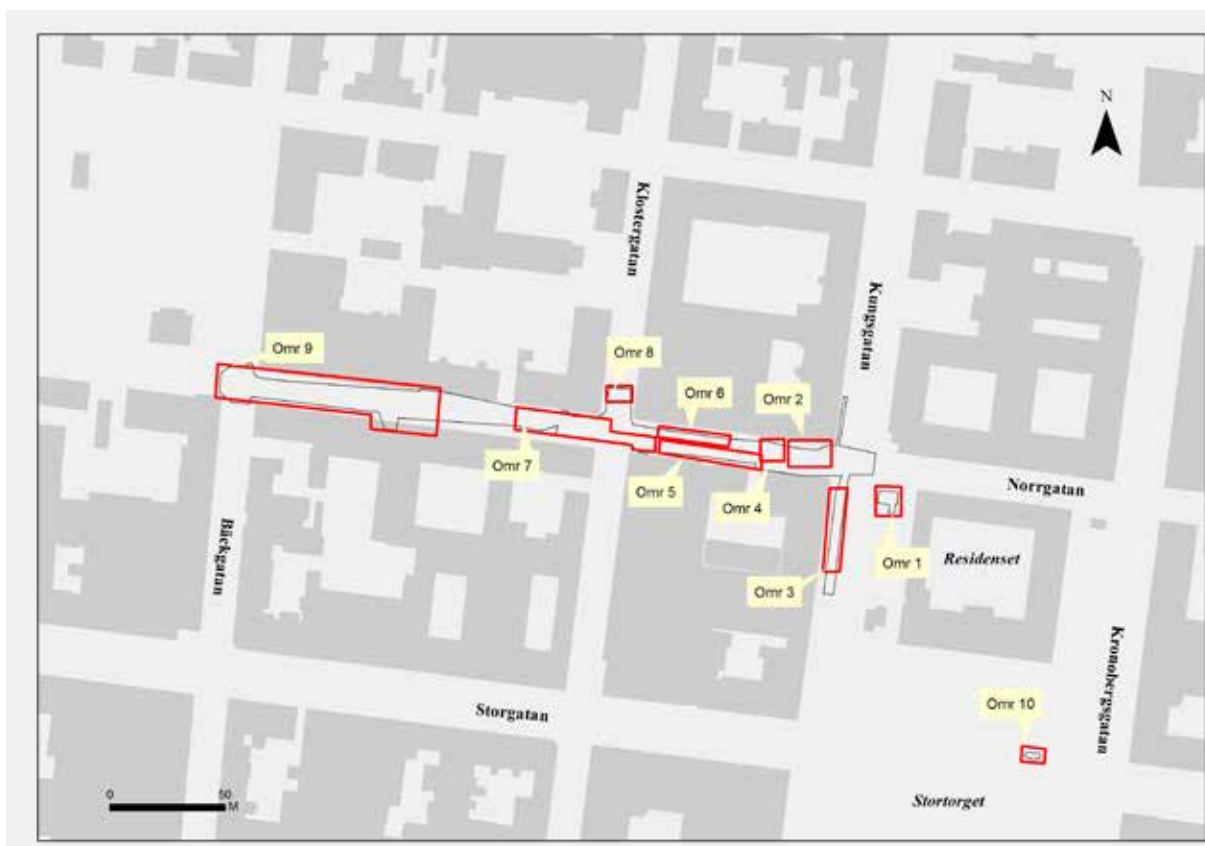

Fig. 10: Förundersökningsområdet med delområde 1 till 10 markerade.

Område I – nordväst om residenset

Område 1 låg alldeles invid residentens nordvästra hörn, mitt i trädallén (fig. 11). Ytan kom att undersökas med anledning av att en elcentral skulle anläggas på platsen. Områdets södra del undersöktes först eftersom man här skulle flytta ett träd före anläggandet av elstationen. Område 1 var stort av ledningsschakt som gick i nordsydlig riktning varav den ena svängde av mot öster. Ledningarna var förhållandevis grunda och hade stört, men inte utplånat underliggande lämningar. Direkt under markytan fanns ett modernt, grusigt sättsandslager som var mellan 0,1-0,2 meter tjock. Därinunder uppträdde det yngsta kulturlagret som täckte hela området.

Lager L3211 fanns under de sentida bär-lagren bestod av ljusbrun, måttligt humös grusig sand med stort inslag av rötter (tj. 0,2 m). Lagret innehöll rikligt med sten i storleken 0,1-0,2 meter samt enstaka större stenar. Lagret som föreföll omrörd tolkadess som ett odlingslager med inslag av raseringsmaterial. Lagret rensades fram för hand och en del fynd tillvaratogs extensivt. Överlag föreföll fyndmaterialet vara från 17–1800-tal och bestod av tegel, yngre rödgods, kakelugnsfragment, kritpipor och fajans. Stratigrafisk låg L3211 över L30060, A3230 och L3240.

Lager L30060, som framkom i områdets sydvästra del och utgjordes av beigegul lerig silt (tj. 0,2 m) med relativt stora kolbitar. Strax nordväst om detta fanns lerlager L3240. De båda lagren kan tillsammans ha utgjort delar av ett lergolv. Detta bör ha hört till ett hus som har haft sin utbredning sydväst om undersökningsområdet. Stratigrafisk låg L3240 över lager L3429 och L30060 över L3450.

Lager L3429 innehöll rikligt med småsten

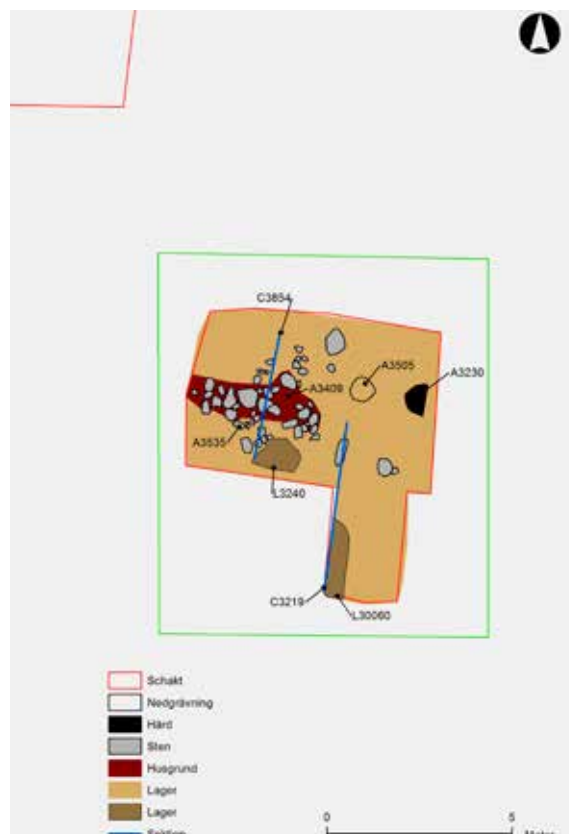

Fig. 11: Plan över område I, intill korsningen Norrgatan/Kungsgatan och nordväst om residenset.

med en storlek av 0,05 till 0,10 meter. I övrigt bestod lagret av ljusbrun, måttligt humös sandig/siltig morän (tj. 0,2 m). Lagret låg söder om husgrund A3409. L3429 rensades fram för hand men innehöll få fynd och nästan inget tegel. Lagret utgjorde en hårdgjord, kompakt yta som låg stratigrafisk på samma nivå som stengrunden A3409. Det kan antingen ha utgjort en del av en gårdsplan eller ett golv. Småstenspackningen L3429 övergick mot botten till en fastare stenläggning A3535 som hade en lite större utbredning än L3429.

Det underliggande stenläggningen A3535 var något fastare och innehöll en del större,

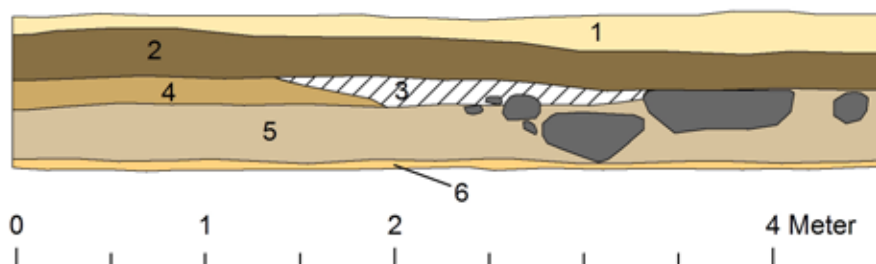

Fig. 12: Profil C3219 i den södra delen av område I, från öster. 1: Grus- och sättsandslager. 2: L3211. 3: Störning. 4: L30060. 5: L3450. 6: Underliggande grusig morän.

kantiga stenar, upp till 0,3 m diameter. Stenpackningen var anlagd i ett tunt sättlager med lera. Stenläggningen har liksom den ovanliggande småstenspackningen ingått i en gårdsplan eller ett golv och bör ha hört samman med husgrunden A3409. Den ovanliggande småstenspackningen kan ha utgjort en förnyelse av den stenlagda ytan A3535. Stratigrafisk låg stenläggningen över L3441.

Norr om L3429 återfanns resterna efter en husgrund A3409 (fig. 13). Husgrunden bestod av en stenrad (l. 3,6 m, br. 1,2 m, tj. 0,4 m), med 0,2-0,4 x 0,1 meter stora stenar anlagda i två skift i riktningen öst-väst. De flesta stenarna var flata och var lagda med en plan sida uppåt. Under stenarna fanns ett tunt sättlager av vitgul lera. Husgrunden låg intill den tidigare nämnda stenläggningen A3535. Husgrundens utbredning gick inte att följa i schaktets östra del där den först var skadad

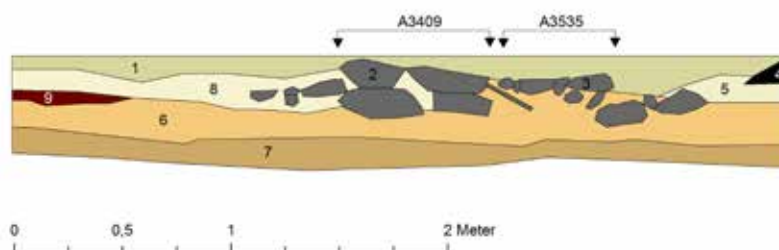
av en ledningsdragnig. Öster om störningen hade stengrunden upphört och huset bör därför enbart omfattat den västra delen av område 1. Stratigrafisk bör husgrunden vara samtida med L3441 och låg över L3821.

Ett lager L3441 fanns norr om husgrunden A3409 och bestod av mörkbrun, kraftigt humös grusig sand (tj. 0,1-0,2 m) med kraftigt inslag av sot, kol och enstaka tegel, yngre rödgods och järn. Lagret gav intrycket av att vara ett avfallslager. I lagrets norra del fanns inslag av ljust lera i botten. Närmast norr om stengrunden fanns delar av stenläggningen A3535 som här låg i L3441. Här fanns dock inte någon småstenspackning på samma sätt som på husgrundens södra sida. Lagret undersöktes genom grävning av en grävenhet som togs upp i lagrets mitt. Stratigrafisk bör L3441 ha tillkommit samtidigt som husgrunden A3409 som låg över L3821. Samtida med L3441 och

Fig. 13: Stengrunden A3409 sedd från sydöst. Den stenlagda ytan mellan stengrunden och den västra schaktkanten var borttagen då bilden togs.

Fig. 14: Profil C3854 genom stengrunden A3409, från väster. 1: L3211. 2: A3409 stengrund. 3: L3535 småstenspackning. 4: L3240. 5: L3429. 6: L3821. 7: Underliggande grusig morän.

3409 bör även A3230 och A3505 vara.

En tunn rest av en härd A3230, med sot och kol, ovanpå rödbränd lera fanns i schaktets östra del (l. 0,9 m, br. 0,6 m, dj. 0,08 m) påträffades i området östra delar. Härden var endast delvis framtagen och den tycktes fortsätta under den östra schaktkanten. Stratigrafisk låg A3230 ovanpå L3450.

En grund nedgrävning A3505 (0,7 m i diam, dj. 0,08 m) påträffades under ledningsschakten i de östra delarna. Den mörkbruna, kraftigt humösa fyllningen innehöll fynd av glas, och tegelflis. Anläggningen var nedgrävd i L3450. Lager L3450 utgjorde ett bottenlager inom den östra delen av område 1. Lagret bestod av ljusbrun, måttligt humös siltig sand (tj. 0,4 m). Lagret var torrt och kompakt. Fläckvis innehöll det inslag av lera i ytan, dock ej längre ned. I lagret påträffades få fynd, bland annat en stengodsskärva och ett bryne, men inget tegel. Lagret har tolkats som ett äldre odlingslager. En 1 x 1 meter stor grävhet grävdes i lagret. Antagligen motsvarar L3450, L3821 som utgjorde bottenlager i schaktets västra del, väster om ledningsdragningarna. L3821 bestod av ljusbrun, måttligt humös, grusig sand (tj 0,2 m). Ett makroprov visade på inslag av kulturväxter men inga odlade växter. Ett prov av träkol med låg egenålder skickades på ¹⁴C-analys. Detta daterades till övergången mellan förromersk – och romersk järnålder, 160 f Kr till 50 e Kr (2 sigma). Den tidiga dateringen tillsammans med fynd av stengods i det motsvarande odlingslaget L3450 talar för att det rör sig om ett länge brukat och omört odlingslager. Under båda lagren kom orörd gulbrun, grusig, sandig morän.

Sammanfattningsvis har fem faser identifierats inom område 1.

Fas 1 utgör en äldre odling som ev. kan ha påbörjats redan i förhistorisk tid (L3450 och L3821).

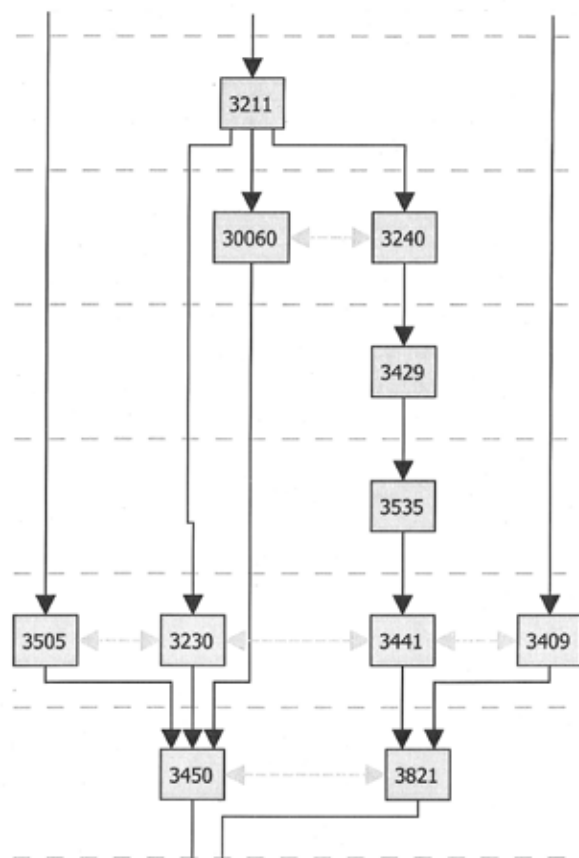

Fig. 15: Matris över lagerbilden i område 1.

Fas 2 utgör en äldre bebyggelse med förnyelse (A3409, L3429, L3441, A3535 samt A3230 och A3505).

Fas 3 utgör en yngre bebyggelse fas (L3240 och L30060).

Fas 4 utgörs av en yngre odlingsfas.

Fas 5 som utgör omformandet av platsen i samband anläggandet av residenset och allén vid 1800-talets mitt.

Område 2 – korsningen Kungsgatan/Norrgatan

Område 2 utgjordes av korsningen Kungsgatan/ Norrgatan där bevarade lämningar enbart påträffades inom en yta strax väster om den själva korsningen (fig. 16). Området var överlag tämligen skadat av ledningsdragningar, framför allt i östvästlig men även i nordsydlig riktning. Inom korsningen Kungsgatan/ Norrgatan hade man vid tidigare grävning för ledningar och gatubrunnar schaktat ned till 4 meters och här fanns inte några bevarade lämningar.

Område 2 kan delas in i en östlig del med en källare, en mittdel med enstaka anläggningar och en västlig del med ett odlingslager och underliggande anläggningar. Inom området utgjordes det översta lagret av ett 0,15 meter tjockt sättsandslager som banades av med maskin. Därinunder framkom de översta bevarade kontexterna i form av stenläggningar. De flesta lager samt större anläggningar var skurna av moderna ledningsdragningar.

Under sättsanden framkom en stenläggning A553, A558, A567, och A586 som utgjordes av 0,15 till 0,4 meter stora, rundade stenar. Stenarna var tätt lagda men inte kilade. Kring stenarna fanns hårt packad grusig sand med lera, kol och krossat tegel. På ytan påträffades spik, fönsterglas, brända ben och smält glas. Stenläggningen var skuren av flera ledningsschakt varför den har fått fyra inmätningar. Stenläggningen kan antingen vara en gårdsplan eller en stenlagd väg. Den östligaste de-

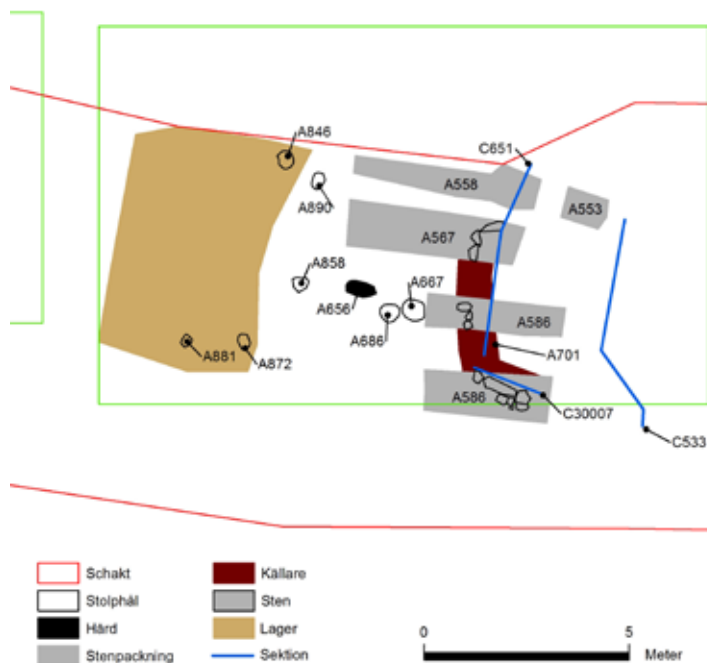

Fig 16: Plan över område 2 i västra delen av korsningen Norrgatan/ Kungsgatan.

len av stenläggningen, A502, syntes i profilen C533 (fig. 17). Detta visar att stenläggningen bör ha funnits inom en minst 7 x 7 meter stor yta men att den endast delvis bevarats. I en annan profil, C30007, kunde man se att delar av stenläggningen stratigrafiskt låg ovanpå ett utfyllnadslager till en källare L593, men att den i huvudsak var lagd direkt på opåverkad morän.

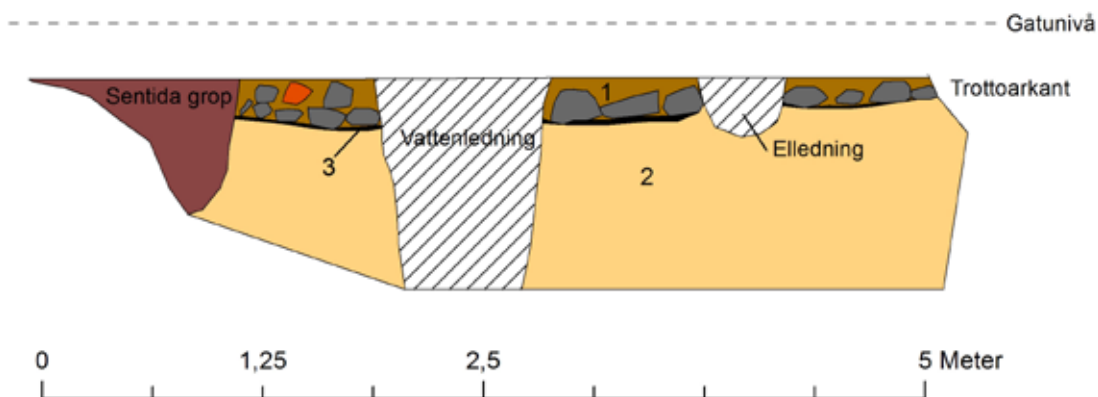

Fig. 17: Profil C533 i område 2 sedd från öster. Stenläggningen A502 framkom direkt under sentida bärlager och ovanpå underliggande grusig morän.

Den stensatta källaren A701 utgjorde den mest påfallande lämningen inom område 2. Källaren var igenfylld med utfyllnadslagret L593 (fig. 18). Detta bestod av mörkbrun, sandig silt med kol och innehöll rikligt med yngre rödgods av 1700-talskaraktär, kritpipor, brända och obrända ben, samt enstaka skärvor av fajans samt några järnföremål (dj. 0,25 m). I lagret påträffades även en islägg. Djurbenen från utfyllnadslagret genomgick en osteologisk analys och bland annat identifierades nötk, får och gris. Djurbenen utgjorde främst rester från matlagning även om slaktavfall förekom. Stratigrafisk låg L593 ovanpå L625, ett golvlager i källaren. Under utfyllnadslagret fanns ett flertal strata

som tolkades som golvlager L625. Detta bestod av brun, lerig, kompakt sand med inslag av kol och linser av lera och (tj. 0,1 m). Lagret tolkades som flera påförda golvnivåer, eller lagningar av golvet i källaren A701. En mindre mängd bränt och obränt djurben togs tillvara från de undersökta delarna av lagret. Fragmenten bestod av både mat- och slaktavfall. Ett makroprov från lagret analyserades. Analysen visade på förekomst av enstaka fiskben och fjäll från bland annat abborre. Makroprovet visade även på ett stort antal frön från kulturväxter bland annat hallon och fläder samt flera arter av växter som lever i våtmark. Stratigrafisk låg L625 ovanpå det ursprungliga golvet i källaren.

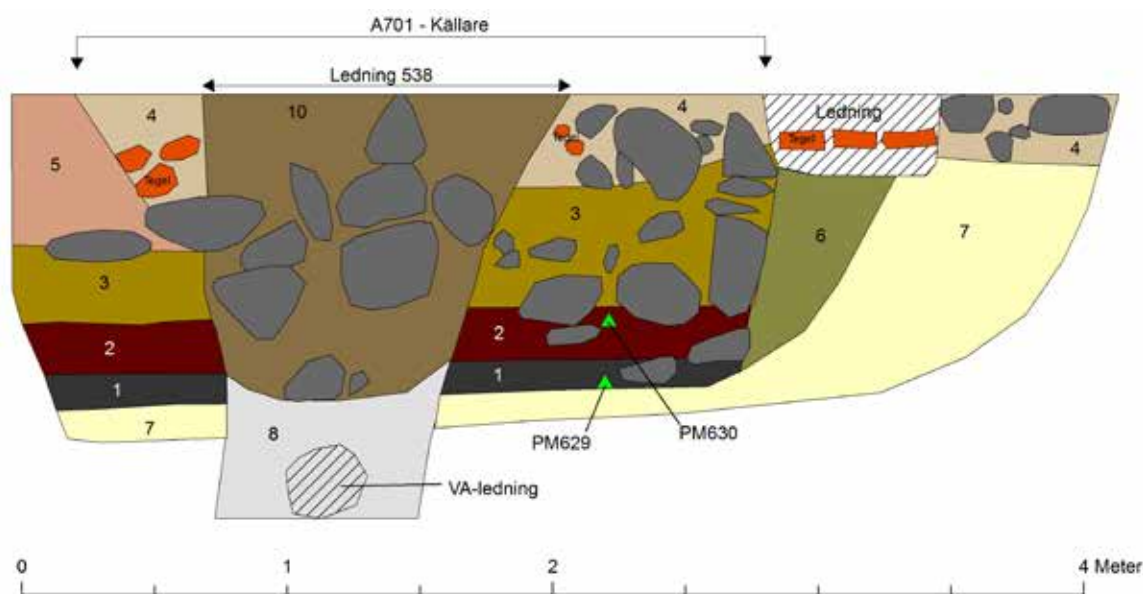

Fig. 18: Profil C651 genom källaren A701, sedd från öster. 1: L624. 2: L625. 3: L593. 4: A567 och A586 stenpackning med lera. 5: Ledning. 6: Grusig morän, nedgrävning. 7: Underliggande grusig morän. 8 Vattenledning, undre delen. 10: Vattenledning. Övre delen.

Fig. 19: Det nordvästra hörnet av 1600-talskällaren A701. Foto från sydöst.

Fig. 20: I den sydvästra delen av källaren A701 fanns tre trappsteg kvar från nedgången till källaren. Foto från norr.

L624 utgjorde den lägsta golvnivån i källaren A701. Lagret utgjordes av svart grovsandig morän med mycket sot och kol (tj. 0,08 m). I lagret förekom enstaka fragment brända och obrända ben. I ett makroprov från lagret påträffades ett frö av hallon. Ett mynt påträffades i golvlagret. Myntet är ett ¼ öre från drottning Kristinas tid och präglat någon gång mellan 1635 och 1642.

De stensatta väggarna i källaren A701 var till stora delar skadade. Den östra sidan av källaren var söndergrävd och inte bevarad. Vi vet dock att källaren inte har sträckt sig så långt som till profilen C533 i öster. Källaren måste alltså ha varit liten, ca 3 x 3 m. Endast det nordvästra samt sydvästra hörnet av källaren kunde ytundersökas och här handgrävdes utfyllnadslager L593 och golvlager L624 och L625. Genom myntfyndet i det äldsta golvlagret kan man sluta sig till att källaren var i bruk under drottning Kristinas tid mellan 1630-1640-talet. En trappa med flera bevarade avlånga stenar som trappsteg, en källarsmyg, anslöt till källarens sydvästra hörn (fig. 20). Stratigrafisk var källargrunden nedgrävd i underliggande opåverkad sand.

Väster om källaren i ett område mellan två moderna parallellt liggande ledningar, framkom fyra anläggningar, tre stolphål A667, A686, och A846 samt en härd A656. Dessa var alla nedgrävda i den underliggande moränsanden. Stolphålen undersöktes och do-

kumenterades i profil medan härden endast dokumenterades i plan. Huruvida anläggningarna hör ihop är oklart. Härden A656 var avlång och enbart botten föreföll vara bevarad (l. 0,7 m, br. 0,4 m, dj. 0,05 m). Stolphål A667 var i plan oval, (l. 0,5 m, br. 0,4 m) och hade svagt lutande sidor med en spetsrundad botten (dj. 0,38 m). Fyllningen kännetecknades av brungrå sandig morän med inslag småsten och kol. Stolphålet innehöll inget tegel. Kol från stolphålet skickades på vedartsanalys som visade sig vara till stora delar tall. En makrofossilanalys visade att fyllningen även innehöll växtdelar och möjligen något frö. Stolphål A686 var närmast rundad (l. 0,45 m, br. 0,4 m) och var i profil närmast skålförmad med rundad botten (dj. 0,2 m). Fyllningen bestod av brungrå sandig morän med inslag av kol och småsten (fig. 21). Även detta stolphål saknade spår av tegel. Ett kolprov skickades på vedartsanalys och provet visade sig innehålla ved samt kottefjäll från tall. Ett kottefjäll skickades för ¹⁴C-analys vilket gav en datering till senmesolitikum 4990-4790 f Kr

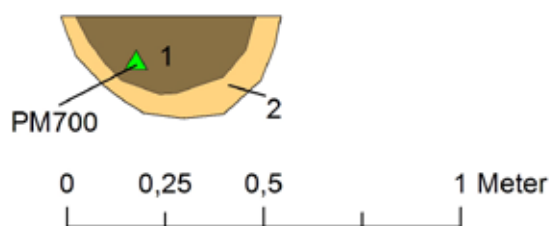

Fig. 21: Profil A686 sett från väster.

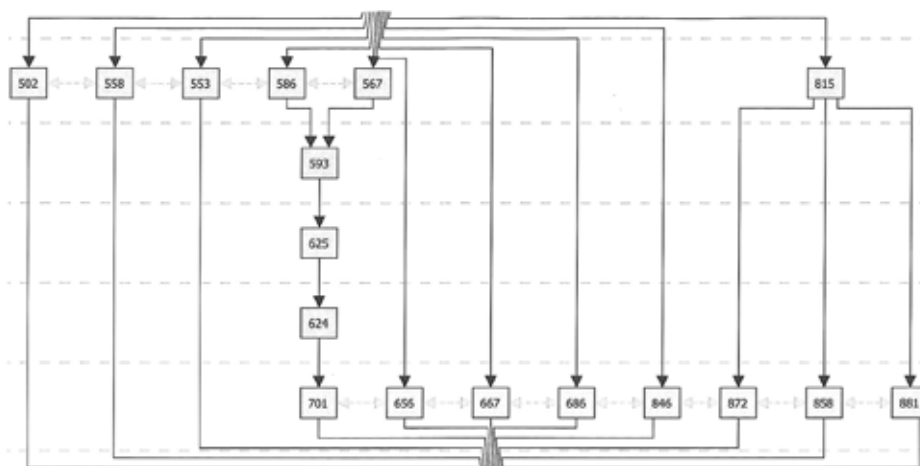

Fig. 22: Matris över lagerbilden i område 2.

(kal 2σ). Ett större stolphål var A858 (l. 0,52 m) som kom att snittas med maskin. Profilen var närmast U-formad (dj. 0,34 m). Fyllningen utgjordes av mörk brunsvart kraftigt humös, lerig/grusig sand och innehöll enstaka ben.

I den västligaste delen av område 2 fanns till ett odlingslager L815 på ca 0,2 meters djup. Lagret bestod av mörkbrunt, måttligt humöst grus med inslag av tegelflis, träflis och kol och småsten (tj. 0,05-0,15 m) samt obrända ben, fragment av yngre rödgoods och glas. Lagret genomkorsades av en rad ledningsschakt i östvästlig riktning och var enbart bevarat mellan dessa. I lagret undersöktes två grävnheter. Under odlingslagret framkom ytterligare fyra stolphål, A846, A872, A881 och A890. Huruvida dessa stolphål är samtida med stolphålen från det mellersta delområdet är oklart men kan inte uteslutas. Två av stolphålen A846 och A890 framkom i områdets norra del medan övriga två framkom i den södra delen.

Stolphålet A846 hade en oval planform (l. 0,5 m, br. 0,4 m), och en rundad profil (Dj 0,23 m). Fyllningen utgjordes av mörk brun lerig, grusig, kraftigt humös sand, med inslag av sten. Fyllningen innehöll även fynd av 1600-tals karaktär och tegel. Stolphålet A890 (l. 0,25 m, br. 0,25 m) var litet och hade oregelbunden form i profil (dj. 0,1 m). Fyllningen utgjordes av mörkt brungrå, humöst grusblandat kulturlager. Stolphålet A872 (l. 0,35m,

br. 0,25 m) med U-formad profil (dj. 0,3 m) innehöll stenskoning och innehöll en mörkt brungrå kraftigt humös fyllning. Det sista stolphålet A881 utgjordes av ett litet stolphål (l. 0,25 m, br. 0,25 m) med rundad profil (dj. 0,1 m). Fyllningen utgjordes av mörkt, brungrå, humös, grusblandat kulturlager. Samtliga stolphål var nedgrävda i underliggande moränsand.

Sammanfattningsvis kunde sex faser identifierats inom område 2.

Fas 1 utgörs av en konstruktions- och etableringsfas då man anlägger källaren A701. Samtidigt, eller tidigare, anläggs även stolpburna konstruktioner inom området (A656, A667, A686, A846, A858, A872, A881 och A890).

Fas 2 utgörs av en det äldsta brukningsfasen av källaren (L624) som kan myntdateras till 1630- eller 1640-tal.

Fas 3 utgörs av fortsatt brukning (L625) av källaren.

Fas 4 en destruktionsfas då källaren fylls igen (L593).

Fas 5 kännetecknas av omläggning av tomtstrukturen genom att en gårdsplan anläggs. Om stenläggningen istället skulle utgöra rester av en väg bör denna vara från Norrgatans nya sträckning efter 1848 (A502, A553, A558, A567 och A586).

Fas 6 som utgörs av den nutida Norrgatan med senare ingrepp.

Område 3

Område 3 utgjordes av ett 29 meter långt avsnitt i den västra sidan av Kungsgatan, söder om korsningen till Norrgatan (fig. 23). Området löpte parallellt med ett av de arkeologiskt undersökta schakten vid grävningarna år 2011 (Hansson 2012:32). Schaktet var ca 4 meter brett och togs bland annat upp i syfte att byta ut en äldre fjärrvärmeledning I den västra sidan av schaktet låg den gamla fjärrvärmen på ett djup av 0,7 meter medan det i den östra sidan schaktet fanns en äldre vattenledning på ca 1,2 meters djup. De nya ledningarna lades i huvudsak på de gamla ledningarna. Den östra delen kom emellertid att grävas något djupare, ca 1,6 meter, för en ny vattenledning och kom därför delvis att beröra tidigare orörda kulturlager. I områdets södra del fanns en källare, A241, i övrigt framkom mindre delar av kulturlager och enstaka anläggningar. Endast i undantagsfall kunde stratigrafiska relationer påvisas.

Ett flerskiktat kulturlager L245 syntes i schaktets profil åt öster, C251 (fig. 24), inom en 1,8 m lång sträcka (tj. 0,2-0,25 m). Lagrets övre del kom direkt under en ledningsfyllning för tele/optokabel och kännetecknades av ett svartbrunt, kraftigt humöst lager. Därunder fanns ett skikt med grus och sten utan humöst inslag, och därunder fanns ett svart kraftigt humöst skikt. Eftersom lagret hängde i ytter-

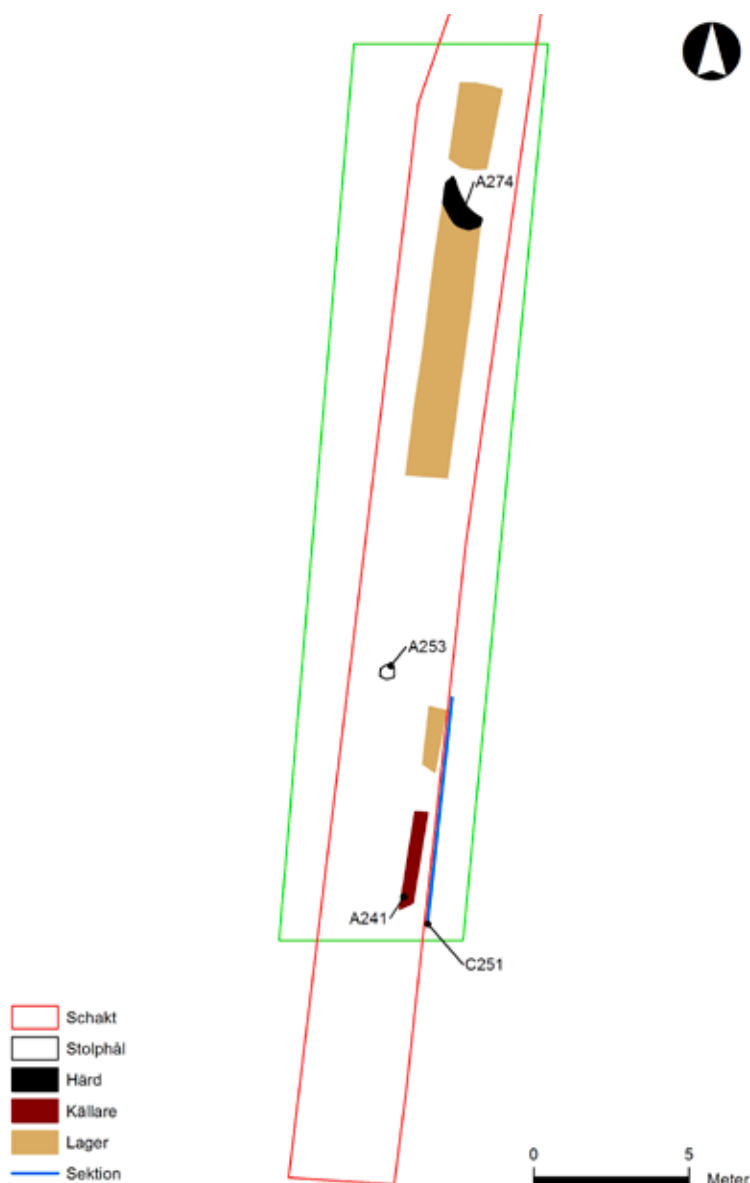

Fig. 23: Plan över område 3 i Kungsgatan västra del, söder om korsningen mot Norrgatan.

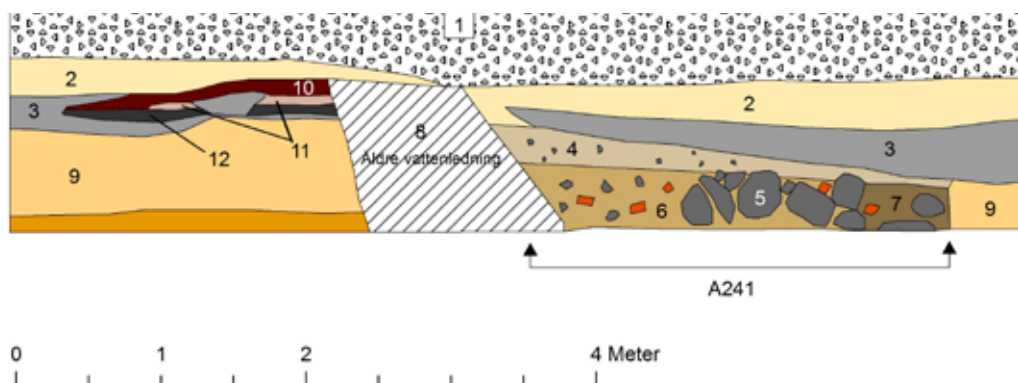

Fig. 24: Profil C251 i schaktets östra sida. 1-3 olika sentida bärlager och fyllningar. 4: Utplanat fyllnadslager med ursprung från källaren. 5: Södra väggen i källaren A241. 6: Fyllning inom källaren. 7: Yttre nedgrävning till källaren. 8: Vattenledning. 9: Underliggande grusig morän. 10: L245. 11: Nivå med grus och sten. 12: L245.

kanten av ledningsstörningen gick det inte att avgöra om detta lager låg direkt ovanpå den äldre markytan eller inte. Strax under fanns en orörd grusig morän. I profilen tycktes lagret ligga på en högre nivå än källaren, A241, och lagret kan möjligen ha tillkommit senare än källaren. Detta gick dock inte att fastställa på grund av de mellanliggande störningarna.

En del av en källare A241 var synlig i den östra profilväggen, samt i ett smalt, djupare grävt parti i områdets sydöstra del. Det som syntes i profilen var det raserade murlivet till källarens vägg åt söder. Här fanns natursten med en storlek av 0,2 till 0,4 m samt inslag av tegelkross. Källaren bör ha varit kallmurad då inslag av puts eller murbruk saknades. Murlivet hade en bredd av 1,4 meter. Källaren var uppfylld med gråbrun, svagt humöst sandigt grus med inslag av småsten (max 0,2 m stora) samt tegelkross. Åt söder fanns källarens yttre nedgrävning. Utfyllnaden mellan murlivets stenar och nedgrävningens kant bestod av brungrå, svagt humöst grus med inslag av sot, kol, sten och enstaka tegel. Källaren fortsatte ned under den framtagna nivån. Begränsningslinjen åt söder föreföll vara orienterad i sydväst-nordostlig riktning och det är möjligt att detta har varit källarens riktning. Källarens fortsättning åt norr var skadad av en äldre vattenledning och den synliga bevarade längden uppgick till 2,7 meter. Källaren var nedgrävd i den orörda grusiga moränen.

Ett kraftigt stenskott stolphål A253 (l. 0,55 m, br. 0,4 m) rensades fram i botten av schaktet. Det låg i schaktets mittparti på en nivå av 1,1 meter under markytan. Stolphålet kom endast att friläggas i plan. Anläggningens västra sida var skuren av det äldre fjärrvärmeschaktet. Stenskoningen bestod av 0,1-0,2 meter stora stenar. Fyllningen i övrigt bestod av mörkt, svartbrunt, kraftigt humöst kulturpåverkad jord, med inslag av kol, grus och slagg, men inget tegel. Ett kolprov togs på en cm djup i fyllningens mitt och skickades på vedartsanalys. Provet visade att kolet kom från gran. Detta skickades för ¹⁴C-analys

men kunde inte dateras. Stolphålet nedgrävt i orörd grusig morän.

En skadad härd A274 (l. 1,8 m, br. 0,7 m) fanns i botten av schaktets norra del. Härdens nordöstra del var halverad av en yngre nedgrävning uppfylld med ljus sandfyllning. I ytan fanns sten med en storlek av 0,1-0,2 meter och flera av stenarna var eldsprängda eller skörbrända. Mellan stenarna fanns en mörkt svartbrun, kraftigt humös fyllning med inslag av kol. Härden var nedgrävd i en underliggande odlingslager L259.

Odlingslagret L259 var mörkt svartbrunt, homogent, måttligt humöst och grusblandat. Nära botten var lagret ljusare, mindre humöst och med större inslag av grus. Vid stick med provsond visade sig lagret ha ett djup av 0,1-0,2 meter. I lagret fanns inslag av tegelflis, träkol, bränd lera, obrända, och brända ben. Lagret saknade dock inslag av keramik eller glas. Lagrets bevarade yta låg på den nivå som var avsedd schaktbotten och därför handrensades det endast i ytan. Lagret hade en bevarad längd av 9 meter. I den norra änden låg härden, A274, som var nedgrävd genom lagret. L294 utgjorde en fortsättning av samma odlingslager i norr. Det tunna lagret L294 som vidtog strax norr om härden A274 hade en längd av ca 2,5 meter som tunnade ut och övergick i orörd grusig morän. L294 var något ljusare än L259 och bestod av brungrå, måttligt humöst sand och grusblandad jord. Ett fynd av en fajansskärva gjordes i lagret.

Lämningarna inom område 3 var alltför få och splittrade för att man skulle kunna göra en fasindelning.

Område 4

Område 4, utgjordes av ett mindre område, knappt 8 meter långt, som var beläget strax väster om område 2 (fig. 25). Ytan var till stora delar sönderskuren av moderna ledningar som gick i öst-västlig riktning. Bland annat fanns gamla vattenledningar ned 2,5 meters djup. På grund av missförstånd schaktades ytan utan antikvariskt övervakning och de doku-

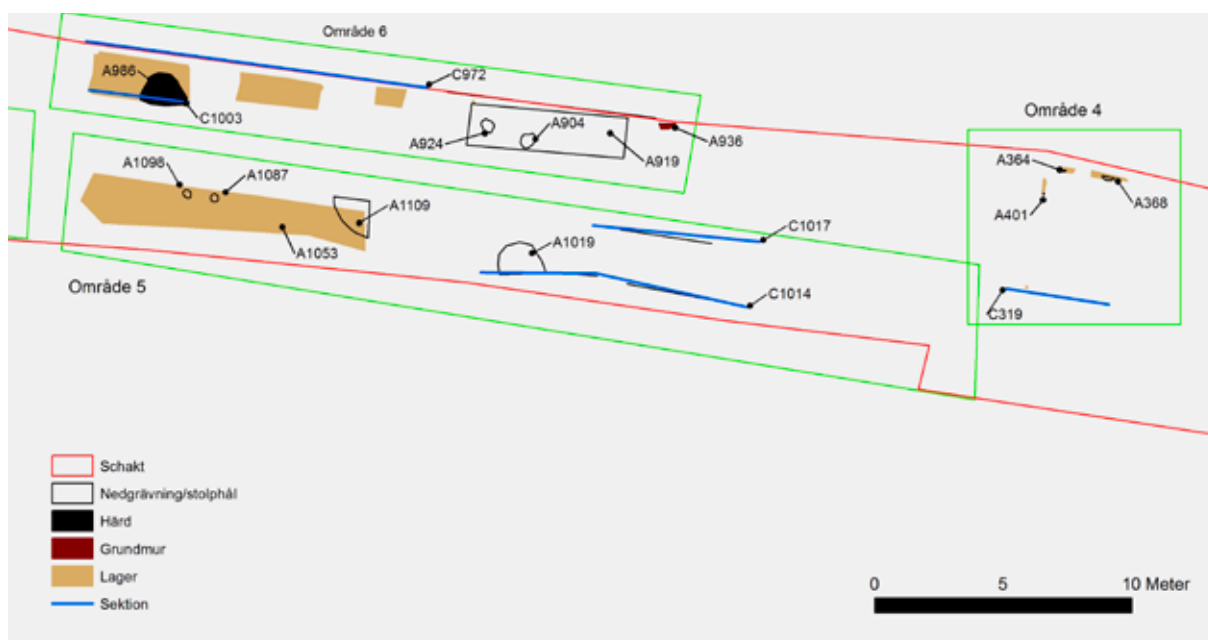

Fig. 25: Plan över områdena 4 till 6 i Norrgatan i avsnittet mellan Klostergatan och Kungsgatan.

menterade lämningarna återfanns i schaktväggarna. I schaktväggen mot söder kunde man iakttä en något svårtolkad lagerföljd.

Små rester efter ett lager, L394, återfanns i området norra del, på ca 0,3-0,5 meters djup under nuvarande markyta. Lagrets syntes framför allt i profilerna. Det var tunt (tj. 0,1 m) och tolkades som bottenlager från äldre markyta eller odlingslager. Lagret bestod av mörkt, brungrå grusig sand med kol och tegelflis. I lagret gjordes även fynd av fajans. Stratigrafisk överlagrade lagret stolphål A364, A368 och störhål A401.

Under lager L394 uppträdde stolphålet A364. I profil hade det raka sidor och rundad botten (br. 0,2 m, dj. 0,3 m). Fyllningen utgjordes av mörkbrun grusig sand med småsten. Ett vedartsanalys gjordes på kol från stolphålet och detta kunde bestämmas till tall. Stolphålet A368 uppträdde i den norra profilväggen. Det hade en skålformad profil (br. 0,5 m, dj. 0,3 m) och täcktes av en sten (0,2 x 0,1 m). Fyllning utgjordes av ett mörkt, brungrå, grusig sand med inslag av kol och tegelflis och påminde om L394. Även störhålet A401 uppträdde under L394. Störhålet syntes inte i plan utan fångades i profilen mot den västra schaktväggen. Störhålet hade en spetsig profil (Br 0,1 m och Dj 0,3

m). Fyllningen utgjordes av mörk brun sandig grus. Samtliga var nedgrävda i grusig, sandig morän.

I profilen mot söder, C319, dokumenterades en svårtolkad lagerföljd som präglades av påförda lager och fyllningar, tjockt lagerföljd (tj. 1,7 m). Endast de fyndförande lagren fick egna id. Profilen delades i mitten av en vattenledning och lagerbilden skilde sig åt på de olika sidorna av denna. Öster i vattenledningen fanns en nedgrävning A30353 (dj. 0,85 m) som tycktes ha fyllts upp med tre olika fyllningar. Överst återfanns L30352, gråbrun porös grusig sand med inslag av tegel och yngre rödgods samt enstaka kol. Därunder en fyllning bestående av ljusbrun sand. Under denna fanns L30129 bestående av gråbrun grusig sand med fynd av yngre rödgods, kritpipa och järn samt inslag av kol. Denna nedgrävning var grävd igenom tre lager utan fynd, brun grusig sand, kompakt småstenig morängrus, och vatten avsatt varvig sand. I botten av profilen fanns ett kulturpåverkat lager L30172 som bestod av omrörd, brun, grusig sand med fynd av lerklining (tj. 0,2 m). L30172 låg ovan på sterilen som utgjordes av fin sand. Väster om vattenledningen bestod lagerbilden enbart av ett odlingslager L406 som låg förhållandevis ytligt

under de moderna massorna. Lagret utgjordes av mörkbrun, kompakt sand med inslag av småsten, sot och tegelflis (tj. 0,4). I lagret fanns linser av ljusare sand. Under L406 fanns ett påfört, kraftigt 0,9 meter tjockt, lager med småsten, och morän grus. Det sistnämnda lagret låg på sterilen. Det är oklart vad denna lagerföljd representerar men omfattande omgrävningar bör ha skett på platsen i olika omgångar.

I området 4 norra del identifierades tre faser: Fas 1 som utgjordes av stolphål/störhål.

Fas 2 av en yngre markyta som överlagrade stolphålen.

Fas 3 som representeras av den moderna gatan med ledningsschakt/moderna ingrepp.

Den södra delen av område 4 var som tidigare nämnts svårtolkad och hur de olika delområdena förhöll sig till varandra kunde inte fastställas.

Område 5

Område 5 låg inom den södra halvan av Norrgatan i avsnittet mellan Klostergatan och Kungsgatan (se fig. 25). Området var 35 meter långt och 3 till 4 meter brett. Inom ytans norra såväl som södra sida fanns äldre ledningar som gick i östvästlig riktning. I regel

gick det därför inte att urskilja stratigrafiska relationer inom området med undantag för de västra delarna.

Längst i öster, vid det sydöstra hörnet av schaktet, dokumenterades en möjlig husgrund A30354 som var kraftigt skadad av sentida ingrepp. Husgrunden framkom vid grävning för en servis intill en fastighet på gatans södra sida. Den låg på ca 0,9 meters djup under markyta och framträdde både i den östra och i den södra schaktväggen. Husgrunden bestod av ett flertal flata stenar (0,5 x 0,3 x 0,15 m stora). Den föreföll vara nedgrävd i någon form av sandigt utjämningslager. Schaktet var i denna del inte nedgrävt till sterilen.

En källargrop A1085 (br. 6 m) dokumenterades i den norra schaktväggens östra del (fig. 27). Samma källare syntes även i den södra sidan men den var här inmätt som A1083 (fig. 26). I den norra sektionen framträdde källargropen som en något oregelbunden nedgrävning med ett djup av 1,3 meter. I mitten av källaren, på den djupaste delen, återfanns en svart fyllning med sandlinser och inslag av kol. I övrigt utgjordes fyllningen av omrörd, flammig brunsvart sand. Den var nedgrävd i

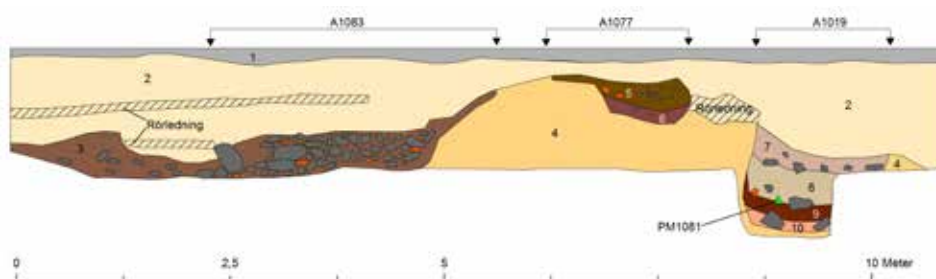

Fig. 26 :CI014 i södra schaktsidan område 5. 1: Modernt bärlager. 2: Fyllning vattenledning. 3: Källargrop A1083. 4: Underliggande grusig morän. 5: A1077. 6: Botten A1077. 7-10: Fyllningar i A1019.

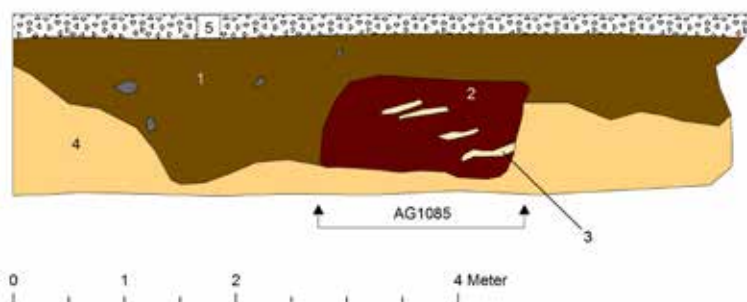

Fig. 27: Profil CI017 i norra schaktväggen område 5. 1: A1085 troligen yttre nedgrävning till källaren A1083. 2: A1085, mer tydlig, välbevarad del. 3: Ljusa, något grusiga sandlinser. 4: Underliggande grusig morän. 5: Sentida bärlager.

underliggande opåverkad sand. I den södra sektionen var källaren något mer störd men visade en jämnare form i profil. Fyllningen i denna sektion utgjordes främst av packade stenar i varierad storlek (0,1-0,35 m stora). Förmodligen utgjorde den norra sektionen ett snitt genom en yttre nedgrävning längs med källarens norra sida medan den södra mer berörda dess mittdel.

Strax väster om källargropen återfanns i schaktväggen en grop A1077 på 0,4 meters djup. En stor del av gropens var skadad men man kunde se att den hade en något oregelbunden form i profil. Gropen hade i profil en bevarad bredd av 1,6 meter men den bör ursprungligen ha varit bredare (dj. 0,48 m). Gropen innehöll en övre fyllning bestående av brunsvart, lätt sotig, grusig sand med inslag av tegelfragment. Den undre fyllningen bestod av brunsvart lätt sandigt grus med inslag av leriga linser samt sot och kol.

Väster om A1077 återfanns en större grop A1019 (l. 1,4 m) på ett djup av 0,85 meter

under markytan. Anläggningens översta delar hade störts av moderna störningar men de lägre delarna var bevarade i schaktbotten samt i den södra schaktväggen (fig. 28). Anläggningen delundersöktes genom att en grävhet grävdes i anläggningens östra del ned till botten (dj. 0,2 m). Man kunde notera att nedgrävningen hade konvexa sidor och att fyllningen innehöll fyra lager: överst ett mörkbrun humös fyllning med sten och tegel, därunder fanns mörkbrun, måttligt humös fyllning med inslag av bränd lera, därunder fanns i sin tur en svartbrun, kraftigt humös ”gyttjeaktig” fyllning med inslag av trä/bark samt enstaka tegelbitar. I botten fanns en grusig måttlig humös moränfyllning. Ett kolprov från nedgrävningen skickades för ¹⁴C-analys som daterade innehållet till 1690-1930 e Kr (kal 2σ), det vill säga historiskt tid. Gropen var nedgrävd i underliggande sandig morän och utgjorde förmodligen en avfalls-grop.

Ett stycke väster om A1019 återfanns yt-

Fig. 28: Andreas Emilsson dokumenterar i område 5. Gropen A1019 till höger i bild. Foto från väster.

terligare en grop **A1109** som i norr var skuren av en ledning (bevarad storlek; l. 1,4 m, br. 1,4 m). Gropen framkom direkt under bärager och modern vägfyllning. Gropen hade haft en rundad form i profil (dj. 0,6 m). I övre delen utgjordes fyllningen av svartbrun, måttligt humös fyllning med sotig sand, rikligt med krossat tegel och flata stenar (ca 0,10 m stora). Därunder svartbrun, lätt sotig sand med kolbitar, enstaka mindre stenar samt fynd med 1800-tals karaktär. Gropen var nedgrävd i L1053.

Vid schaktningen i områdets västra del framkom lager, **L1053**, tolkat som ett odlingspåverlat lager. Lagret utgjordes av brungrå sand, grus och lera och mot botten homogent, mörkbrun grusig sand. Lagret hade inslag av raseringsmaterial form av krossat tegel och skärvig sten (ca 0,1 - 0,3 m stora) samt spridda fynd som avtog mot botten. Lagret var skuren av ledningar både i norr och i söder, och i öster hade lagret delvis schaktats ned. Lagret föreföll att överlagra två stolphål **A1087** och **A1098**.

Stolphålet **A1087** (l. 0,45 m, br. 0,35 m) framträdde vid avbaning, under L1053. Profilformen var rund och fyllningen utgjordes av svartgrå, måttligt humös sand med enstaka mindre stenar (dj. 0,22 m). Stratigrafiskt tycktes anläggningen vara nedgrävd i naturlig morän.

Stolphål **A1098** (l. 0,4 m, br. 0,4 m) framträdde också under L1053 nära **A1087**. Profilformen var rund och fyllningen utgjordes av svartgrå, humös sand med enstaka småsten (dj. 0,2 m). r. Ett kolprov skickades på vedartsanalys och provet visade sig innehålla al, bok och tall. Stratigrafiskt tycktes anläggningen vara nedgrävd i naturlig morän.

Det var endast i de västra delarna som man kunde identifiera stratigrafiska relationer.

Fas 1 kännetecknades av två parallellt liggande stolphål.

Fas 2 utgjordes av ett odlingslager som tycktes överlagra stolphålen.

I **Fas 3** grävde man en grop genom odlingslagret, möjligtvis en avfallsgrop.

Fas 4 utgörs av den nutida Norrgatan.

Område 6

Område 6 låg i den norra sidan av Norrgatan mellan Klostergatan och Kungsgatan (se fig. 25). Området låg alltså parallellt med område 5 men var något kortare än detta (l. 25 m, br. 4 m).

Längst i öster återfanns en större nedgrävning **A919** (l. 4,5 m, br. 1,6 m) på ett djup av 0,3 meter under nuvarande markyta. Enbart den västra delen av nedgrävningen var intakt medan övriga delar var skadade. Den västra sidan hade en markerad nedgrävningskant med skarpt sluttande sida. Botten hade en flack något ojämn profil och nedgrävningen var djupast i öster (dj. 0,6 m). Nedgrävningens funktion är oklar men den skulle möjligen kunna vara en nedgrävning för någon form av källare eller husgrund. Fyllningen, utgjordes av mörkbrun, måttligt humös grusig morän med småsten, enstaka tegelkross, träflis samt inslag av yngre rödgods. Den undersöktes i en kvadratmeter stor grävenhet i öster. Fyllningen hade karaktär av omdeponerat odlingslager. Möjligen var nedgrävningen grävd genom omgivande odlingslager **L946/ L966**. Under nedgrävningen framkom även två stolphål **A904** och **A924**.

I områdets nordöstra hörn påträffades en del av en stengrund, **A936**, som möjligen skulle kunna höra samman med nedgrävningen **A919** (br. 0,65 m, dj. 0,5 m). Möjligen rörde det sig om en tvärgående, nedgrävd stengrund. Konstruktionen bestod av natursten med en storlek av 0,2-0,3 m i diameter. Den framkom i profilen inom ett avsnitt som inte hann dokumenteras i övrigt.

I områdets västra del på 0,4 meter under nuvarande markyta uppträdde ett utjämningslager **L954** (Dj 0,4 m). Lagrets utbredning var oklar eftersom det var skuren av olika störningar. Lagret mättes in inom två separata ytor. Lagret bestod av hårt komprimerat mörkbrun, måttligt humös grus med inslag av kol. I lagret fanns rikligt med tegelstenar, tegelkross och sten. I den östra delen fanns uppemot 0,3 m stora stenar samt inslag av slagg. Lagret innehöll flintgods och andra fynd av 1800-talskaraktär. Möjligen skulle utjämnningen vara från

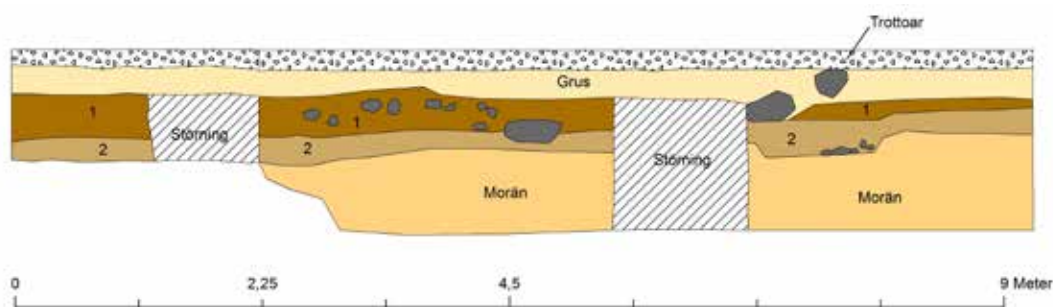

Fig. 29: Profil C970 i norra schaktväggen, område 6. 1: Raseringslager L954. 2: Odlingsslagret L966.

1840-talet inför dragningen av den nuvarande sträckningen av Norrgatan. Stratigrafisk låg L954 ovanpå L966.

I öster på 0,4 meter under markyta, framkom odlingslagret L946. Ett motsvarande odlingslager, L966, fanns även i väster. Lagren utgjorde bottenlager under L954. Både L946 och L966 bestod av mörkbrun, måttligt humös grusig morän med småsten och enstaka tegelflis. I L966 undersöktes en kvadratmeter stor grävning varifrån fynd av 1800-talskaraktär tillvaratogs. L946 låg direkt ovanpå den naturliga moränen medan L966 överlagrade en härd A986.

Två anläggningar, A904 och A924, identifierades i under A919. En nedgrävning A904 hade en oval form i plan (l. 0,65 m, br. 0,5 m). Botenprofilen hade en lutning åt söder (dj. 0,2 m). Nedgrävningen var fylld med mörkt svartbrun, kraftigt humös fyllning. Väster om nedgrävningen återfanns ett stolphål A924 (l. 0,5 m, br. 0,5 m). Stolphålet var stenskott med 0,1-0,2 meter stora stenar. Fyllningen utgjordes av brunsvart, kraftigt humös, lerig sand. Ett kolprov visade på flera vedarter i stolphålet; al, björk, bok, ek, gran och tall. Här fanns även makrofossilt material i form av sädeskorn. Båda anläggningarna var nedgrävda i moränen. Sannolikt var anläggningarna samtida med härden A936 i väster.

En stor härd A986 (l. 1,5 m, br. 1,0 m) framkom under L966 (fig. 30). Enbart den norra delen var bevarad medan den södra delen var skadad av ledningsschakt. I profil hade härden en rundad form med flacka sidor (dj. 0,25m). Den norra delen var packad med 0,15–0,3 meter stora skärerstenar och skörbrända stenar. Fyllningen i övrigt bestod av mörkt brungrå sandig humös morän. Längs sidor och botten fanns ett svart sotigt lager med träkol som var från en primärt eldad horisont i anläggningens botten. Ett kolprov skickades på

vedartsanalys som visade att man i härden hade eldat med björk men även med salix. Överlag anses björk vara en stark och seg vedart som ger mycket glöd, medan salix anses vara ett sämre bränsle. Kol från salix skickades på ¹⁴C-analys som daterade härden till förromersk järnålder 390-200 f Kr (kal 2σ). Stratigrafisk var härden nedgrävd i den naturliga moränen. Möjligen kan härden ha varit samtida med stolphålen A904 och A924 som även de framkom under A919.

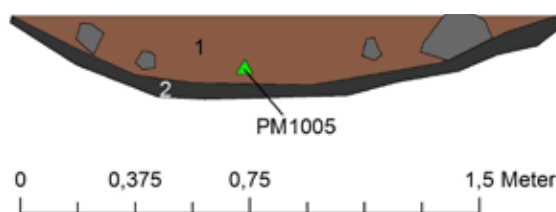

Fig. 30: Profil genom härden A986 som daterades till förromersk järnålder. 1: Fyllning. 2: Kollins i botten av härden.

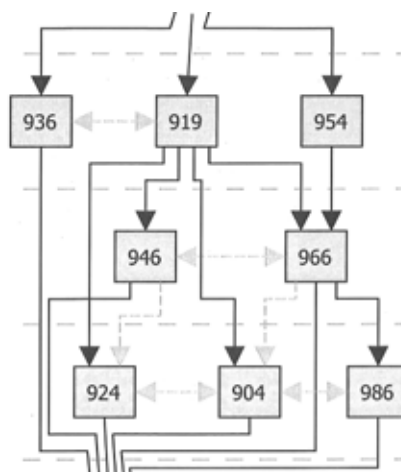

Fig. 31: Matris över lagerföljden i område 6.

Sammanfattningsvis identifierades fem faser inom område 6.

Fas 1 som kännetecknades av spridda anläggningar bland annat en härd. Denna fas kan dateras till förromersk järnålder.

Fas 2 kännetecknades av odlingslager.

Fas 3 karaktäriserades av bebyggelselämningar. Dessa kan dock vara från hus som kantat den nuvarande Norrgatan som tidigare var något smalare.

Fas 4 Den moderna Norrgatan.

Område 7

Område 7 återfanns i korsningen mellan Klostergatan och Norrgatan, strax väster om område 5 och 6 (fig. 32). Området var till stora delar skadat av ett flertal ledningar men bevarade lämningar fanns kvar inom vissa ytor.

I områdets västra del, väster om korsningen, fanns på ca 0,2 meters djup under nuvarande markyta ett brungrått måttligt humöst lager L30355 (dj. 0,6 m). Lagret hade odlingskaraktär men gav ett omrört intryck och innehöll

flera hela tegelstenar. Lagret låg ovanpå L3034 och L4002 i områdets västra del.

Lager L4002 återfanns längst i väster och kännetecknades av rikligt med tegel, mindre stenar, ljus lera, sand och grus samt inslag av träkol och sot. Lagret var ljusbrunt till gulbrunt och svagt humöst. Bitvis fanns tätare förekomst av tegel och det tolkades som ett raseringslager. Raseringen låg stratigrafisk ovan på stenläggningen A3036 och borde därför även vara samtida med raseringslagret L3034 och L1163. Längst i väster låg lagret ovanpå L4003.

Lager L3034 återfanns i förlängningen öster ut av L4002 men lagren var separerade av sentida ledningsschakt. Lagret utgjordes av ett mörkt brunsvart grovsandigt lager med mycket sot, kol och tegel. I botten av lagret fanns, bränt

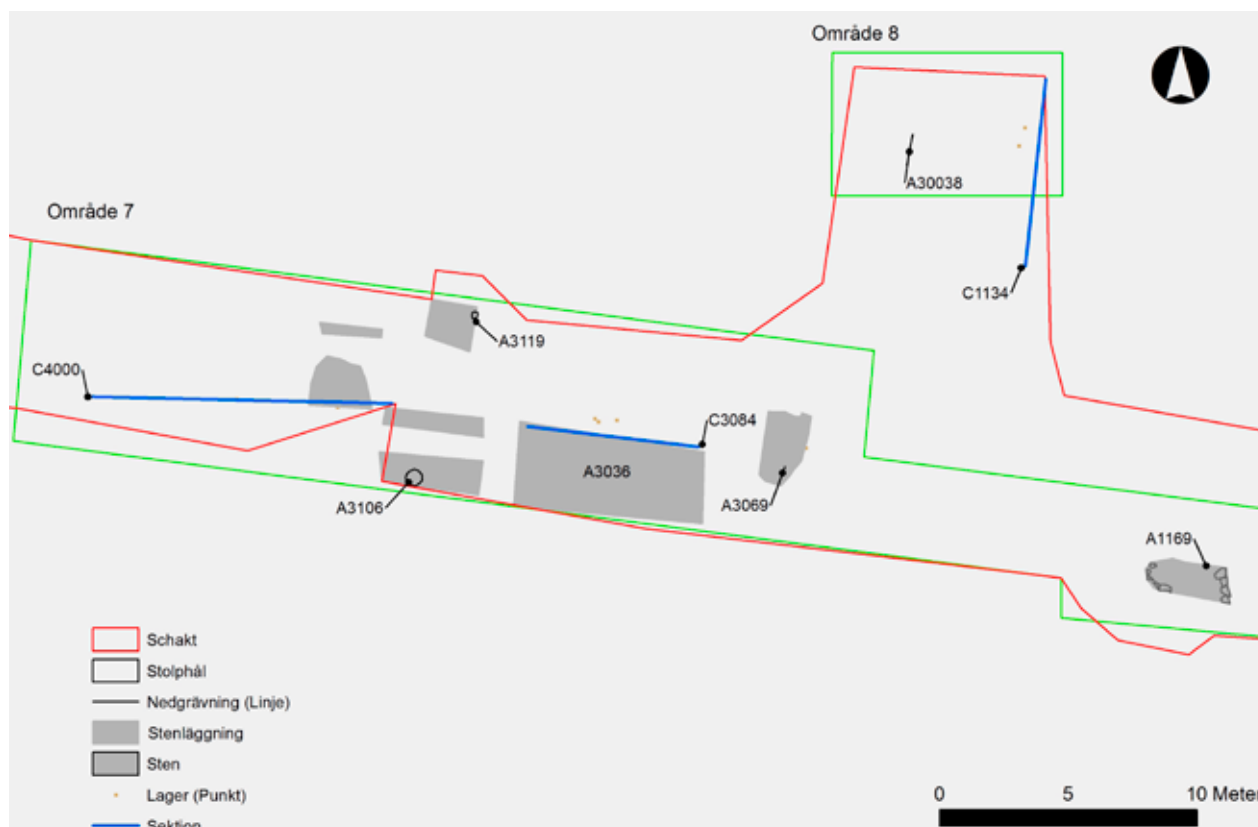

Fig. 32: Plan område 7 och 8 i korsningen Norrgatan/ Klostergatan.

eller halvbränt liggande trä. Det liggande träet har tolkats som rasering, sannolikt efter någon av stadens bränder. Då båda lagren L4002 och L3034, låg stratigrafisk ovan på stenläggningen A3036 kan man dock dra slutsatsen att de varit samtida.

Stenläggningen A3036 återfanns helt eller delvis inom en yta av 20 x 7 meter. Den hade blivit uppstyckad av olika störningar men bör ursprungligen utgjort en sammanhållen stenlagd yta (fig.35). Stenläggningen bör ursprungligen ha varit större eftersom den hade en naturlig av-

gränsning endast åt väster där övergick i L4003. Stenläggningen bestod av 0,15 till 0,3 meter stora stenar som var satta i ett sättsandslager. Stenläggningen var tät men hade en förhållandevis ojämn yta och innehöll ett blandat stenmaterial. Sättsandslagret, L3035, utgjordes av grovsand och innehöll fynd av hårt bränt tegel, ben, bränd lera, yngre rödgods, glas, kritpipor, med mera. I öster överlagrade L3035 ett odlingslager, L3065.

Det underliggande odlingslagret L3065 kännetecknades av mörkt gråbrun, homogen och kompakt siltig sand med inslag av lera och

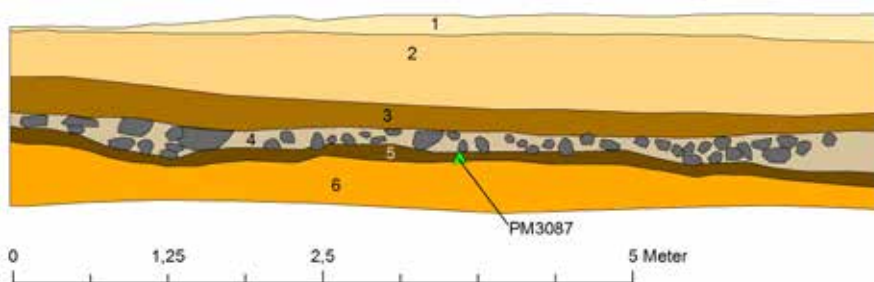

Fig. 33: Profil C3084 i Norrgatan väster om korsningen mot Klostergatan , från norr. 1: Modern sättsand. 2: Raseringslager, övre delen. 3: Raseringslager L3034. 4: Stenpackning A3036. 5: L3065. 6: Underliggande grusig morän.

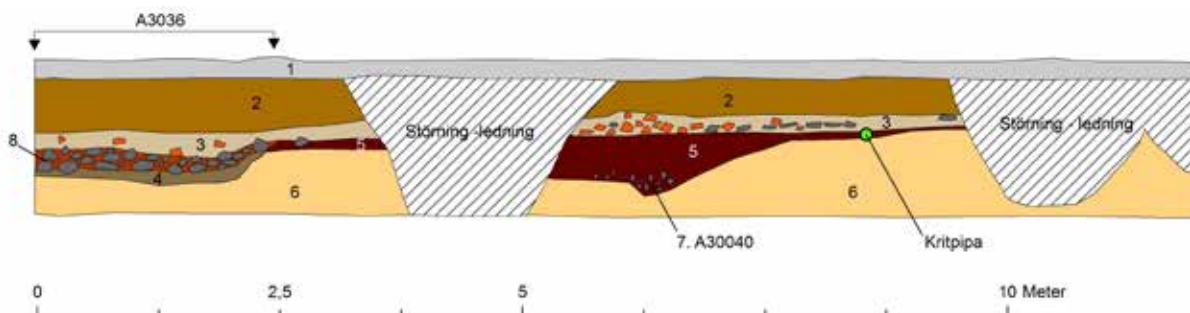

Fig. 34: Profil C4000 sedd från norr med avslutningen av stenläggningen A3036 i väster. 1: Modernt bärlager. 2: Omrört kulturlager med inslag av raseringsmaterial. 3: L4002. 4: L3065. 5: L4003. 6: Underliggande grusig, sandig morän. 7: A30040, 8: Stenläggning A3036.

Fig. 35: Stenläggningen A3036 togs fram i olika omgångar.

förekomst av kol och tegelflis (dj. 0,3 m). Vid schaktningen kunde man konstatera att lagret upphörde samtidigt med att den ovanliggande stenläggningen upphörde. Man kunde även konstatera att stenläggningen i sin västra del var något nedgrävd i odlingslagret och att odlingslagret i de här delarna var något tunnare men innehöll större kolbitar. Delar av odlingslagret handrensades med skärslav och några rödgodsskärivor och någon blåvit fajans tillvaratogs. Ett makroprov skickades på analys som visade på sparsam makrofossilt material. Endast två fröer av målla identifierades. Träkol skickades på ^{14}C -analys och daterades till övergången mellan bronsålder och förromersk järnålder, 750-400 f Kr. Den tidiga dateringen, tillsammans med keramik visar att det rör sig om ett odlingslager med blandat material från olika tidsperioder. Odlingslagret L3065 låg ovanpå den opåverkade moränen men överlagrade även två stolphål A3106 och A3119 och en nedgrävning A3069.

Samtida med odlingslagret var förmodligen L4003 som uppträdde väster om odlingslagret och låg under raseringslagret L4002. Detta bestod av svartbrun, kraftigt humös grusig sand och hade en oregelbunden tjocklek (tj. 0,05-0,45 m). Lagret utgjorde även fyllning i nedgrävningen A30040. I L4003 påträffades bland annat en bit av en kritpipa. Lagret låg ovanpå den naturliga moränen. Nedgrävningen A30040 framträdde i en profil och låg under L4003. Formen var rundad (br. 0,6 m, dj. 0,2 m). Fyllningen utgjordes av L4003 men med inslag av rundade småstenar. Anläggningen var nedgrävd i den naturliga moränen.

Odlingslagret L3065 överlagrade ett par stolphål och en grop. Stolphålet A3106 hade en rundad form i plan och profil (l. 0,6 m, br. 0,6 m och dj. 0,27 m). Fyllningen innehöll gråbrun, måttligt humös sand samt skärviga stenar med en storlek av 0,1-0,3 m. En vedartsanalys visade att träkolet var från al. Kolprovet daterade stolphålet till medeltid, 1310-1440 e Kr (2 sigma). Ett något osäkert stolphål, A3119, (br. 0,5 m, dj. 0,32 m) framträdde i söder. Profilen var rundad och fyll-

ningen bestod av ljusgrå siltig sand. Ett kolprov skickades på vedartsanalys och visade på inslag av kol från gran och tall. Under odlingslagret framkom även en grop A3069 (br. 0,70 m, dj. 0,44 m) vid schaktning. Gropen var U-formad och hade en fyllning bestående av mörkbrun grusig morän med inslag av kol. Samtliga var nedgrävda i opåverkad sandig, grusig morän.

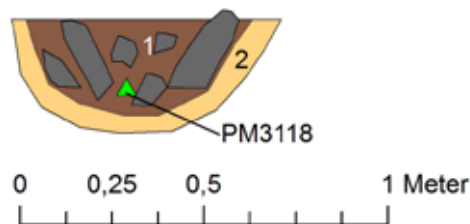

Fig. 36: Stolphålet A3106 i profil.

I områdets östra del, öster om korsningen, återfanns lager L1163, 0,4 meter under nuvarande markyta. Lagret var ganska litet och var avskuret åt alla håll av sentida ledningsschakt. Lagret kännetecknades av mörkbrun, grusig och hårt packad sand med inslag av tegelkross och puts och tolkades därför som en raseringslager. I L1163 förekom fynd av yngre rödgoods, djurtänder, smidd spik, kol och ett mynt, F6, präglat 1720-1721. Lagret låg ovanpå stenläggningen A1169. Kanske var L1163 samtida med motsvarande raseringslager L4002 och L3034 som påträffades väster om korsningen. Detta lager, samt även underliggande stenläggning och lager undersöktes genom att en kvadratmeter stor grävenhet grävdes för hand.

Under raseringslagret L1163 fanns alltså stenläggningen, A1169 (fig. 37) Denna var anlagd med 0,15 till 0,35 meter stora rundade stenar samt någon enstaka huggen sten. A1169 var liksom ovanliggande lager omgiven av störningar och endast en liten del stenläggningen fanns bevarad. (l. 3,3 m, br. 1,3 m). Stenläggningen var mer välgjord än A3036 och stenarna bildade en plan yta. Stenarna låg i sättsand som inmättes som L1278. Sättsanden kännetecknades av gråbrun grusig grovsand med enstaka inslag av kol. Under stenläggningen A1169 och sättsandslagret L1278 fanns odlingslager L1277. Detta

bestod av mörkbrun siltig sand med inslag av grus samt sot och kol. Lagret var överlag homogent men blev ljusare mot botten på grund av inblandning av underliggande lager. Lagret låg ovanpå den naturliga moränen.

Stenläggningarna A3036 och A1169 låg alltså på var sida om korsningen Norrgatan/Klostergatan. De föreföll ligga på samma stratigrafiska nivå men skillnader i utseendet gör att man inte kan utgå ifrån att de utgör del av samma konstruktion. Det kan röra sig om separata stenlagda gårdsplaner som hört till bebyggelse belägen på var sida av den äldre Klostergatan.

Sammanfattningsvis kunde man urskilja sex faser inom område 7:

Fas 1 kännetecknades av en etableringsfas bestående av stolphål och nedgrävningar i moränen.

Fas 2 i huvudsak av odling.

Fas 3 av stenlagda gårdsplaner på ömse sidor av Klostergatan.

Fas 4 präglas av rasering möjligen efter någon av stadens bränder. Ett myntfynd antyder att

Fig. 37: Stenläggningen A1169 utgjorde förmodligen rester av enstensatt gårdsplan. Foto från norr.

detta kan ha skett under tidigt 1700-tal.

Fas 5 som utgör en sen odlingsfas.

Fas 6 som representeras av den nuvarande Norrgatan.

Område 8

Område 8 utgjorde en del av Klostergatan norr om korsningen mot Norrgatan (se fig. 33). Området gränsade till område 7 men skilde sig i lagerbild. Lämningarna inom ytan var till stora delar skadade av tidigare ledningsdragningar. I profil kunde ändå viss lagerbildning dokumenteras.

I områdets nordöstra del, ca 0,6 meter under dagens markyta, återfanns ett kraftigt raseringslager L1139 (tj. 0,6 m). Detta bestod av stenar i varierad storlek och sandigt grus med inslag av bland annat tegel och fajans. Detta raseringslager låg ovanpå

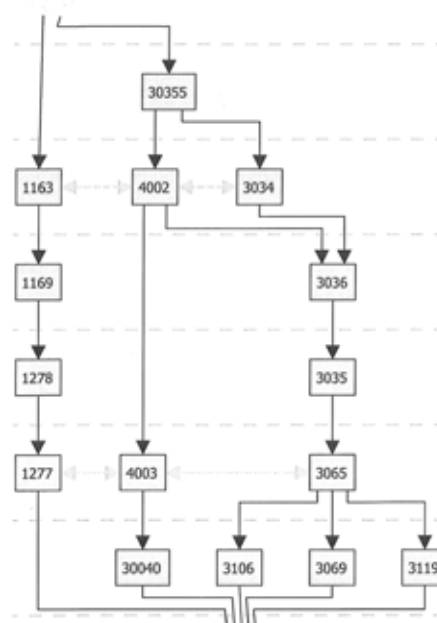

Fig. 38: Matris över lagerföljden i område 7.

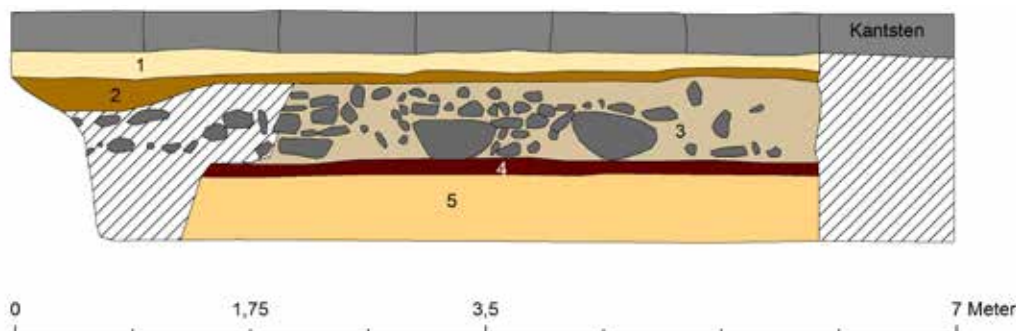

Fig. 39: Profil C1134 från väster. 1-2: Sättsand och bärlager, sentida. 3: L1139. 4: L1137. 5: Underliggande grov sand.

ett avsatt lager, L1137, som utgjordes av gråbrun grovsand med tegel och kol (tj. 0,1 m). Lagret låg ovanpå den naturliga moränen och gav intrycket av vara någon form av avsatt lager (fig.39).

I områdets nordvästra del såg lagerbilden något annorlunda ut. Ned till 0,7 meters djup fanns utfyllnadsmassor som överlagrade tunna sandlinser med inslag av tegel som möjligen kan ha utgjort rester av någon rasering. Därinunder återfanns gråbrun siltig fet sand (tj. 0,05-0,2 m) med inslag av tegel och keramik. Möjligen att detta lager var en fortsättning på L1137. Därinunder återfanns en grop A30038 (br. 1,1 m, dj. 0,45 m). Nedgrävningen innehöll rikligt med kol och var nedgrävd i moränen.

Trots närheten mellan område 7 och 8 kunde några direkta kopplingar mellan ytorna göras på grund av de omfattande skadorna.

Fyra faser kunde urskiljas inom område 8.

Fas 1 en nedgrävd grop i moränen.

Fas 2 representeras av ett avsatt lager från någon form av brukning.

Fas 3 utgjorde en omfattande rasering av bebyggelse.

Fas 4 som representerar den nutida Norrgatan

sina sentida ledningar. Huruvida faserna inom område 7 i söder förhöll sig till faserna längs med Klostergatan är det svårt att veta då det inte förelåg några tydliga stratigrafiska samband mellan de olika delarna.

Område 9

Det västligaste området, område 9 omfattade den västra delen av Norrgatan till och med korsningen mot Bäckgatan (fig. 41). Det aktuella avsnittet av Norrgatan mellan Klostergatan och Bäckgatan sluttar svagt mot väster. Den ursprungliga topografin har dessutom varit mer utpräglad än dagens gatunivåer och vid schaktningarna kunde man se att fyllt upp lågt belägna delar med påförda massor. Området var till stora delar stört och få lämningar kom fram vid plangrävning. Vid några platser fanns bevarade lagerbilder i sektionerna.

I områdets östra del dokumenterades en profil i nordsydlig riktning C30051 (fig. 41). Eftersom den inte anknöt till några i ytan bevarade lager gavs inte separata identiteter åt de olika lagren såvida de inte innehöll några fynd. På drygt 0,4 meters djup fanns ett raseringslager,

Fig. 40: Plan område 9 i Norrgatan mellan Bäckgatan och Klostergatan.

L30213. Det innehöll brunmelerad grusig sand (tj. 0,35 m) med tegel, skärvig sten, bränd lera sot och kol. Bland fynden fanns bland annat en sax. Under detta lager fanns ett utjämningslager, profilens L5, bestående av homogent mörkbrun sand med inslag av sot, kol, bränd lera och tegel (tj. 0,1 m). Detta lager föreföll att utjämna en äldre raseringslager, profilens L6. Detta äldre raseringslager kännetecknades av beige lerig sand med inslag av tegel, flathuggna stenar, puts och kol (tj. 0,15 m). Här fanns även inslag avsmält fönsterglas. Raseringslagret täckte en brukningslager, profilens L7, som bestod av brunsvart silt med kol och inslag av puts och tegel (tj. 0,05 m). Lagret låg ovanpå den sterila undergrunden som här kännetecknades av gråbrun torvig silt som övergick i sandig morän.

I mitten av område 9 dokumenterades ytterligare en profil C30048, i östvästlig riktning som dokumenterades på samma sätt som den föregående (fig. 42). På ca 0,5 meters djup under nuvarande marknivå syntes i profil en lös stenpackning. Samma stenpackning framkom även längre väster ut och mättes där in som A4573. Stenarna var av varierande storlek, mel-

lan 0,15–0,5 m stora och låg i mörkt gråbrun silt med inslag av tegel och bränd lera. I sin västra del kännetecknades A4573 av att det fanns mindre stenar i övre delen av stenpackningen och större stenar mot botten. Dessa fanns ned till en meters djup under markytan. Stenläggningen bör vara utfyllnad och underlag för den nutida Norrgatan såsom den anlades vid 1800-talets mitt. Utfyllnaden var som tidigare nämnts kraftigast i väster. I öster låg stenpackningen ovanpå ett odlingslager. I profil C30048, drygt 0,6 meter väster om stenläggningen, återfanns ett dike (br. 0,65 m, dj. 0,55 m) med en större sten. Under stenpackningen och diket fanns ett odlingslager, profilens lager 3, som bestod av mörkt gråbrun, kompakt torvig silt med inslag av kol (tj. 0,15 m). Lagret framkom på ca 0,7 m djup under nuvarande marknivå. På samma djup en bit väster ut, precis vid korsningen Norrgatan/Bäckgatan mättes ett mindre parti odlingslager L4587 in. Lagret kännetecknades av brungrå, måttligt humöst sandigt grus med enstaka tegelflis och glasskärvor. Möjligen är det en del av det tidigare beskrivna odlingslagret i C30048.

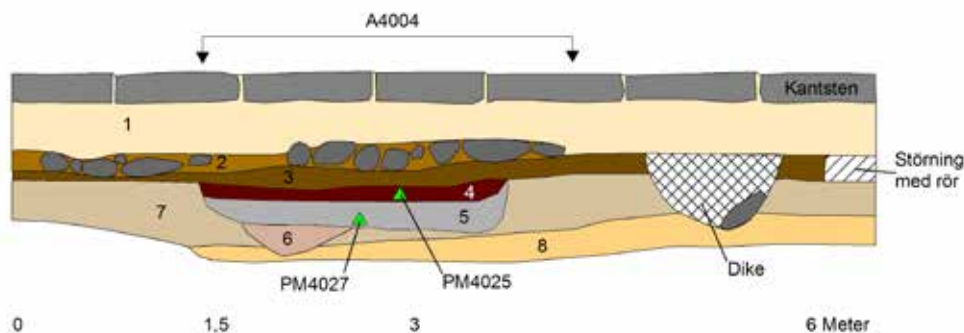

Fig. 42: Profil C30048 med källargropen A4004, sedd från söder. 1: Modern sättsand. 2: A4573. 3: Mörkt gråbrun silt, odlingslager. 4: L4024. 5: L4026. 6: Nedgrävning med sotig fyllning inom källargropen A4004. 7: Underliggande ljus sand. 8: Underliggande rostbrun grovsand.

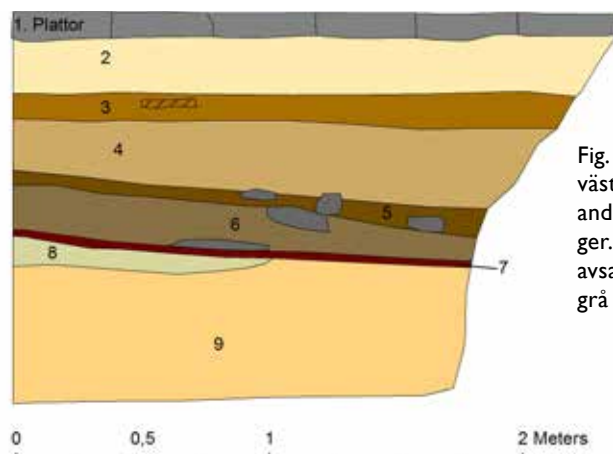

Fig. 41: Profil C30051 i område 9 profil mot väster. 1: Trottoarplattor. 2: Modern sättsand. 3: Ledning. 4: L30213. 5: Utjämningslager. 6: Undre raseringslager. 7: Brunsvart avsatt lager. 8: Torvig silt. 9: Underliggande grå silt.

Under odlingslagret fanns i profil C30048 en källargrop, A4004, som enbart var bevarad i sin undre del (br. 2,4 m, dj. 0,4 m). Det översta bevarade lagret i källaren var L4024 som tolkades som ett avsatt golvlager. Lagret bestod av mörkt gråsvart, kompakt, sotig, sandig silt (tj. 0,15 m). Makroprov från golvlaget innehöll förkolnade fröer från odlade växter samt åkerogräs. De odlade växterna representerades av korn och brödvete samt fläder. Av åkerogräs förekommer vallmo och åkerbinda. Golvlaget låg ovanpå ett grått, grusigt sandlager L4026 som möjligen utgjorde det ursprungliga golvet. Golvet innehöll två frön från humle samt ett flertal kulturväxter. Eftersom fröerna innehöll för små mängder kol skickades träkol från en låg egenålder för ¹⁴C-analys. Kolet daterades till högmedeltid, 1260-1390 e Kr (2 sigma). Som tidigare nämnts utgjorde A4004 förmodligen enbart botten av den ursprungliga källaren. Källargropen hade plan botten men även en nedgrävning i sin östra del. Det fanns inte några spår av väggkonstruktioner i form av trärester eller sten. Anläggningen var nedgrävd i ett naturligt sandlager. Det är möjligt att A4004 kan ha utgjort en enkel förrådsgrop likaväl som en källare.

Område 10 – Stortorget elfel.

Parallellt med schaktningsarbetena för fjärrvärme utmed Norrgatan, utfördes även en mindre förundersökning på Stortorget i Växjö med anledning av att el- och telekablar hade skadats i samband med nedslagning av tältstag för ett stort tält under Växjös matmässa. Ingreppet för att åtgärda elfelet kom att beröra kulturlager inom RAÄ 170.

För att kunna utföra reparationsarbetet hade ett schakt med en storlek av 6 x 2 meter tagits upp (fig. 43). Detta berörde främst den tidigare grävda ledningsdragningen men även ett orört parti med en bredd av 0,5 meter längs med schaktets norra sida behövde tas i anspråk. Här undersöktes de bevarade lagren för hand ned till den nivå som berördes av ledningsreparationen, det vill säga ett djup av 0,9 meter under markytan (fig. 45).

Under gatsten och ett sentida sättsandslager fanns, på 0,4 meters djup, ett varvigt lager dominerat av gul grusig sand men med stora inslag av mörkt brungrå humös sand L30042 (tj. 0,4 m). Detta lager dokumenterades endast i profil. I lagret fanns spridda inslag av tegel-

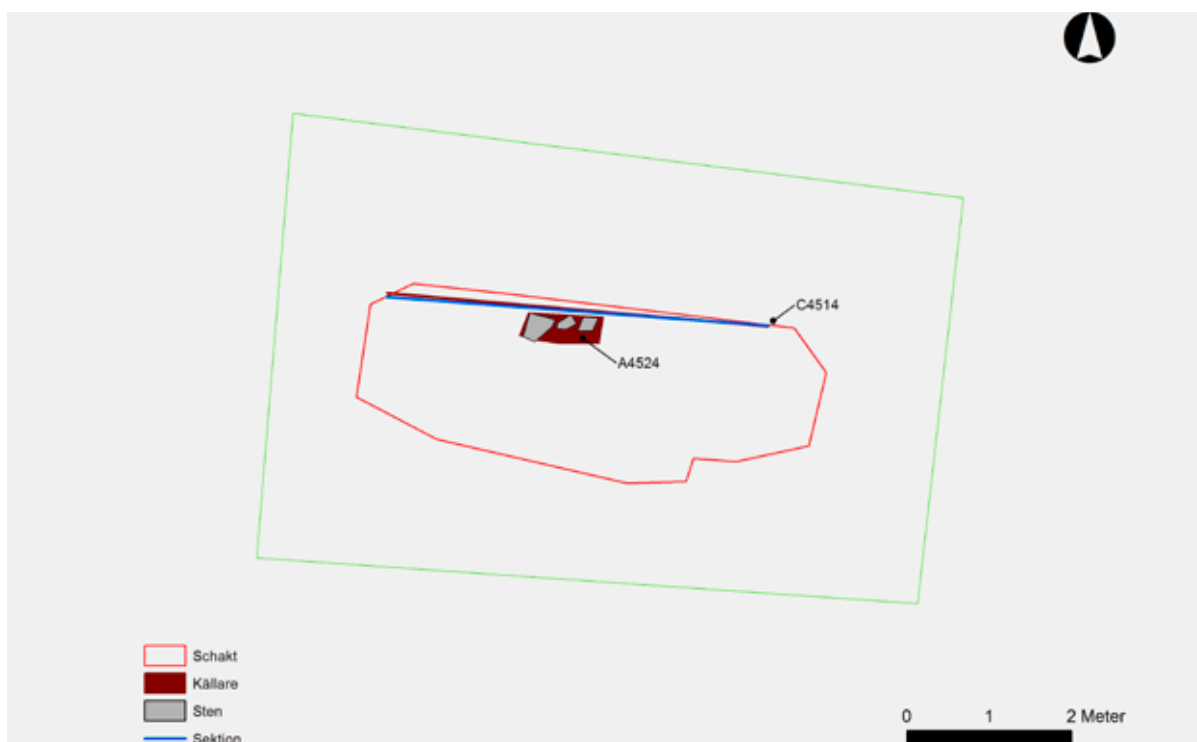

Fig. 43: Plan område 10, schakt för el-tele-reparation på Stortorget's nordöstra del.

kross och småsten och i lagrets övre del fanns inslag av flata stenar (0,1 m stora). Dessa kan eventuellt vara rester efter en äldre torgbeläggning. Den bör i så fall ha tillkommit efter torgets tillkomsttid på 1840-talet.

Direkt under detta lager fanns en källare, A4524, som var uppfylld med raseringsmassor L30043. Denna fyllning dominerades av tegel och tegelkross. I den övre delen fanns dock även inslag av sten samt mörkbrun humös fyllning med sot och kol. I den nedre delen fanns nästan enbart tegel och kakelugnsfragment i gråbrun grusig sand. En grävning, 0,55 x 0,3 meter stor, skärslevsgrävdes i fyllningen. I övrigt undersöktes lagret med fyllhammare och skyffel ned till 0,9 m djup. Källarens botten var dock inte nådd på denna nivå. I fyllningen påträffades ett mynt, F5, daterat till 1735 och i fyllningen fanns även yngre rödgoods och glaskärvor.

Av själva källarkonstruktionen, A4524, var enbart ett mindre parti frilagt. Denna bestod av en stengrund som utgjorde källarens östra vägg (br. 1 m). Som innervägg fanns en större, rakt ställd sten, med en storlek av 0,8 x 0,5 meter. Stenen var tillmakad och dess raka brottyta var ställd in mot källarrummet. Övriga stenar i källargrunden var mindre med en storlek mellan 0,25 och 0,45 meter. Mellan stenarna i grunden fanns ett lager av fin,

ljus gulgrå lera. Den del av stengrunden som var vänd utåt mot nedgrävningssidan bestod av mer ojämn sten och mellan dessa fanns en blandad fyllning sandig eller grusig morän med kraftigt till måttligt humöst inslag. Åt öster på stenmurens utsida kunde man även se en rak skarp nedgrävningskant och det var tydligt att källaren var nedgrävd genom det underliggande L30044. Ett mynt, F4, daterat 1748 påträffades den västra delen av område 10, strax sydost om källargrunden A4524, framkom en stenfylld nedgrävning A30046. Denna låg strax söder om profilen och syntes därför inte i sektionen.

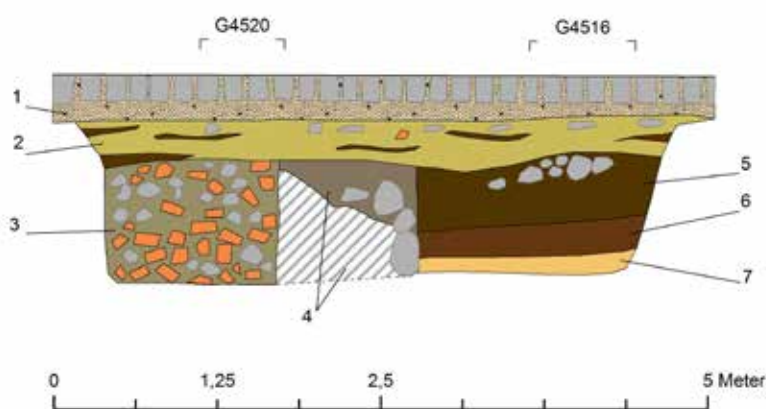

Fig. 44: Profil längs schaktets norra sida i område 10 på Stortorget. 1: L30042. 2: Östra väggen i källaren A4524. 3: L30043, fyllning källaren. 4: L30044. 5: L30045. 6: Underliggande sandig, grusig morän.

Fig. 45: Schaktet för el- telereparation i område 10. Orörda lager och konstruktioner fanns till höger i bild, i schaktets norra sida. Foto från sydöst.

Nedgrävningen innehöll en tät stenpackning av 0,1 till 0,3 meter stora stenar och fyllningen mellan stenarna bestod av mörkt svartbrun, kraftigt humös sand. Förmodligen var anläggningen ett hörn till ytterligare en nedgrävd källargrund med fortsättning åt söder och sydost. Det skulle i sådana fall kunna röra sig om ett grannhus till huset med källaren A4524. Detta skulle kunna stämma väl med 1783 års karta som visar ett skifte mellan två hus på denna plats.

Källaren A4524 och husgrunden A30046 hade grävts ned i ett lager, L30044, som innehöll rikligt med kol. Lagret var svartbrunt, kraftigt humöst och innehöll linser av sot och kol på olika nivåer (tj. 0,5 m). I lagret fanns även enstaka tegelflis, fåtal små skörbrända stenar samt enstaka bitar bränd lera, brända ben samt en skärva av yngre rödgods. Vedartsanalys från ett kolprov visade på inslag av flera vedarter: al, alm asp och björk. Ett vedprov av asp skickades för ^{14}C -analys och daterades till perioden, 1150-1270 e Kr. Ett makrofossilprov visade bland annat på riklig förekomst av brännässla och inslag av fläder. Lagret sträckte sig från schaktets östra sida och fram till källaren A4524. Den del som fanns norr om den befintliga ledningen undersöktes i en 0,85 x 0,3 m stor grävenhet. Massorna från grävenheten gick igenom på hackbord och övriga massor undersöktes med fyllhammare och skyffel. I sin östra del var lagret något ljusare och innehöll linser av lera.

Mot schaktbotten, under L30044, fanns ett brungrått måttligt humöst grusigt till sandigt lager med odlingskaraktär L30045 (tj. 0,3 m). Lagret var nästan fyndtomt men ett makroprov visade lagret innehöll sädeskorn av brödvete, en ärtä samt åkerpilört. Ett prov av träkol med låg egenålder genomgick ^{14}C -analys och daterades till högmedeltid 1310-1440 e Kr. Mot botten av lagret kom den naturliga moränen fram.

Det faktum att den äldsta ^{14}C -dateringen kom från det övre lagret tyder på att detta utgjordes av omdeponerat material. Det äldsta lagret var därför det underliggande odlingslagret L30045.

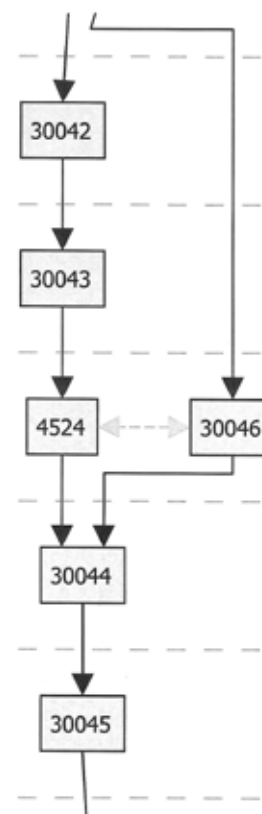

Fig. 46: Matris över lagerbilden i område 10.

Sammanfattningsvis identifierades sex faser inom område 10.

Fas 1 utgjordes av en äldre odling, troligen under 1300-tal.

Fas 2 utgjordes av en omdeponering av äldre lager, kanske som en utjämning inför anläggande av bebyggelse.

Fas 3 bestod av en bebyggelse med källargrunder.

Fas 4 utgjordes av en rasering och igenfyllning av källaren 4524.

Fas 5 bestod av en torgbeläggning från tiden efter 1840-talet.

Fas 6 representerades av det nutida torget med sentida ingrepp.

Analyser

Inom ramen för förundersökningarna för fjärrkyla längs med Norrgatan och elfelet vid Stortorget genomfördes osteologiska analyser, makrofossila analyser, vedartsanalyser och ¹⁴C-analyser av utvalda material från olika kontexter. Analysresultaten redovisas i sin helhet i bilagedelen.

Osteologiska analysen

Den osteologiska analysen utfördes av Agneta Ohlsson Flood, AO Arkeoosteologi (se bilaga1). Den osteologiska analysen gjordes på djurben från fyllnadslager och brukningslager inuti källaren A701 i område 2. Fyndet av ett mynt antydde att källaren hade varit i bruk under 1600-talet. Djurbenen kom dock i huvudsak från igenfyllnadslagret som bör vara från 1700-talet av keramikfynden att döma. Benmaterialet bestod av 574 g ben varav 566 g utgjordes av obrända ben, främst från nöt, får/get och svin. Analysen visar på en kraftig dominans av nötboskap vilket är vanligt i stadsmaterial från denna tid. Man kan dock konstatera att nötdjuret har avslaktats i relativt ung ålder vilket snarare är typiskt för landsbygden än städerna. Man kunde även konstatera att de köttdelar man konsumerat inte utgjordes av de mest eftertraktade delarna utan snarare tyder på en enklare kosthållning. Något som kan antyda att det hushåll som avfallet kommer ifrån inte ingått i stadens övre skikt.

Makrofossilanalysen

Vid tidigare arkeologiska undersökningar i Växjö stad har ytterst få makrofossilanalyser gjorts. För att främst få svar på vad man odlat i staden och vilken typ av mat man har konsumerat gjordes ett urval av jordprover som skickades på analys. Den makrofossila analysen gjordes av Mats Regnell, Institutionen för naturgeografi och kvartärsgeologi vid Stockholms universitet (se bilaga2). Sammantaget visar analysen att man konsumtion, och förmodligen även odling, förekommit av spannmål, ärtor och humle. Brännässla, hallon och fläder återfanns som förkolnade frön och har möjligen utnyttjats i som nyttväxter. De kulturmarksväxter som förekommer, som brännässla, målla, vitklöver, vitplister och penningört, visar på frisk näringsrik jord. Närvaron av ett flertal våtmarksväxter indikerar antingen att våtmarker funnits i närheten eller att dessa växter tillsammans med till exempel blodrot, vitklöver och vårfryle återspeglar slätterbruk. I jordproverna återfanns även extremitetsben och underkäksben av gnagare. I tre av proverna hittades enstaka fiskben och i ett prov även fiskfjäll. Förövrigt var halterna av träkol som regel stora eller mycket stora.

Vedartsanalys

Inledningsvis utfördes vedartsanalyser av tio kolprov från olika kontexter, varav tre stycken flotterats ur jordprover. Därefter utfördes ytterligare

en kompletterande vedartsanalys. Dessa analyser utfördes av Erik Danielsson, VEDLAB (bilaga 3a och 3b). Vedartsanalysen syftade främst till att välja ut lämpligt kol, med låg egenålder, inför ¹⁴C-analys. För ett antal kontexter var tanken att man i första hand skulle datera makrofossilt material. Detta visade sig dock svårt att göra eftersom fröerna enbart i vissa fall innehöll tillräckligt med daterbart material. I dessa fall plockade Mats Regnell ut träkol med så låg egenålder som möjligt ur de aktuella jordproverna.

Vedartsanalysens ka ofta bidra till tolkningen av konstruktioner. Det träkol som analyserades från stolphål kan dock antas vara från igenfyllnadslager och hör inte samman med den stolpburna konstruktionen. Stolphålen innehöll träkol från al, alm, asp, björk, bok, ek, gran, och tall. Kolprovet från den förhistoriska härden

A986 visade att man här främst eldat med björk men även använt salix.

¹⁴C-analyser

I samband med undersökningen utfördes nio stycken ¹⁴C-analyser varav två gjordes i inom schaktet vid Stortorget (område 10). Syftet med analyserna var att datera sådana lager och anläggningar som saknade daterande fynd. Framförallt då sådana som kunde antas representera en tidig brukning. Resultaten av analyserna redovisas i tabell 1. Dateringarna visar en stor spridning i tid och bör höra samman med såväl den tidiga staden som förhistoriska aktiviteter som ägt rum på platsen. En källkritisk diskussion omkring dateringarna återfinns i tolkningsdelen inledande avsnitt.

Objekt	Analysnr	BP -ålder	1 sigma	Prob.%	2 sigma	Prob.%	Daterat material
A686 stolphål (P700)	Ua-48642	5995+-35	4935-4835 BC	68,2	4990-4790 BC	95,4	Tall, kottefjäll
A986 härd (P1005)	Ua-48643	2240+-30	380-350 BC	20,6	390- 340 BC	26,7	Salix
			300-230 BC	46,4	330-200 BC	68,7	
			220-210 BC	1,3			
A1019 grop (P1081)	Ua-48644	75+-30	190-1730 AD	20,3	1690-1730 AD	24,9	Tall
			1810-1840 AD	14,2	1800- 1930	70,5	
			1870-1920 AD	33,7	AD		
A3106 stolphål (P3118)	Ua-48645	550+-30	1325-1345 AD	24,3	1310-1360 AD	40,2	Al
			1390-1425 AD	43,9	1380-1440 AD	55,2	
A4004/L4026 källagrop (P4027)	Ua-48646	690+-30	1270-1300 AD	53,1	1260-1320 AD	67,6	Obest. trädslag, egenålder under 25 år
			1360-1380 AD	15,1	1350-1390 AD	27,8	
L3065, odlingslager under stenläggning (P3087)	Ua-48647	2426+-34	720-690 BC	7,6	750-680 BC	18,4	Obest. trädslag, egenålder under 5 år
			540-400 BC	60,6	670-630 BC	5,7	
					600-400 BC	71,3	
L3821, odlingslager (P3857)	Ua-48648	2035+-30	90 BC-20 AD	68,2	160 -130 BC	5,1	Obest. trädslag, egenålder under 10 år
				120 BC-50 AD	90,3		
L30044, kulturlage Stortorget (PK3)	Ua-48649	830+-30	1180-1255 AD	68,3	1150-1270 AD	95,4	Asp
L30045, kulturlage Stortorget (PM2)	Ua-48650	710+-30	1265-1295 AD	68,2	1250-1310 AD	83,6	Sädeskorn av brödvete
					1360-1390 AD	11,8	

Tabell 1: ¹⁴C-analyser från förundersökningen vid Norrgatan samt schaktet på Stortorget.

Fynd

Vid förundersökningen i och omkring Norrgatan tillvaratogs fynd från en rad olika kontexter och sammanlagt registrerades 275 fyndposter. Därutöver registrerades 11 fyndposter från området för elreparationen på Stortorget. Flertalet av fynden tillvaratogs från sådana fyndkontexter som utjämningslager eller fyllningar i nedgrävningar och källare vilket innebär att fynden inte tillvaratogs på den plats de ursprungligen brukats. Endast i undantagsfall kunde fynd tillvaratas från primära kontexter som till exempel golvlager. Större delen av det tillvaratagna fyndmaterialet tillvaratogs genom handplock. Fynden representerar endast ett urval av innehållet i de undersökta lagren och konstruktionerna. Vissa delar av det tillvaratagna fyndmaterialet kasserades efter registrering. Detta gäller till exempel benavfall utan slutna kontexter, tegelfragment, spik samt svårt korroderade järnföremål, kritpipskäft utan dekor och enstaka glasskärvor. Bland de kategorier av fynd som registrerades hörde ben, brons, bränd lera, flinta, glas, järn, keramik, koppar, skiffer och slagg. En ovanligt stor andel av fynden uppvisade spår av att ha utsatts för höga temperaturer. Dessa kom i första hand från raseringslager och de fynd har förmodligen sin bakgrund i stadens bränder. Fynd som uppvisar den här typen av skador har påträffats inom områdena 1, 2, 5, 7, 8, 9 och 10. Flest brända föremål påträffades inom område 7 i kontexterna L3034 och L3035. En fyndlista finns i bilaga 5.

Ben

Benmaterialet utgjordes nästan uteslutande av djurbensavfall som till stora delar var fragmentariskt. Sammanlagt registrerades 29 fyndposter med avfall av brända och obrända. Efter registrering kasserades 12 fyndposter eftersom dessa utifrån sina kontexter bedömdes ha ett lågt bevarandevärde. Från källaren A701 fanns ett något mer omfattande benmaterial och dessa benfynd valdes ut för en osteologisk analys som omfattade 574 g djurben (se bilaga 1). Bland de identifierade arterna fanns nötkärr, får/ get och svin. Endast ett tillverkat benföremål påträffades i fyndmaterialet. Detta är en islägg (F277) som påträffades i källaren A701 inom område 2. Isläggen är 210 mm lång men delvis skadad.

Brons och koppar

Fem bronsföremål registrerades varav den ena är en hyska (F109), en bör vara en knapp (F130), en är ett dekorerat bleck eller beslag (F246) medan de två övriga består av smälta föremål (F152 och F234).

Sammanlagt påträffades fyra kopparmynt och samtliga har skickats för konservering. Endast ett mynt (F7) påträffades i ett primärt sammanhang. Detta var det mynt som tillvaratogs i det äldsta golvlagret, L624, i en källare i anslutning till korsningen Kungsgatan/Norrgatan. Myntet är ett ¼ öre från drottning Kristinas tid och präglat någon gång mellan 1635 och

1642. I den undersökta källaren vid Stortorget påträffades ett mynt i raseringslagret, L30043. Detta var ett 1 öres mynt från 1735. Även ett 2 öres mynt från 1748 påträffades i ytan av den raserade grunden till samma källare. Båda mynten präglades under Frederik I regeringstid. I ett raseringslager ovanpå en stenläggning i område 7, L1163, påträffades ytterligare ett mynt från Fredrik I regeringstid, en möjlig ½ öre mynt från 1720-21 (F6). Dateringen på den sist nämnda är emellertid osäker då myntet är kraftigt nött.

Bränd lera

Inom materialkategorin bränd lera återfinns flera olika typer av fynd som är förknippade med raseringsmaterial som till exempel tegel, kakel, ugnsvägg, lerklining och sintrad lera. En typ av fynd som påträffades i många sammanhang var det glaserade kaklet. Glasyren är oftast vit men något enstaka fragment utgörs av svart glasyr F11. Inom de nämnda fyndkategorier återfinns en stort andel fragment som har utsatts för upphettning och höga temperaturer. Som tidigare nämnts hör dessa förmodligen samman med stadens bränder. Ett stycke bränd lera som avviker från övriga fynd är F27 som är kraftigt sintrat

fragment som har bronsdroppar på ytan. Fyndet hör sannolikt samman med bronsgjutning. Fyndet gjordes i utfyllnadslager L593 i källaren vid korsningen Kungsgatan/Norrgatan. Då fyndet gjordes i ett utfyllnadslager kan man dock inte koppla fyndet till någon aktivitetsyta.

Flinta

Sammanlagt finns sju flintor registrerade, företrädesvis av kristianstadflinta. Två av flintorna identifierades som eldslagningsflintor (F60 och F63). Det sistnämnda påträffades i det översta golvlageret i källaren A701 i område 2. Övriga flintor kunde enbart klassificeras som avfall från slagen flinta.

Glas

Glas utgör en av de större materialkategorierna i fyndmaterialet. Sammanlagt registrerades 43 fyndposter bestående av glas. Bland glasmaterialiet återfinns i huvudsak planglas/fönsterglas samt flaskglas, men även ett par fragment från bägare (F39 och F146). En stor del av planglasen hade även blivit sekundärt hopsmält vilket bör ha skett vid brandtillfällena (fig. 47).

Fig. 47: Inom många ytor fanns raseringslager med kraftigt eldpåverkat material från stadens stadsbränder. I bilden smält fönsterglas, F153, F230.

Järn

I huvudsak representerades järnföremålen av spik i olika storlekar och bevarandegrad. De spikar som tillvaratogs i fält registrerades men kasserades sedan. Därutöver registrerades även ett korroderat föremål som inte gick att identifiera och som också kasserades. Endast två tillvaratagna järnföremål kunde identifieras en sax (F131) och en nyckel (F139).

Keramik

Med sina 100 fyndposter utgör keramik den största materialkategorin. Förutom hushållskärl har i detta sammanhang även kritpipor och en liten figurin räknats till kategorin keramikfynd. Bland hushållskärlen utmärker sig yngre rödgods, framförallt fat, skålar och annan vardagskeramik. Den vanligaste kärlformen är trebensgrytor som är representerade med ett antal kärl (F9 och F20). Här ingår även ett miniatyrkärl (F191). Bland keramiken återfinns även skärvor från stengods, fajanser, flintgods och några enstaka fragment av porslin. Keramiken i likhet med andra fyndkategorier uppvisar också tecken på sekundär bränning där även glasyren ibland är sintrad.

Ett tjugotal av keramikposterna utgjordes av kritpipsfragment. Flertalet utgjordes av skaftdelar utan dekor och dessa kasserades efter registrering. Endast fem fragment från piphuvuden sparades men inga av dessa hade stämplars som skulle kunna bidra till en närmare datering. Det mest anmärkningsvärda fyndet i keramik utgjordes av en terrakotta-figurin som föreställde framdelen av en djurkropp, antagligen föreställer den ett lejon (F243, fig 48)). Denna påträffades i raseringslager L3034 i område 7, tillsammans med en hel del sekundärbränt fyndmaterial från en av stadens bränder.

Skiffer

I ett äldre odlingslager L3450 i område 1 påträffades en del av ett kasserat skifferbryne F151.

Slagg

Enbart ett fåtal bitar av slagg påträffades och dessa var utspridda på olika områden. Sammanlagt rör det sig om sex fyndposter. Slaggbitarna är svårdefinierade och överlag svåra att koppla till någon närbelägen järnhantering.

Fig. 48: Del av terrakotta-lejon som påträffades i ett raseringslager efter en av stadsbränderna, F243.

Tolkning

Dateringsbilden, fynd och ¹⁴C-analyser

Då man diskuterar den medeltida stadens utbredning utgår man ofta från den äldsta kända kartan över Växjö stad daterad 1658. Denna karta ligger även till grund för avgränsningen av forn lämningen 170 som omfattar Växjös äldre stads lager. Inom det antagna stadsområdet har dock ganska få medeltida fynd gjorts. Före 2013 års undersökning vid Karolinerhuset fanns knappt en handfull medeltida fynd från staden. Vid senare årens undersökningar i staden, framför allt vid 2011 års fjärrvärmeundersökning samt förundersökningen på Stortorget 2013 har man även ¹⁴C-daterat fyndtomma lager och konstruktioner vilket i många fall gett medeltida dateringar (Hansson 2012, Åstrand & Dutra Leivas 2013). Fyndfattigdomen i stadens äldre kulturlager är påfallande något som även kunde konstateras vid undersökningen invid Karolinerhuset. Vid den aktuella förundersökningen i Norrgatan var det därför viktigt att försöka ¹⁴C-datera sådana lämningar som kunde representera områdets äldsta bebyggelse.

Från Norrgatan och från schaktet på Stortorget daterades sammanlagt 9 kolprov. I jämförelse med dateringarna från tidigare stadsundersökningar visade dessa en något splittrad bild med dateringar från senmesolitikum till sen tid (tabell 2). Den äldsta dateringen från omkring 4800 f Kr gjordes på ett fjäll från en tallkotte taget ur fyllningen till ett stolphål. Det är inte säkert att denna datering speglar en bosättning på platsen. Spridda dateringar av tallved till senmesolitisk tid är något som kon-

staterats vid flera undersökningar i länet och förmodligen speglar detta tidiga skogsbränder.

De tre dateringar som ligger inom perioderna yngre bronsålder och äldre järnålder bör däremot höra samman med ett aktivt utnyttjande av området. Detta visas av den stora härden A986 som kunde dateras till denna tid. Intill härden fanns några odaterade stolphål och det är troligt att man här har att göra med delar av en järnåldersboplats. Omfattningen och karaktären av en sådan boplats går dock inte att bedöma. De två andra järnåldersdateringarna kommer båda från odlingslager. Datering av denna typ av lager är alltid svår att göra eftersom odlingsjord kan innehålla träkol från olika aktiviteter som ägt rum på platsen både före och efter odlingen. I detta sammanhang är det rimligt att anta att det daterade träkollet antingen hör samman med uppodlade boplatslämningar eller med röjningskol från tidig odling. Runt Växjö stad finns omfattande förhistoriska odlingsområden i form av fossil åkermark med röjningsrösen som i regel börjat anläggas under bronsålder och sedan brukats långt fram i tiden (Skoglund 2005:67-75). Det är rimligt att tänka sig att det för Varend typiska förhistoriska kulturlandskapet med röjningsrösen, gravar och boplatser även omfattat det som idag är stadsområdet. Dateringarna från äldre järnålder bör ses i ett sådant sammanhang. Även vid förundersökningen inom Stortorget 2013 daterades ett kolprov till järnålder (Åstrand & Dutra Leivas 2013:40).

Fig. 49: Härden A986 kunde dateras till förromersk järnålder och är spår efter en tidig användning av området.

Anl.nr.	Anläggningstyp	Tidsperiod	Läge
A686	Stolphål	Senmesolitikum	Norrgatan
A3065	Odlingslager	Yngre bronsålder/ förromersk järnålder	Norrgatan/Kungsgatan
A986	Härd	Förromersk järnålder	Norrgatan
A3821		Förromersk/ romersk järnålder	Norrgatan
A30044	Kulturlager	Medeltid (11- 1200-tal)	Stortorget
A30045	Odlingslager	Medeltid (12- 1300-tal)	Stortorget
A4004	Källargrop	Medeltid (12- 1300-tal)	Norrgatan
A3106	Stolphål	Medeltid (13- 1400-tal)	Norrgatan
A1019	Avfallsgrop	Tidig modern/ modern tid	Norrgatan

Tabell 2. Sammanställning av tidsperioder för ¹⁴C-daterade anläggningar och lager vid förundersökningen i Norrgatan samt Stortorget

Fyra av ^{14}C -analyserna gav dateringar till medeltid. Två av dessa var från schaktet på Stortorget. Även vid tidigare undersökningar har man här kunnat datera undre, fyndtomma lager till medeltid (Hansson 2012:39, Åstrand & Dutras Leivas 2013:40). I det aktuella schaktet daterades dels ett övre kulturlager, L30044, med stort inslag av träkol dels ett undre odlingslager, L30045). Dateringen från det övre lagret visade sig dock vara äldre än den från det undre lagret. Det kan finnas olika orsaker till detta varav en kan vara det daterade kolets egenålder. Dateringen från övre lagret gjordes på ved av asp medan dateringen från det undre lagret gjordes på ett sädeskorn. Det sistnämnda kolprovet hade alltså en mycket låg egenålder medan aspvedens egenålder kan vara upp till 120 år (se bilaga ??). Det skulle också kunna vara så att det övre lagret består av omdeponerat material som grävts upp och kanske lagts som underlag för bebyggelse. Det förefaller rimligt att dateringen från schaktet vid Stortorget speglar en odling under 12- eller tidigt 1300-tal som följts av senare aktiviteter.

Då det gäller dateringarna från Norrgatan kan man lägga märke till att endast två av sju visade på medeltida sammanhang. Den ena av dessa var från ett stolphål, A3106 där ett kolprov från al daterades här till perioden 1300-tal till tidigt 1400-tal. Eftersom provet var från träkol ur stolphålets fyllning och inte från själva stolpen finns en viss risk för att det kan röra sig om äldre kol i ett yngre stolphål. Oavsett detta visar dateringen dock på en närvaro i området under perioden. Den andra medeltida dateringen kom från en mindre källargrop, A4004, som påträffades långt västerut i Norrgatan. Provet bestod av träkol, med egenålder under 25 år, som togs ur en golvnivå i källaren. I samma lager fanns ett rikt makrofossilt material från odlingsväxter samt ett stort inslag av oförkolnat trä. Detta tyder på att kontexten är ostörd. Man bör därför kunna utgå ifrån att dateringen hör samman med källargropens brukningstid under slutet av 1200-talet eller 1300-talet. Även en yngre anläggning daterades med ^{14}C -analys. Det rörde sig om en djup grop, A1019, som, troligen var en avfallsgrop.

Nedgrävningen innehöll inte något daterbart fyndmaterial men dateringen visade att den anlades efter 1690.

Några medeltida fynd påträffades inte vid förundersökningen. De fynd som kunde dateras hörde alla till perioden 1600-tal till 1800-tal. Fynden av fyra kopparmynt bidrog till dateringen av vissa lämningar. Bland annat påträffades ett mynt från 1635-42 i golvlagret till källaren A701 vilket ger en god datering av när källaren varit i bruk. I källaren A4524 som påträffades i schaktet på Stortorget påträffades två mynt från 1735 respektive 1748. Båda påträffades i raseringslager. Det är möjligt att de kan datera igenläggandet av källaren men detta är något mer osäkert. I Norrgatan inom område 7 påträffades även ett mynt från 1720-21 i ett raseringslager ovanpå en stenläggning. På flera platser fanns raseringslager som ofta innehöll kraftigt eldpåverkat material som till exempel nedsmält fönsterglas, sintrat taktegel eller sekundärbränd keramik. Exempel på detta var lager L3034 som täckte en underliggande stenläggning i område 7. Fynden kunde i detta fall generellt dateras till 17- och tidigt 1800-tal och man kan anta att det utgör rester efter någon av de stora stadsbränderna som inträffade 1799, 1838 och 1843 (Larsson 1991:145ff, 260f).

Ofta utgjordes de understa lagernivåerna av odlingslager. Det fanns i många fall ett inslag av förhållandevis sent fyndmaterial i dessa lager som till exempel kritpipsfragment och keramik av 1600- till -1800-talskaraktär. Även om dessa lager kan ha brukats under lång tid så kan de inte med säkerhet knytas till äldre perioder.

Den samlade dateringsbilden från Norrgatan kan sägas ge en mer splittrad bild än vad som är i fallet i den äldre stadens mer centrala delar. Bland ^{14}C -dateringarna finns ett tydligt inslag av förhistorisk närvaro även om det är svårt att bedöma vad denna representerar. Medeltida dateringar förekommer men de är få och fyndmaterialet domineras helt av fyndmaterial från 1600-tal och framåt. Bristen på daterade äldre lager kan höra samman med att lagerbilden generellt såg annorlunda ut i Norrgatan jämfört med

till exempel den mer centralt belägna Kronobergsgatan. Lagerbildningen var tunnare och den överlagring av äldre markhorisonter och odlingsytor som förekommer i de centrala delarna saknades ofta här. Det innebär att en stor del av lagren har varit exponerade för stadsodling in i sen tid varvid äldre lämningar bortodlats. Den lägre graden av lagertillväxt bör även höras samman med ett mer extensivt utnyttjande av denna del av staden. Detta står i kontrast till det aktuella schaktet på Stortorget där det fanns tjockare kultur lager och där en överlagring hade skett av en äldsta odlingshorisont med datering till 12-1300-tal. Man kan dock lägga märke till att det bästa exemplet på en medeltida kontext, källargropen A4004, låg i den västra delen av Norrgatan precis på gränsen till staden enligt kartan från 1658. Det finns därför inte anledning att anta stadens nordvästra del inte brukades under medeltid. Det är dock möjligt att den haft en mer agrar prägel.

Bebyggelse, gårdar och gator

Huslämningar

Vid förundersökningen påträffades nio huslämningar eller spår efter hus. Som framgår av tabell 3 så var sex stycken av dessa källare. Två av dessa var sådana mindre källare utan tydliga väggkonstruktioner som här be-

nämns källargropar. I övrigt påträffades två husgrunder samt en del av ett lergolv. Inte någon av dessa huslämningar var intakta utan de var i regel enbart bevarade till del.

Källare och källargropar

Den tydligaste källaren var A701 som påträffades i område 2 strax väster om korsningen Norrgatan/ Kungsgatan. Det som fanns kvar av denna stenbyggda källare var den västra sidan medan den östra sidan var bortgrävd sedan tidigare. I nordsydlig riktning hade källaren en inre längd av 3,5 meter. Man kan anta att källaren även haft en maximal bredd med samma mått och det rör sig därför om en liten källare. Det saknades spår av puts på källarens insida och väggarna var kallmurade. Stenväggens höjd var bevarad till en höjd av drygt en meter. Ingången till källaren hade varit i det sydvästra hörnet. Här fanns rester av en källartrappa vänd mot söder med tre bevarade trappstenar. Golvet i källaren utgjordes svart grovsandig morän samt några flata stenar. På denna nivå hittades ett Kristinamynt från 1635-1642. Ovanpå detta fanns ett mörkt, tilltrampat golvlager med hårdtrampad sand och linser av lera. Ovanpå detta fanns ett utfyllnadslager som påförts efter det att källaren övergivits. Detta innehöll rikligt med djurben och man bör ha använt den instörtade källaren som avfallsgrop. Många av fynden är från

Anläggnings nummer	Lämningstyp	Trolig datering	Områdesnummer.
A241	Källare	Före 1658	3
A701	Källare	Tidigt 1600-tal	2
A936	Husgrund	Efter 1848	6
A4004	Källargrop	12- 1300-tal	9
A1083/1085	Källargrop	?	5
A3240/30060	Lergolv	17-1800-tal	1
A3409/3535	Husgrund	16- 1700-tal	1
A4524	Källare	16- 1700-tal	10
A30046	Källare?	1658-1848	10
A30354	Husgrund	Efter 1848	5

Tabell 3. Tabell över huslämningar

1700-talet vilket tyder på att källaren förmodligen fortsatt att brukas även efter stadsbranden 1658. Även om det avsatta lagret i källaren och igenfyllnadslagret innehöll rikligt med kol så fanns här inte något tydligt brandlager från en kollapsad huskonstruktion. Makrofossilprov från det avsatta lagret ovanpå golvet innehöll rikligt med fröer från kulturmarksväxter varav många som växer i våtmarker. En möjlig förklaring är att man lagt in slätterhö på källargolvet.

Genom myntdateringen vet vi att källaren fanns redan under 1600-talets första hälft. Vid en jämförelse med 1658 års karta kan man se att den då legat i mitten av det stora, norra kvarteret, ca 40 meter norr om föregångaren till dagens Norrgata (fig. 50). Källaren låg även väster om det som i den nya stadsplanen skulle bli Kringelgatan, det vill

säga den nuvarande Kungsgatan. Även om källaren är äldre än stadsbranden så är det inte säkert att den förstördes 1658. Enligt kartans uppgifter fanns enstaka byggnader kvar efter stadsbranden. Fynden i igenfyllnadslagret talar snarare för att källarens övergivits först under 1700-talet.

Det förefaller alltså troligt att källaren inte längre var i bruk när 1783 års karta upprättades. Den aktuella tomten hade då nummer 163 och ägdes av handelsmannen Wiberg (fig. 51). Denne bodde dock själv vid Stortorget och några uppgifter om vem som hyrde tomten finns inte. Tomten var långsmal och sträckte sig norrut ända till gränsen för stadsområdet. Något hus i motsvarande läge finns inte markerat på kartan men begränsningen för källarens västra sida sammanfaller med tomtgränsen åt väster.

Fig. 50: Källaren A70I låg liksom många andra lämningar i en omgivning som var splittrad genom sentida ledningsgrävningar. Sandra Lundholm undersöker resterna. Foto från nordöst.

Enligt den osteologiska analys som gjordes på djurben från igenfyllnadslagret så har det hushåll som fanns inom tomten under 1700-talet haft ett enkelt kosthåll och inte tillhört något övre skikt i samhället.

I Kungsgatan, i område 3, påträffades delar av en källare, A241. Det som fanns kvar var en del av källarens södra vägg. Denna saknade spår av puts eller kalkbruk och man kan anta att källaren har varit kallmurad. Om man jämför källarens läge med 1658 års karta ser man att den då kan ha legat invid den norra sidan av den tidiga motsvarigheten till Norrgatan. Jämfört med 1783 års karta skulle källaren däremot ha varit belägen i Kungsgatans mitt vilket förefaller osannolikt (se fig. 51). Rimligen har källaren alltså ingått i den äldre bebyggelsen som föregått den reglerade stadsplanen.

I område 5 i Norrgatan fanns en källargrop A1085/1083. Denna hade en längd av 5 meter och en bredd av minst två meter. Källaren hade inte några stensatta väggar men den distinkta formen med raka sidor och plan botten tyder på att det rörs sig om

någon form av enkel källargrop. Källargropens ålder är oklar. Vid en jämförelse med 1783 års karta kan man se att läget för källaren då skulle ha varit inom tomt nummer 164 på norra sidan av dåvarande Norrgatan. Något hus i motsvarande läge finns dock inte på kartan. Den aktuella tomten ägdes vid denna tid av rådman Yman. Denne innehade även en betydligt större fastighet på Norrgatans södra sida och förmodligen var denna mindre fastigheten utthyrd. Vid en jämförelse med förhållandena före 1658 så låg platsen då i mitten av kvarteret. Det är svårt att utifrån kartmaterialet knyta källargropen till något visst skede.

Källargropen A4004 var den enda bebyggelse lämning som påträffades i den västligaste delen av undersökningsområdet, område 9. Den kunde inte planundersökas utan framträdde i en sektion där man kunde konstatera att den hade en bredd av två meter. Källargropen påträffades under ett odlingslager och hade ett djup av 0,4 meter. Troligen har den övre delen förstörts genom odling. Det fanns inte några spår efter sten-

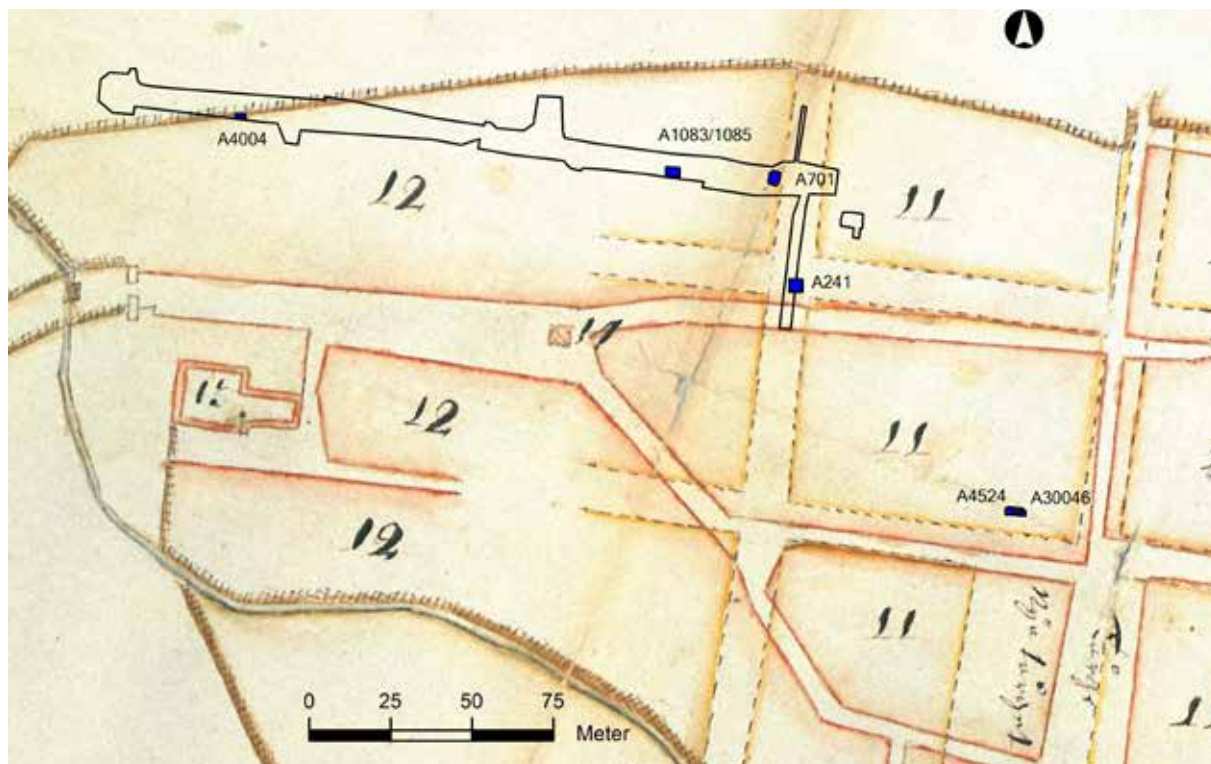

Fig. 51: Läget för källarna A701 och A241 inplacerade på 1783 års stadskarta. Eftersom A241 skulle ha legat mitt i Kungsgatans sträckning bör källaren vara äldre än 1658.

satta väggar utan förmodligen rör det sig om en enkel källare eller större förvaringsgrop. Den kan ha ingått i ett hus men behöver inte ha gjort det. Ett makroprov från källargropens botten visade på ett kraftigt inslag av odlingsväxter och åkerogräs, bland annat korn, vete och humle. Här fanns även enstaka fiskben samt rikligt med oförkolnat trä. Ett kolprov kunde dateras till högmedeltid 1260-1390 e Kr. Det makrofossila materialets sammansättning antyder att det rör sig om ett intakt lager och ¹⁴C-dateringen kan betraktas som trovärdig.

Även om källargropen kan knytas till den medeltida staden så är en jämförelse med 1658 års karta intressant. Man kan här se att läget för källargropen varit precis innanför gränsen för stadsområdet. Den hör även till perioden före klostrets grundande som skedde först i slutet av 1400-talet. Det är svårt att direkt knyta anläggningen till bebyggelse på platsen och det är möjligt att källargropen hör samman med agrar verksamhet i utkanten av stadsområdet. Möjligen kan fynden av enstaka fiskben tala för att det är en "vanlig" källare, eller kanske botten av ett grophus. Det är av intresse att

även denna utkant av staden utnyttjades redan under denna tid.

I schaktet på Stortorget, område 10, påträffades en stenbyggd källare samt förmodligen ytterligare en bredvidliggande källare. Källaren A4524 upptog schaktets västra halva och hade fyllts igen med tegel. Golvet i källaren nåddes inte i schaktet. Källarens vägg åt öster bestod delvis av en stor sten som var rest med en flat sida inåt källaren. Ett mynt från 1700-tal påträffades i raseringsfyllningen och ytterligare ett i ytan av den rivna östra källarmuren. Möjligen kan detta datera källarens igenläggande till 1700-talets första halva. Strax sydost om källaren tangrades en större nedgrävning, A30046, som var fylld med sten. Troligen var detta den yttre nedgrävningen till ytterligare en källare som legat bredvid den förra. Båda källarna har legat på den norra sidan av Storgatan såsom den drogs upp efter planen från 1658. På 1783 års karta visas ett skifte mellan två tomter med intilliggande hus just i detta avsnitt (fig. 53). Förmodligen är det detta skifte som återspeglas i schaktet. Den östra källargrun-

Fig. 52: Källargropen A4004 har legat vid gränsen för stadsområdet och daterades till medeltid. Foto från söder.

den, A30046, hör till den Ekelinska tomten. Denna var en av stadens största tomter. I samband med fjärrkyledragningen 2011 kunde man konstatera att det fanns en hel rad med källare som hört till fastigheten och som låg utmed tomtens östra sida mot Kronobergsgatan (Hansson 2012:47f). Den västra källaren, A4524, har hört till tomt nr 121 som 1783 innehades av professorskan Smideberg. Detta var en smal avlång tomt med ett mindre hus som var beläget längs med Storgatan.

De källare som påträffades i Norrgatan och i schaktet på Stortorget hade olika karaktär. Den välbyggda källaren A4524 på Stortorget har hört till ett hus som legat längs den norra sidan av Storgatan inom det som varit ett av stadens finaste kvarter (Åstrand

& Dutra Leivas 2013:42, Larsson 1991:170). Som tidigare nämnts påträffades här en rad sammanbyggda källare vid grävningarna för fjärrkyla 2011 nära intill det aktuella schaktet. Även vid förundersökningen på Stortorget 2013 påträffades två källare som legat inom samma kvarter (Åstrand & Dutra Leivas 2013:45). Den ena av dessa hade haft ett kryssvalv och den andra hade murade nischer längs ena väggen. Båda källarna kan därför betraktas som påkostade och välbyggda. Så har förmodligen de mer välbeställda köpmannahusens källare sett ut åtminstone från 1700-talet och framåt.

De källare och källargropar som fanns i Norrgatan var betydligt enklare. De var mindre till ytan och kallmurade i de fall de var byggda i sten. Liknande källare påträffades även vid un-

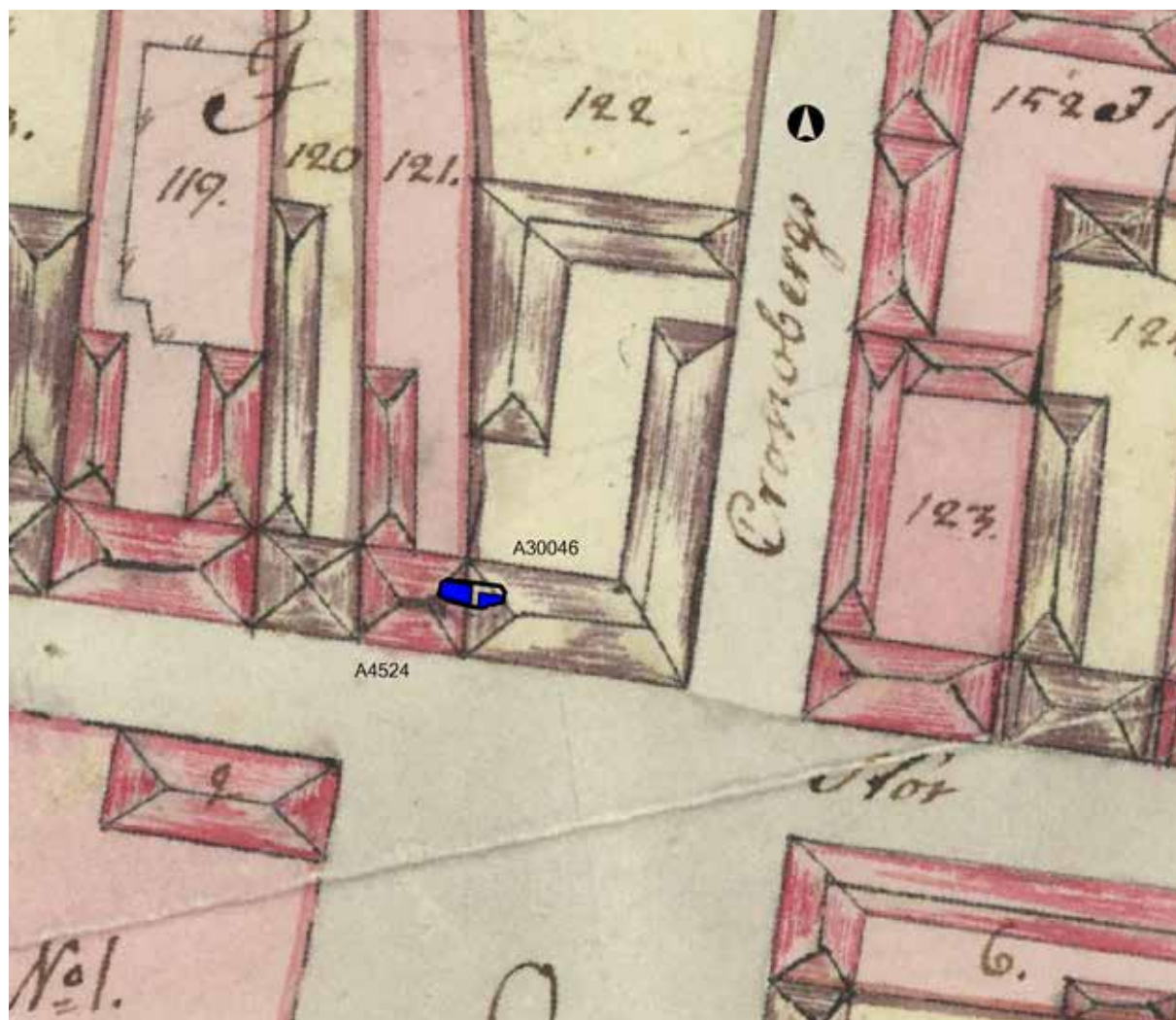

Fig. 53: Övergången mellan källarna A4524 och A30046 överensstämmer väl med skiftet mellan två hus på 1783 års karta.

Fig. 54: I område 10 frilades en del av stenbyggd källare, A4524. Fyllning av tegel i den närmre delen av bilden samt källarens vägg mot öster i den bortre delen. Foto från sydväst.

dersökningen för fjärrkylan 2011 men då i stället i Norrgatans fortsättning åt öster (Hansson 2012:28ff). Martin Hansson delar in de källare som påträffades 2011 i tre kategorier. Kategori I utgörs av valvslagna källare, kategori II av mindre, stenbyggda källare där man ändå har kunnat stå rak och sist kategori III som utgörs av enklare källargropar. Om man utgår från denna indelning kan man förmodligen inplacera A4524 i schaktet vid Stortorget i kategori I även om det är oklart om den varit valvslagen eller inte. A241 och A701 hör förmodligen till kategori II medan A4004 och A1083/1085 hör till kategori III. Det är ändå påfallande att även den enklare bebyggelsen i utkanten av staden haft källare även om de varit av enklare typ. Det är tydligt att sådana mindre källare byggdes redan under 1600-talet eftersom såväl A701 som A241 kan knytas till tiden före 1658. Som tidigare nämnts behöver den medeltida källargropen A4004 inte nödvändigtvis ha omdelbar anknytning till bebyggelse utan skulle kunna ha haft en funktion som enklare förråd för odlingsprodukter, kanske belägen intill en av stadens tidiga odlingslotter.

Husgrunder

Förhållandevis få huslämningar i form av sten-grunder eller syllstensrader påträffades vilket även var fallet vid 2011 års undersökning för fjärrvärme. Förmodligen beror detta på att dessa mer ytligt liggande lämningar ofta är hårt åtgångna medan nedgrävda bebyggelse-spår som källare har bättre förutsättningar att bevaras. Som framgått av tabell 3 så påträffades lämningar efter tre husgrunder samt ett lergolv.

Den mest välbevarade husgrunden, A3409, fanns i område 1, i ytan för ny elstation nordväst om residenset. De undersökta delarna utgjordes av en stenrad med flata stenar som var lagda i östvästlig riktning och som bör ha utgjort syllstenar till en husvägg. Avgränsningen mot öster var något oklar på grund av en störning men förmodligen har vägglinjen här övergått i en nordsydlig vägg. Söder om stenraden fanns en stenlagd yta vars undre del bestod av mer ojämn stenar och den övre delen av småsten. Norr om stenraden fanns ett avfallslager med fynd av 1600-talskaraktär. Troligen utgör stenraden den norra väggen i ett hus med stengolv, förmodligen ett uthus. På en högre nivå i samma schakt ovanför denna husgrund fanns två lerlager, L3240 och L30060, som kan vara rest av ett golvlager från en yngre fas av bebyggelsen.

Vid jämförelse med 1658 års karta kan man se att husgrunden A3409 legat i det stora norra kvarteret ca 25 meter norr om den Norrgatans äldsta sträckning. Efter stadsregleringen kom huset att ligga enbart 10 meter norr om den då flyttade Norrgatan. Utifrån fynden bör bebyggelsen kunna dateras till 1600-tal. Huset har legat inom ett kvarter som ska ha klarat sig från stadsbranden 1658. Om man jämför husgrundens läge med 1783 års karta kan man se att huset då skulle ha legat på en mindre tomt som utgjorde hörntomt mellan Norrgatan och Kungsgatan (fig.55). Någon byggnad finns dock inte i motsvarande läge. Huslämningens tänkta begränsning åt öster och det lagerskifte man här kunde se stämmer dock väl med gränsen mot nästa tomt. Man kan lägga märke till

att de flesta av grannhusen är byggda med ett mindre hus i vinkel mot gatuhuset och det är möjligt att A3409 har utgjort ett liknande vinkelhus. År 1783 ägdes tomten av en änka Hammelin. Från 1754 finns en uppgift om en glasmästare i staden med detta namn (Larsson 1991:194).

I område 5 påträffades rester efter vad som förmodligen varit en husgrund, A30354, som legat nära intill den befintliga bebyggelsen längs gatans södra sida. Även i område 6, längs gatans norra sida, påträffades liknande spår efter en husgrund, A936, i motsvarande läge. Mest troligt är att detta är spår efter hus som legat längs Norrgatan i dess nuvarande sträckning, vilket innebär att de uppförts efter 1843.

Stenläggningar och gårdplaner

Vid förundersökningen i Norrgatan påträffades även ett antalstensatta ytor med något olika karaktär och förmodligen även olikartad funktion. Gemensamt för dessa var att de saknade direkt anknnytning till husgrunder eller källare och att de inte bör ha ingått i byggnader. I tabell 4 finns en sammanställning över de stenlagda ytorna.

I den östra delen av förundersökningsområdet, i område 2, fanns en stenläggning. Den var splittrad i olika avsnitt på grund av olika typer av störningar och hade blivit inmätt som A553, 558, 567, 586. Den bör ursprungligen ha haft en storlek av minst 6 x 6 meter. Stenläggning påträffades förhållandevis ytligt direkt under Norrgatans moderna bärlager och den låg

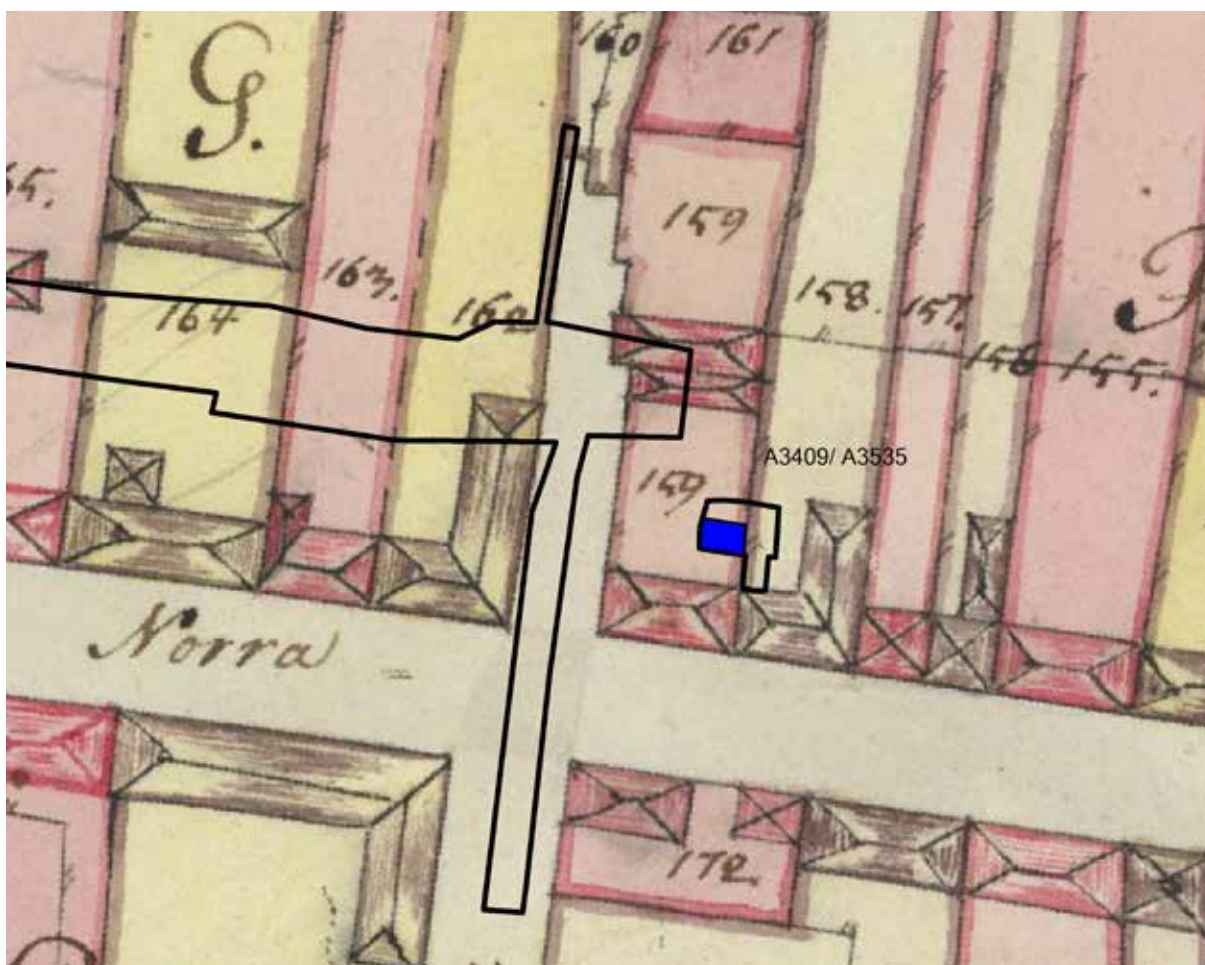

Fig. 55: Läget för husgrunden A3409 markerat på stadskartan från 1783.

Anläggningsnummer	Lämningsstyp	Trolig datering	Områdesnummer
A553 m fl	Gårdsplan eller underlag till väg?	17- 1800-tal	2
A1169	Gårdsplan	1700-tal	7
A3036	Gårdsplan	1700-tal	7
A4573	Underlag till väg	Efter 1848	9

Tabell 4: Stenläggningar som påträffades vid förundersökningen

ovanför källargrunden A701. Stenläggningen bildade en väl stenlagd yta där stenarna dock låg löst utan att vara kilade. Stenläggningen kan vara rest av en gårdsplan.

Inom område 7 fanns ytor med stenläggningar både väster och öster om korsningen Norrgatan/Klostergatan. På den östra sidan fanns stenläggningen A1169 som endast var bevarad inom en 3,3 x 1,3 meter stor yta. Denna stenläggning var välldagd med en jämn ovanyta. Många mindre stenar var satta på högkant för att ge en stabil stenläggning. Väster om korsningen fanns flera partier bevarade av en likartad stenläggning inmätt som A3036. Denna var inte lika välldagd som A1169 och hade en mer ojämn yta samt få inslag av större plana stenar. Stenläggningen A3036 bör ursprungligen ha utgjort en sammanhängande yta med en storlek av minst 20 x 7,5 meter. Skillnaderna mellan A1169 och A3036 tyder på att de inte ingått i samma konstruktion. Båda stenläggningarna påträffades dock på ett

djup av ca en meter och båda framkom under raseringslager som innehöll kraftigt brandpåverkat material samt fynd av 17-1800-talskaraktär. Under båda stenläggningarna fanns odlingslager.

Vid en jämförelse med 1658 års karta kan man se att de båda stenläggningarna då skulle ha legat i det stora kvarter som fanns norr om den tidigaste Norrgatan. Efter stadsregleringen tillkom Klostergatan i nordsydlig riktning. I jämförelse med denna gata låg A3036 på dess västra och A1169 på dess östra sida. Som tidigare nämnts i genomgången av det historiska kartmaterialet så fanns det på den nordvästra sidan av korsningen Norrgatan/Klostergatan ett komplex med en stor bebyggd tomt samt anslutande tomter som på kartan 1697 anges som kålgård, gräsbol samt ladugård. Dessa tomter bildade ett ytterkvarter som skiljer sig helt från den övriga bebyggelsen längs Norrgatan. Innehavare till tomten 1697 är borgmästare Bruzell. År 1726 innehas tomten, eller tomterna,

Fig. 56: Stenläggningen A3036 täckte en stor yta på den västra sidan av korsningen Norrgatan/ Klostergatan. Förmodligen har den utgjort en gårdsplan i den större stadsgård som fann i kvarteret. Foto av stenläggningen i gatans mitt sedd i profil, foto från nordöst.

av en skolinspektör Hultman. Vid tiden för 1783 års karta har komplexet delats i två delar men den västra av dessa, *Dusiska gården*, behöll karaktären av stor stadsgård med agar anknypning (fig. 57). Den östra delen av tomten ägdes då av en kopparslagare Bentin. Den stora stenläggningen har A3036 legat direkt väster om Klostergatan inom det som då hörde till kopparslagarens tomt men som tidigare utgjorde den bebyggda delen av komplexet. Det förefaller troligt att stenläggningen varit en gårdsplan i anslutning till denna bebyggelse. Stenläggningens storlek stämmer väl överens med att det verkar rimligt att den anlagts som en del av den mer omfattande bebyggelse som fanns i området.

Vid en jämförelse med 1783 års karta ser man att den mindre stenläggningen A1169 legat på Klostergatans östra sida inom tomten 166. Denna kallas på kartan för Lasarettstomten och här fanns stadens sjukstuga från 1780-ta-

let till dess att huset brann ned till grunden i stadsbranden 1799. Det är rimligt att stenläggningen A1169 hör samman med gårdsplanen inom denna tomt. Uppgiften om att denna del av staden drabbades hårt vid branden 1799 kan indikerat att de brandpåverkade raseringslager som täckte både stenläggningen A3036 och A1169 hör samman med denna brand.

I den västligaste delen av förundersökningsområdet, i område 9, fanns en stenpackning A4573. Denna hade inte någon vällagd yta utan har förmodligen utgjort underlag för den nuvarande Norrgatan när den anlades efter 1848.

Sammanfattningsvis kan alltså sägas att de stenläggningar som påträffades i första hand verkade ha ingått i stenlagda gårdsplaner. Dessa förefaller höra till 17- och 1800-talen. Några stenlagda äldre gatunivåer påträffades inte. Detta bör dels höra samman med att ganska små ytor av det äldre gatuområdet berördes vid denna förundersökning men det kan även bero på att stadens

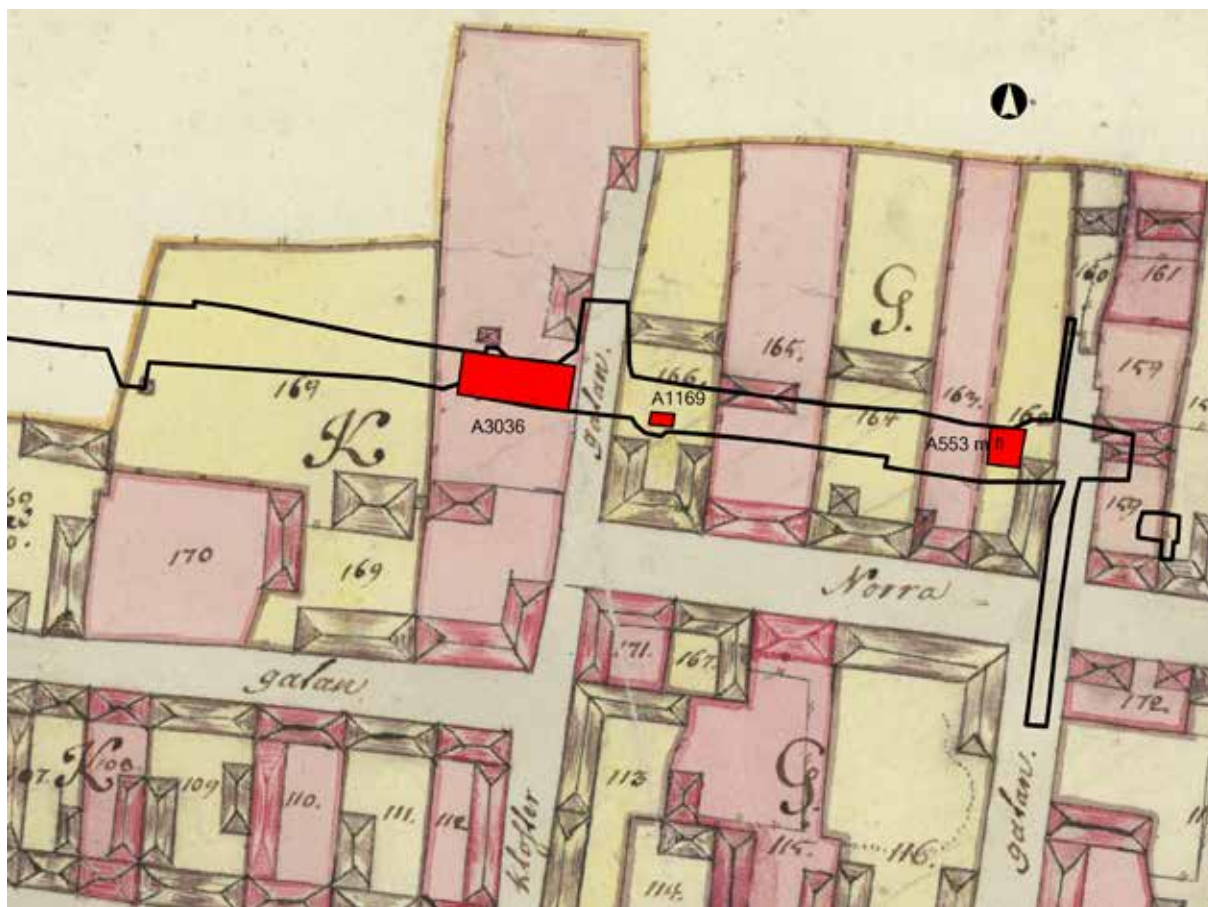

Fig. 57: Läget för stenläggningarna A3036 och A1169 markerade på 1783 års karta.

äldre gatunät saknat stenläggning. Vid tidigare undersökningar har stenlagda gatunivåer främst påträffats i låglänta och sankta partier. Det finns några exempel på stenlagda gator i de centrala och högre belägna delarna men många av stadens gator förefaller ha varit grusvägar (Hansson 2012:49).

Stolphål

I botten av schakten påträffades på flera ställen stolphål som var nedgrävda i den underliggande moränen (se tabell 5). 14 C-dateringar visar att en del av dessa bör höra samman med verksamhet på platsen under framför allt äldre järnålder. I vissa stolphål påträffades dock tegel eller annat fyndmaterial som visar att anläggningar även kan höra samman med den äldre staden. I några fall förekom stolphål i mindre koncentrationer. Ett sådant fanns i område 2 där sju stolphål fanns inom ett förhållandevis begränsat område. Enbart ett dessa stolphål innehöll senare fyndmaterial som tegel. Träkol av tall från ett av stolphålen, A686, daterades till senmesolitisk tid vilket antyder att det rör sig om sekundärt kol från en äldre markhorisont. Det är därför oklart om dessa stolphål hör samman med den äldre staden eller har ingått i förhistoriska boplatslämningar.

I område 6 påträffades två stolphål tillsam-

mans med en härd som kunde ¹⁴C-dateras till förromersk järnålder. Det är därför möjligt att även stolphålen kan ha ingått i en boplats från denna tid. I område 7 fanns ett stolphål, A3106 som kunde C14-dateras till medeltid. Även här finns dock en osäkerhet ifråga om kolets källvärde. Överlag får man nöja sig med att konstatera att stolphålens funktion är oklar och att de förmodligen hör samman med såväl en förhistorisk boplats som den äldre staden.

Lagerbild och stadsodling

De bevarade lagerföljderna i Norrgatan var i regel inte särskilt djupa. Ofta fanns bevarade lager ned till ett djup av ca 1,0 till 1,5 meter under markytan och de äldre lagren hade i sig ofta ett djup av 0,2 till 0,5 meter. En vanlig lagerföljd var att det under moderna bärlager fanns ett utjämnings- eller raseringslager därunder en nivå som kunde innehålla konstruktioner som till exempel stenläggningar och sist odlingslager. I några avsnitt fanns odlingspåverkade lager på flera nivåer och i andra partier var odlingslager de enda förekommande lagret.

I tabell 5 finns en sammanställning av de lager som utgjorde de understa lagren inom

Anl nr	Diameter (m)	Djup (m)	Inslag av tegel	C14-datering
A253	0,55	-		
A364	0,20	0,30		
A368	0,50	0,30	X	
A667	0,50	0,38		
A686	0,45	0,20		4990-4790 f Kr
A846	0,50	0,23	X	
A858	0,50	0,34		
A872	0,35	0,30		
A881	0,35	0,25		
A890	0,25	0,25		
A904	0,65	0,20		
A924	0,50	0,30		
A1087	0,45	0,22		
A1098	0,40	0,20		
A3106	0,6	0,27		1310-1440 e Kr

Tabell 5. Tabell över de stolphål som påträffades vid förundersökningen i Norrgatan.

förundersökningens olika delar. Här framgår det att odlingspåverkade lager var de vanligast förekommande bottenlagren. Dessa lager bestod i regel av måttligt till kraftigt humös grusig sand med homogen sammansättning. Det fanns även inslag av fyndmaterial som kritpipsfragment, yngre rödgods och fajans i många av dessa odlingslager. När odlingen tar sin början är svårt att datera men inslaget av fyndmaterial från perioden 16- till 1800-talen visar i alla fall att odlingen pågått under denna tid. Odlingen inom staden har gene-

rellt sett haft en stor omfattning fram till mitten av 1800-talet. Brukandet av marken kan dock ha påbörjats innan staden fanns. De två ¹⁴C-analyser som gjordes på material från odlingslager gav dateringar till yngre bronsålder/förromersk järnålder respektive 13- 1400-tal. Detta understryker att odlingen på platsen kan ha förekommit under mycket lång tid. Eftersom lagren var förhållandevis tunna inom hela den nordvästra delen av den äldre staden har överlagringen av odlingslagren varit begränsad. Det innebär att samma odlingsjord

Bottenlager	Typ av lager	Fynd	Område	C14
259	Odlingslager	Tegel, fajans	3	
394	Odlingslager	Tegel, fajans	4	
815	Odlingslager	En skärva stengods, inget tegel.	2	
946/966	Odlingslager	Tegel	6	
1053	Odlingslager	Tegel, yngre rödgods, fajans	5	
1137	Avsatt lager, brukningslager	Tegel	7	
3450	Odlingslager	Stengodsskärva (inget tegel)	1	
3821	Odlingslager	-	1	750-400 f Kr
4003	Odlingslager	Tegel, kritpipa	8	
4587	Odlingslager	Tegel, glas	9	
30045	Odlingslager	-	10	1310-1440 e Kr

Tabell 6: Lager som utgjorde lägsta nivå inom olika delar av förundersökningsområdet.

Fig. 58: En vanlig lagerbild i denna del av staden var övre raseringslager från stadens bränder och undre odlingslager. Foto från profil C970 i område 6, sedd från söder.

brukats mycket länge och att denna innehåller material från olika tidsperioder. Kol från en första röjning vid bronsålderns slut kan då finnas tillsammans med fajans från 1700-talet.

Detta kan jämföras med förhållandena i stadens mer centrala delar runt Stortorget där lagertjockleken i regel är kraftigare. I det mindre schakt som undersöktes på Stortorget, i område 10, hade lagren som föregått torget ett djup av 0,8 meter. Det odlingslager som här fanns i botten var överlagrat av ett aktivitetslager och det hade därigenom skyddats från senare bearbetning. Möjligheten att intakta, äldre odlingslager bör alltså vara större i den äldre stadens centrala del.

Analysen av makrofossila växtrester speglar en del av den odling och konsumtion som förekom i staden. De bäst bevarade växtmaterialet fanns i slutna kontexter som till exempel golvlager i källare medan se jordprov som togs i odlingslager däremot innehöll förhållandevis få fröer och växtrester. Detta speglar förmodligen det förhållande att odlingsjorden bearbetats och luftats vilket gör att växtrester från odling och jordförbättring inte har bevarats. Det är typiskt att det odlingslager som innehöll det bästa makrofossila materialet var det undre lagret från Stortorget vilket, som tidigare nämnts, varit skyddat och överlagrat på ett annat sätt än odlingslagren längs Norrgatan. Den medeltida källargropen A4004 innehöll bland annat korn, brödvete och humle samt en rad kulturmarksväxter. Källargropen läge invid stadsgränsen antyder att den snarare fungerat som förråd för egna odlade produkter än inhandlade varor. På så vis kan den spegla något av den odling som skett i staden redan under medeltid. Det makrofossila materialet från källaren A701 innehöll inte några odlingsväxter men rikligt med fröer från gräs och våtmarksväxter. Förmodligen visar detta att man tagit in hö från fuktiga slåttermarker i källaren. Det aktuella golvlagret kunde dateras till 1600-talets första hälft.

Det fanns alltså ett ovanligt stort inslag av odlingslager inom de bevarade delarna av Norrgatan. Delvis kan detta bero på att förundersökningsområdet i berörde ytor som tidigare hörde till de inre delarna av tomtmarken som

till stor del använts för kålgårdar och annan odling. Resultatet stämmer dock väl överens med den bild som det äldre kartmaterialet ger. Från och med 1700-talets början finns kartor som visar fördelning mellan bebyggd tomtmark och odlingsmark. Här framgår att en stor andel av tomtarealen i staden nordvästra del utgjordes av odlingsmark.

I den osteologiska analysen kunde man även notera att man slaktat nötdjur vid förhållandevis ung ålder. Det vanliga brukar vara att man i städerna främst slaktat djur med högre ålder medan man på landsbygden främst slaktat ungdomdjur. Man brukar förklara detta med att man städerna köpt in uttjänta djur från landet som sedan slaktats.

Förhållandet i benmaterialet från Norrgatan antyder att man snarast haft en djuruppfödning som påminner om den på landsbygden. Även detta kans ses som en indikation på att agrara delen av försörjningen varit viktig för stadens invånare. Något som stämmer väl överens med bilden av det äldre Växjö som en förhållandevis lantlig stad.

Medeltidens bebyggelse och frågan om stadens gränser

Växjö var ända in i 1800-talet en liten stad med en förhållandevis gles bebyggelse och en agrar prägel. Trots att stadsområdet var begränsat verkar det ändå ha varit snäppet för stort för den lilla staden. Då man diskuterar den medeltida staden så utgår man nästan alltid från 1658 års karta. Den begränsning som anges på denna karta har blivit synonym med det medeltida Växjö. En fråga som dock diskuterats är huruvida det senmedeltida klostret legat inom den ursprungliga staden eller inte. När klostret grundades på 1480-talet gjordes ett jordbyte så att åkermark som ägdes av domprostgården övergick till klostret. Denna åkermark fick sedan namnet Munkagärdet. Lars-Olof Larsson och Martin Hansson har menat att det är möjligt att klostret anlades på den del av åkermarken som låg närmast staden och att staden därför ursprungligen skulle ha varit mindre (Hansson 1997: 69, Larsson 1979:30). Även Eva Åhman

menade i sammanställningen Medeltidsstaden att det äldre kartmaterialet tyder på att klostret anlagts utanför staden (1982:13f). Det är inte orimligt att tänka sig att klostret på detta sätt anlades utanför stadsgränsen men några tydliga belägg för detta saknas. Frågan om den medeltida stadens gränser är dock viktig att hålla vid liv och pröva mot nya fakta.

Vid den aktuella undersökningen påträffades förhållandevis få spår av den medeltida staden. Fyndfrekvensen i stadens medeltida lager är dock generellt låg och från området vid Stortorget finns enbart ett fåtal medeltida fynd från en av 1980-talets större undersökningar (Hansson 1997:71). Även vid den större undersökningen vid Karolinerhuset påträffades få fynd i jämförelse med andra likartade stadsundersökningar. Den aktuella förundersökningen gav ett fåtal medeltida 14C-dateringar i stadens nordvästra del. Man bör dock vara uppmärksam på att källäget för såväl fynd som daterat träkol är komplicerat i Norrgatan. Detta eftersom de bevarade lagren är förhållandevis tunna och mer utsatta för senare odling än i stadens centrala delar.

En intressant medeltida kontext, som dessutom har en ur källkritisk synpunkt god datering var den medeltida källargropen A4004. Denna enkla källare påträffades förhållandevis långt västerut precis vid gränsen för staden på 1658 års karta. Den har även legat inom den yta där det råder en ovisshet om marken ursprungligen ingått i staden men inkorporerats efter klosterbygget. Denna del av staden fick inte fast bebyggelse förrän under 1800-talet. Det makrofossila materialet från källaren visar att det fanns spår av en rad odlingsväxter samt kulturväxter i golvlaget. Källargropens läge kan antyda att den inte behöver sättas i samband med direkt bebyggelse. Det skulle även kunna vara ett källarförråd av typ, stuka eller jordkällare, som legat i anslutning till odlingsmarken. Den medeltida källargropen A4004 kan ses som ett exempel på att man under 1300-talet verkligen utnyttjade stadsområdet inom 1658 års karta i sin helhet. Generellt var spåren efter medeltida verksamhet var dock få. Detta tyder på att området runt Norrgatan ingått i den medeltida sta-

den men att den haft gles bebyggelse eller odlats, något som påminner om senare tiders bruk av området.

En frågeställning inför undersökningen var om det fanns spår efter aktiviteter med anknytning till klostret eller klosterbygget i området omkring Norrgatan. Klostret låg vid stadens västra infart och klosterkyrkan bör ha legat ca 80 meter söder om förundersökningsområdet (Åhman 1982:13f). Trots att uppförandet av klostret, vid sidan av domkyrkans utbyggnad, varit det största byggprojektet i den medeltida staden påträffades inte några spår efter aktiviteter med anknytning till detta. Det finns alltså inget som tyder på att denna del av staden fick något särskilt uppsving i samband med att klostret anlades. Den tidigare nämnda källargropen A4004, bör enligt 14C-dateringen vara från tiden före klosterbygget.

Man kan i viss mån se resultaten från förundersökningen i Norrgatan som en bekräftelse på att 1658 års stadsgräns även skulle ha varit giltig under medeltid. En intressant fråga är dock vad som format stadens begränsning. Behovet av ett avgränsat stadsområde uppstod när städerna fastslagna rättigheter och det ur juridisk synpunkt blev viktigt att kunna visa på stadens gränser. Ursprunget för Växjös stadsområde är okänt (Larsson 1991:50). När Växjö fick sitt stadsprivilegium år 1342 bör det ha funnits ett sådant avgränsat stadsområde. Det är svårt att veta vad som formade stadsområdet och gav staden dess begränsning. En hypotes kan vara att stadsområdet, som det framstår på 1658 års karta, utgör inägomarken till en äldre gård. Stadsområdet omfattar både högre belägna marker och sankare partier och ger intryck av att snarare inhägnad lämplig åker och ängsmark än att avgränsa en stadsbebyggelse. En sådan tidigmedeltida storgård skulle kunna ha legat vid domkyrkan eller vid den södra delen av Kronobergsgatan. På båda platser har man påträffat lämningar från perioden 1000-tal till 1100-tal (Hansson 2012:41f). Under högmedeltid kan man sedan ha upplåtit gårdens mark som stadsområde. Stadsområdet omgavs på alla sidor av mark som direkt eller indirekt låg under domkyrkan (Larsson 1991:88). Något som understryker kyrkans betydelse för

staden och dess uppkomst. En möjlig tanke är att en sådan storgård sammanfaller med det som senare blev domprostgården. Denna gård låg under medeltid vid den södra sidan av det gamla torget och flyttades först senare till den plats söder om staden där den återfinns på 1658 års karta (Larsson 1979:30). Innan Munkagärdet övergick i klostrets ägo innehade domprostgården dessutom all mark på stadens södra och västra sida (Larsson 1991:90). Detta kan antyda att det som senare blev domprostgården är den enhet som varit ursprung för staden och gett upphov till stadsområdets utformning. Tanken på stadsområdet som en tidigare inägomark skulle kunna förklara stadsområdets utformning och även dess något överdrivna storlek. Hypotesen behöver dock prövas mot resultaten från framtida arkeologiska undersökningar.

Norrgatan och Stortorget – frågor om centrum och periferi

Den aktuella förundersökningen hade fokus på Norrgatan och den äldre stadens nordvästra del, ett område som tidigare sällan berörts av arkeologiska undersökningar. Detta ger möjlighet till jämförelser med stadens östra del, som nyligen undersökts genom den stora utgrävningen vid Karolinerhuset, och den centrala delen runt Stortorget och södra partiet av Kronobergsgatan som man, om än i begränsad omfattning, känner till genom äldre undersökningar och ledningsgrävningar. Det mindre schakt för en el- telereparation på Stortorget som redovisats i denna rapport, område 10, ska även inplaceras i det sistnämnda sammanhanget omkring Stortorget.

En gängse uppfattning har varit att stadens norra del var en perifer stadsdel med enklare bebyggelse. Delvis kunde denna bild bekräftas vid förundersökningen. Även om man behöver ta hänsyn till faktorer som bevaringsgrad och schaktens läge i förhållande till den äldre stadens bebyggelse så kan man ändå sluta sig till några skillnader mellan det mer centrala området runt Stortorget och det omkring Norrgatan. En sådan skillnad var att de bevarade lagerföljderna i område vid Norrgatan i regel var tunnare. Variationen i fråga om olika typer av lager var även lägre

i området omkring Norrgatan. Förekomsten av odlingslager är omfattande i hela staden men i området omkring Norrgatan var inslaget högre än i stadens centrala delar. De odlingslager som förekom i anslutning till Norrgatan hade oftare inslag av fynd från 16- 1800-tal. Förmodligen speglar det snarast att marken brukats under lång tid men utan den skyddande överlagring som skett i stadens centrala delar med sina djupare lagerföljder. Även antalet bebyggelseämningar var färre vid undersökningen i Norrgatan än vid undersökningen för fjärrkylledningen i Kronobergsgatan. Den glesare bebyggelsen samt förekomsten av mer omfattande odlingslager stämmer väl med den bild som det äldre kartmaterialet ger. Kartorna visar odlingsmarken i stadens norra delar i regel upptagit större delen av tomternas yta.

Man bör dock även betona att det finns många likheter mellan förhållandena i det mer centrala området vid Stortorget och området vid Norrgatan. Som tidigare nämnts är inslaget av odlingslager tydligt i hela staden. Man kan även nämna att den låga andelen stenlagda gator verkar vara genomgående för båda områdena. Man kan också notera att källare förekommer i båda områdena från 1600-talet och framåt. I området omkring Norrgatan fanns dock färre källare och dessa var förhållandevis små till storleken och enkla i utförandet. Något som var gemensamt både för området vid Stortorget och Norrgatan var förekomsten av raseringslager där en stor del av materialet visar spår av kraftig upphettning. I lagren förekommer smälta klumpar av fönsterglas, försintrat tegel och sekundärbränd keramik. Dessa lager ligger i båda områdena förhållandevis ytligt och fyndmaterialet förefaller höra till 1700-tal och tidigt 1800-tal. Detta bör vara spår av de stora stadsbränder som inträffade 1799, 1832 och 1843. Dessa tre stadsbränder var så pass omfattande att minst hälften av stadens bebyggelse förstördes vid varje enskilt tillfälle. De kraftigt upphettade föremålen visar på ett påtagligt sätt kraften i dessa förödande bränder.

I fråga om centrum och periferi ingår även den sociala aspekten. Man har ofta antagit att fördelningen mellan samhällsgrupper varit ganska blandad inom staden (Larsson 1991:169).

Området kring Stortorget samt kyrkans gårdar i stadens östra del har dock betraktats som stadens förnämre delar medan Norrgatan och området runt Båtsmansbacken i sydväst varit för stadens lägre samhällsgrupper. Från och med 1700-talet finns uppgifter om vilka som ägt de olika tomtarna och man kan då se att en stor del av de som bodde längs Norrgatan var hantverkare med enklare yrken. Fyndmaterialet från förundersökningen i Norrgatan är alltför begränsat för att ge någon tydlig bild av områdets sociala status. Det osteologiska materialet från igenfyllnaden av källaren A701 ger dock en fingervisning om en förhållandevis enkel miljö där man främst konsumerat det som betraktas som de mindre attraktiva delarna köttdelarna från djuren. Detta kan stämma väl in i ett sammanhang där kvarteret bebotts av småhantverkare.

Vid undersökningarna för fjärrkyla 2011 kunde Martin Hansson konstatera att det förekom olika typer av källare och att dessa speglade en social fördelning (Hansson 2012:28ff). De större källarna valvbyggda källarna fanns främst i området intill Stortorget medan enklare källare fanns exempelvis i Norrgatans östra del. Ett liknande förhållande kunde konstateras vid den aktuella förundersökningen i och med att en källare som påträffades i område 10 på Stortorget föreföll att vara mycket välbyggd medan källarna i Norrgatan var mindre och hade enklare konstruktion.

I så väl kartmaterialet som det arkeologiska materialet finns dock vissa tecken på att även högre ståndspersoner bott i stadens nordvästra del. De äldre kartorna visar att det utkantskvarter som fanns nordväst om korsningen Norrgatan/ Klostergatan länge utgjorde en större sammanhållen gårdsanläggning. På kartan från 1697 finns här en större bebodd tomt samt odlingsmark, trädgård, slätteräng och ladugård. Allt detta innehades av borgmästaren Bruzell. Samma gårdsenhet finns kvar på en karta från 1726 då tomt och odlingsmark redovisas som en enhet ägd av en skolinspektör Hultman. På 1783 års karta har tomten dock delats i två delar. Den västra, större delen behöll dock karaktären av större gårdsanläggning som då kallades Dusiska gården. Vid förundersökningen påträffades

partier av vad som bör ha varit en ovanligt stor stenlagd gårdsplan som legat inom den bebyggda delen av denna större stadsgård. Stenläggningen täcktes av raseringsmassor med stadsbrandskaraktär. Här fanns ett stort inslag taktegel vilket kan höras samman med en mer påkostad byggnad som förstörts i branden. Bland fynden fanns även en bit av en terrakotta-figur i form av ett lejon. Även om det är svårt att veta om raseringsmassorna kommer från bebyggelsen på platsen får man en antydning om en påkostad byggnad samt även dekorationsföremål som främst hör hemma ett övre socialt skikt. Som tidigare diskuterats är finns indikationer på att raseringslagren i området hör samman med stadsbranden 1799. Detta gårdskomplex beläget i stadens nordvästra hörn visar att även välbesuttna grupper kunde välja att bo i stadsområdets utkant. Kanske har större tomter och glesare bebyggelse här gett möjlighet till en bebyggelse som mer haft karaktär av en ståndsmässig lantgård. Under 1700-talet växte flera sådana så kallade landerier, herrgårdslika

Fig. 59: Området omkring Norrgatan har varit den äldre stadens utkant och lämningarna avtog gradvis västerut. Före teaterhuset, i bildens bakgrund, hade man passerat stadsgränsen. Foto från öster

gårdar på stadsjord, fram omkring staden där personer ur det högre borgerskapet bosatte sig (Larsson 1991:175). Man kan alltså konstatera att det vid Norrgatan bott såväl enklare hantverkare som mer välbesuttna borgare.

Sammanfattning av utvecklingen i stadens nordvästra del

Den nordvästra delen av den gamla staden har, var som tidigare nämnts, haft en förhållandevis gles bebyggelse med en enklare karaktär. Utifrån undersökningsresultaten har här gjorts en sammanfattning av utvecklingen inom området omkring Norrgatan:

Yngre bronsålder/ äldre järnålder

Flera ¹⁴C-analyser gav dateringar till förhistorisk tid med betoning på äldre järnålder. Bland annat kunde en stor härd som låg under ett odlingslager dateras till denna tid. Eftersom det finns stora områden med röjningsröseodlingar, gravar och boplatser på höjdsträckningar i Växjös nära omgivning är det rimligt att tänka sig att så även kan ha varit fallet längs den höjdrygg som staden ligger på.

Medeltid

Under tidig medeltid finns förmodligen en storgård någonstans inom stadsområdet. Denna gård bör ha haft anknytning till domkyrkan och området vid Norrgatan bör ha legat inom denna gårds inägomark. Under 1300-talets tidigare del framträder Växjö som handels- och hantverksstad. Norrgatan med omgivande mark bör ha ingått i stadsområdet men har förmodligen haft en gles bebyggelse med mer agrar karaktär. En av landsvägarna som ansluter till staden, föregångaren till Norrgatan, går igenom stadsdelen i östvästlig riktning. En källargrop som påträffades invid gränsen för stadsområdet kunde dateras till sent 1200-tal eller 1300-tal. I golvlagret fanns växtmaterial som visade på odlingsverksamhet. Under slutet av medeltiden anlades Växjö kloster i stadens västra del. Trots att klosterbyggnaden låg nära det aktuella området vid Norrgatan kunde man i det arkeologiska materialet inte urskilja att stadsdelen fått något uppsving vid denna tid.

1600-talet

Områdets bebyggelse under 1600-talet speglas bland annat av två källare i förundersökningsområdets västra del. Dessa påminner om de något enklare källare som i andra sammanhang påträffats i stadsområdets yttre delar. Efter stadsbranden 1658 gjordes den första stadsregleringen varvid Norrgatan försköts ett stycke mot norr.

1700 till 1843

I det rikare källmaterial som finns från 1700-talet och framåt får man en bild av Norrgatan som ett område med små hus orienterade längs med gatan. Tomterna har till större delen bestått av odlingsmark. Norrgatan beboddes främst av småhantverkare och en osteologisk analys av benavfall från ett hushåll vid 1700-talets början visar att man där levde förhållandevis enkelt. I Norrgatans västra del fanns under 1700-talet även en större stadsgård med tillhörande ladugård, odlingsmark och fruktträdgård. Inom ytan för denna gård fanns en ovanligt stor stenlagd gårdsplan. De olika ägare som innehade denna gård hörde alla till stadens övre skikt. Det raseringslager som täckte stenläggningen innehöll brända byggnadsrester efter en förhållandevis påkostad byggnad som bland annat haft ett tegeltak. Uppgifter tyder på att det ovan nämnda brand- och raseringslagret kan ha varit spår av stadsbranden 1799. Mellan detta år och 1843 drabbas Växjö av tre omfattande stadsbränder.

1843 till 1960

Efter stadsbranden 1843 genomfördes en ny stadsplan då Norrgatan fick den sträckning den har idag. Först nu började staden växa utanför sina tidigare gränser och Norrgatan var inte längre stadens sista gata mot norr. Området som tidigare dominerats av odlingsmark inom staden fick nu en tätare kvartersbebyggelse.

1960

Från 1960-talet och framåt ersattes 1800-talets hus av en modern blockbebyggelse som ofta uppstår tomterna i sin helhet. Trots den tätare bebyggelsen behåller dock gatan sin karaktär av bakgata jämförelse med den parallella Storgatan.

Utvärdering

Förundersökningen i Norrgatan innebar att de sista äldre lämningarna som fanns kvar under mark dokumenterades och togs bort. Med tanke på att nästan all mark som omger gatan är utschaktad sedan tidigare innebär det att undersökningen i viss mån utgör ett bokslut över arkeologin i stadens nordvästra del. De påträffade lämningarna var inte omfattande och bebyggelse lämningarna var förhållandevis fragmenterade. Trots detta kan man betrakta resultatet som arkeologiskt värdefullt. Genom undersökningen har man fått en möjlighet att pröva den bild som de historiska källorna ger av stadens norra delar och även öppnat möjligheter till jämförelser mellan stadens centrala delar och dess utkanter. För förståelsen av Växjö och dess utveckling är det viktigt att se till stadens olika delar där området kring Norrgatan representerar något annat än handelsstadens centrala delar vid Stortorget eller den kyrkliga staden vid domkyrkan. De arkeologiska resultaten av förundersökningen får betraktas som gott.

Grävningsarbeten i en stadskärna styrs av en rad faktorer. Enligt planeringen skulle ledningsarbetet utföras i olika etapper. I praktiken kom dock grävningsarbete att utföras i små omgångar där ibland schaktning, arkeologisk undersökning, ledningsarbeten samt igenfyllning behövde göras inom loppet av samma dag. Detta gjorde att vissa lämningar inte kom att friläggas i sin helhet utan undersöktes i olika delar vid olika tillfällen. Något som gav sämre överblick och

ett sämre arkeologiskt resultat. Med tanke på att lämningarna i regel sedan tidigare var förhållandevis fragmenterade var detta arbetssätt dock acceptabelt. Hade kulturlager och anläggningar varit mer välbevarade och sammanhängande hade man däremot behövt söka andra arbetssätt. Förundersökningen utfördes i form av en schaktningsövervakning men med förstärkta resurser. Detta gav möjlighet att vid forcerade avsnitt utföra arbetet med hjälp av flera arkeologer samtidigt vilket var nödvändigt för att inte försinka ledningsarbetet.

Analysen i form av ^{14}C och makrofossilanalys har gett viktiga bidrag till tolkningen av lämningarna. Ett problem var dock att den sistnämnda analysen av olika orsaker blev kraftigt försenad vilket i sin tur även försenade de ^{14}C -analyser som skulle göras på makrofossilt material. Detta har inneburit att rapporteringen försenats.

Stadsgrävningar har utförts i Växjö sedan slutet av 1970-talet. Den första tidens arkeologi är sammanställd i serien Medeltidsstaden (Åhman 1983) men någon sammanställning av senare undersökningar finns inte. En GIS-baserad sammanställning över undersökningar utförda i staden skulle vara ett värdefullt redskap vid såväl planering och handläggning som vid stadsarkeologisk forskning. Under senare år har en rad nya undersökningar, både större och mindre, utförts i Växjö och ett sådant arkeologiskt stads-GIS vore önskvärt för framtiden.

Åtgärdsförslag

Ledningsarbetena i Norrgatan innebar att gatan grävdes upp i hela sin bredd. Den aktuella förundersökningen gav möjlighet att undersöka och dokumentera de bevarade lämningar som fanns kvar varefter hela gatan grävdes ned till en nivå under den där äldre lämningar från staden kan förekomma. Några ytterligare arkeologiska insatser kommer därför inte att behövas i framtiden i Norrgatan i partiet mellan Kungsgatan och Bäckgatan. Trottoarerna längs Kungsgatan berördes ibland, men inte alltid, av ledningsarbetena. Enstaka lämningar kan möjligen finnas kvar under dagens trottoarer men oftast fanns ledningsdragningar även här.

Även det schakt som togs upp för anläggandet av en elcentral nordväst om residen-

set grävdes ned i botten och några ytterligare lämningar finns inte kvar under nuvarande schaktnivå. Det schakt som grävdes i Kungsgatan var dock grundare och här kvarligger äldre lämningar under schaktad nivå. Vid eventuella framtida markarbeten inom denna yta kan därför fortsatta arkeologiska insatser behövas. Det samma gäller för schaktet inom Stortorget som togs upp för en el- telereparation. Där finns omfattande lämningar kvar vid sidan av och under den befintliga ledningen. Denna är den enda större ledning som korsar de i övrigt välbevarade stadslagren inom Stortorget. Vid eventuella framtida reparationer eller omläggningar av denna ledning behöver därför arkeologiska insatser göras.

Referenser

- Hansson, M. 1996. Arkeologisk förundersökning. VA-schakt Storgatan – Klostergatan. *Smålands museum rapport 1996:5*.
- Hansson, M. 1997. Om biskopens stad och medeltidens landsbygd. I: Hansson, M (red.) *Gårdar, åkrar och biskopens stad. 3000 år i Kronobergs län*. Växjö.
- Hansson, M. 2002. Kv Nordstjernen 1. RAÄ 170. Växjö stad, Kronobergs län, Småland. *Smålands museum rapport 2002:18*.
- Hansson, M. 2012. *Fjärrkyla i Växjö 2011*. Arkeologisk förundersökning i samband med grävning för fjärrkyla och VA. RAÄ 170, Växjö socken, Växjö kommun. Kronobergs län. Smålands museum rapport 2012:10.
- Larsson, L-O. 1991. *Växjö genom 1000 år*. Stockholm.
- Larsson, L.-O. 1979. *Smäländsk bebyggelsehistoria. I. Från vikingatid till Vasatid. 1:1 Kinnevalds härad. Acta Wexionensia Serie 1. History and Geography 1:1*. Växjö.
- Skoglund, P 1994. Arkeologisk förundersökning Stortorget Växjö. *Smålands museum rapport*.
- Åhman, E, 1983. Växjö. Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museer. Rapport. *Medeltidsstaden 46*.
- Åhman, E. 1997. Kv Lejonet 4, RAÄ 170. Arkeologisk undersökning. Växjö stad, Kronobergs län. *Smålands museum rapport 1997:1*.
- Åstrand, J. 2010. Residensets trädgård. Arkeologisk schaktningsöveravkning, RAÄ 170. *Smålands museum rapport 2010:7*.
- Åstrand, J. 2011. Residensets östra entré. Kulturlager från det medeltida Växjö. *Smålands museum rapport 2011:4*.
- Åstrand, J. & Alering Å. 2012. Karolinerhuset. Arkeologisk förundersökning norr om Karolinerhuset, RAÄ 170, Växjö socken, Växjö kommun, Kronobergs län. *Smålands museum rapport 2012:11*.
- Åstrand, J. & Dutra Leivas, I. 2013. *Stortorget i Växjö – arkeologisk förundersökning in för ny utformning av torget 2013*. RAÄ 170, Växjö socken, Växjö stad, Småland. Med bidrag av Nordmark, A, Heimdahl J. *Smålands museum rapport 2013:15*.

Kartmaterial

Kungliga biblioteket

Geometrisk lineation över Växjö 1658.
(finns även som modernt renritad kopia
med renskriven textförklaring i Lantmäte-
ristyrelsens arkiv F89-1:37).

Lantmäterimyndighetens arkiv

Karta och beskrivning över staden och
dess ägor 1726. 07-VÄS-1

Karta och beskrivning över staden och
dess ägor 1750, 07-VÄS-488.

Grundritning på stadens kvarter och
tomter 1783, 07-VÄS-2.

Tomtreglering 1838, 07-VÄS-27

Tomtreglering 1844, 07-VÄS-35

Lantmäteristyrelsens arkiv:

Geometrisk avmätning Växjö, 1659. F89-1:1

Geometrisk avmätning Växjö, 1661. F89-1:2

Geometrisk avmätning Växjö 1697. F89-1:4

Fjärrkyla Norrgatan m fl. gator

Tekniska och administrativa uppgifter

Fjärrkyla Norrgatan m fl. gator

Länsstyrelsens dnr: 431-483-12

Kulturparken Smålands dnr: 110-2012-00109

Projektnummer KLM: A2013038

Uppdragsgivare: Växjö Energi AB

Landskap: Småland

Kommun: Växjö

Socken: Växjö

Fastighet: Norrgatan, Kungsgatan, Klostergatan, Bäckgatan

Fornlämningsnr: RAÄ 170

Ekonomisk karta: 63E 0i SO

X koordinat: 6303941-6304012

Y koordinat: 488125-488362

M ö h: 165-167

Fältarbetstid: 20120522-20121113

Personal: Johan Åstrand, Sandra Lundholm, Åsa Alering, Andreas Emils-son, Danny Theander (praktikant).

Fynd: Fynden förvaras, i väntan på fyndfördelning, i Museiarkeologi Sydosts lokaler, Kulturarvscentrum Småland, Växjö. Fynden finns registrerade i en Intrasis-databas.

Tidsålder: Medeltid till modern tid

Dokumentation: All dokumentation förvaras på Kulturarvscentrum Småland, Växjö.

Inmätning: Sweref99 TM, RH90.

Schakt för reparation av el- teleledning inom Stortorget 2012

Länsstyrelsens dnr: 431-4604-12

Kulturparken Smålands dnr: 110-2012-00321

Projektnummer KLM: A2013039

Uppdragsgivare: PEAB

Landskap: Småland

Kommun: Växjö

Socken: Växjö

Fastighet: Stortorget

Fornlämningsnr: RAÄ 170

Ekonomisk karta: 63E 0i SO

X koordinat: 6303884-6303886

Y koordinat: 488405-488410

M ö h: 166

Fältarbetstid: 20121011-20121011

Personal: Johan Åstrand, Andreas Emilsson

Fynd: Fynden förvaras, i väntan på fyndfördelning, i Museiarkeologi Sydosts lokaler, Kulturarvscentrum Småland, Växjö. Fynden finns registrerade i en Intrasis-databas tillsammans med fynden från Fjärrkyla Norrgatan

Tidsålder: Medeltid till modern tid

Dokumentation: All dokumentation förvaras på Kulturarvscentrum Småland, Växjö.

Inmätning: Sweref99 TM, RH90.

Bilagor

- Bilaga 1: Osteologisk analysrapport
- Bilaga 2. Rapport över makrofossilt växtmaterial.
- Bilaga 3a. Vedartsanalys A
- Bilaga 3b. Vedartsanalys B
- Bilaga 4. ¹⁴C-analyser
- Bilaga 5. Fyndlista
- Bilaga 6. Anläggningslista

Brända och obrända ben i Växjö tidigmoderna stadsmiljö

Småland, Växjö socken, Växjö stad och kommun, RAÄ 170, Lst dnr: 431-483-12

Osteologisk analys av
Agneta Ohlsson Flood januari 2014
AO Arkeosteologi, ao@arkeosteologi.se

Inledning och material

Under 2013 genomfördes en arkeologisk förundersökning av RAÄ 170 i Växjö stad med anledning av nedläggning av fjärrkyla inom Växjö medeltida stadsområde. Arbetet utfördes av Kulturparken Småland under ledning av Johan Åstrand. Materialet för den osteologiska analysen utgjordes av åtta fyndenheter insamlade från fyllnadslager och brukningslager inuti källare A701. Källaren hade varit i bruk åtminstone under 1600-talets första hälft. Benmaterielet bestod av 573,95 gram obrända och brända ben.

Metod

Vid kvantifiering av ett osteologiskt material kan tre metoder användas, fragmenträkning (NISP), viktförhållande och bedömning av minsta antalet individer, där hänsyn tas till benelement, sida, storlek och ålder (MNI). Benmaterialet och artsammansättning redovisas främst genom (NISP) fördelning genom antal fragment per art, men även med vikt per art. NISP ger dock inte det verkliga antalet djur på platsen. Fragmentering, liksom att vissa benslag finns i flera uppsättningar i skelettet, t ex tåben och tänder, gör att antalet fragment inte kan likställas med antalet djur. MNI bedömning däremot ger det minsta möjliga antalet individer per art. Den verkliga siffran ligger förmodligen någonstans mellan en fragment- och MNI-bedömning. Vid jämförelse av vikt och fragment per art skiljer sig fördelningen, vilket framförallt beror på att vikten för stora djur blir överrepresenterad i förhållande till mindre djur. En viss överrepresentation av nötboskap blir ofrånkomlig på grund av den stora benvolym som resterna av djuret ger.

För bedömning av slaktålder har tandframbrott, slitage samt epifysernas sammanväxnings använts (Grant 1982 & Bull & Payne 1982), (Silver 1969).

De identifierade bendelarna per art delades in i kroppsregioner för att kunna jämföra den anatomiska fördelningen. Skelettet klassificerades i kroppsregioner från kranium till fot (1-7). Köttfattiga delar bestod av region 1 och region 7, de köttrika delarna av region 2-6 (se tabell 1). Indelningen gjordes för att bedöma materialets sammansättning av matavfall och/eller slaktavfall och därmed konsumtionsmönster.

Fördelningen köttrika respektive köttfattiga delar i skelettet hos tamdjur är inte lika stor, de köttrika bendelarna utgör ca 40 % av djuret (beräkning efter Sigvallius 1988). Detta innebär att när den procentuella andelen köttrika delar överstigen 40 %, dominerar de köttrika delarna i ett material.

Tabell 1. Anatomisk fördelning av kroppsregioner.

1	kranium	alla kraniedelar, underkäke, lösa tänder, atlas, axis
2	bål	kotor (utom atlas, axis och svanskotor), bröstben, revben
3	främre extremitet, övre och undre	humerus
4	främre extremitet, undre	scapula, radius, ulna
5	bakre extremitet, övre	coxae, sacrum, femur
6	bakre extremitet, undre	tibia, fibula, malleolus, patella
7	fötter (och händer), svans	alla ben i händer och fötter: carpi, tarsi, mesopodium, metacarpi, metatarsi, metapodier, phalanx I-III, sesamben, svanskotor

Resultat

Sammantaget innehöll benmaterialet 573,95 gram varav 566,2 gram (71 fragment) utgjordes av obrända ben och 7,75 gram (13 fragment) av brända ben. Allt som allt kunde 89,7 % av vikten identifieras till art och benslag. Därutöver förekom fragment som kunde konstateras tillhöra mellanstort eller stort däggdjur. I vissa fall kunde dessa fragment bestämmas till benslag. Hugg och snitt förekom på 7,1 % av fragmenten, samtliga hittade i fyllnadslager. Gnagspår från gnagare observerades enbart på ett fragment, också detta påträffat i fyllnadslager.

Tabell 2. Sammanställning av art, vikt och antal fragment i materialet.

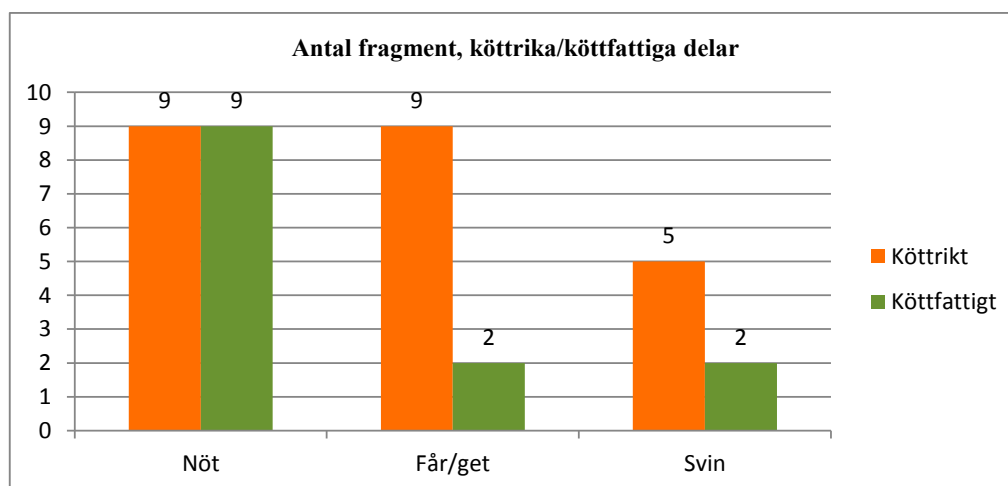
Art	Vikt (g)	Antal
Nötboskap	364,36	20
Får/get	43,56	15
Svin	110,44	8
Får/get/gris	1,78	1
Däggdjur	53,61	33
Oidentifierat	0,2	7
Summa:	573,95	84

De arter som identifierades utgjordes enbart av domesticerade djur, **nötboskap** (*Bos taurus*), **får/get** (*Ovis aries/Capra hircus*) och **tamsvin** (*Sus scrofa domestica*). Fyllnadslager i källaren dominerades av fragment av nötboskap. Får/get och svin utgjorde tillsammans lika stor andel som nötboskap ensamt.

Den anatomiska fördelningen såg likartad ut för alla tre arter, d.v.s. delar från de köttrika regionerna dominerade. Störst skillnad mellan köttrika och köttfattiga regioner observerades hos får/get, där skillnaden var mer än tre gånger så stor (se figur 1). Benmaterialet påträffat i fyllnadslager representerades således främst av rester från matlagning även om slaktavfall också förekom. Alla kroppsregioner för nötboskap fanns representerade (1-7). Fragment av får/get utgjordes av delar från region 2, 3, 6 och 7. Svin representerades av region 1-4. Delar från bakben (region 5 och 6) saknades

för svin och region 5 saknades för får/get. Möjligen kan detta vara ett tecken på att framförallt dessa delar av djuren gått till avsalu. Om så är fallet kanhända materialet från fyllnadslager inte representerar avfall från de välbärgades kvarter. Eftersom materialet är tämligen litet är det dock svårt att avgöra med säkerhet.

De fragment som kunnat åldersbedömas pekade på att identifierade nötboskap främst hade slaktats när de var mellan 2-3,5 år gamla, i det närmaste fullvuxna djur. Får/get i materialet hade slaktats när de var äldre än 8-10 månader. Svin hade slaktats vid en ålder omkring 3 år d.v.s. vid fullvuxen storlek.

Figur 1. Köttrika respektive köttfattiga delar för nötboskap, får/get och svin bland fyllnadslager.

Relativt få benfragment påträffades ifrån källarens brukningstid. Materialets alla brända fragment förekom enbart i dessa lager och utgjorde 39,3 % av alla fragment från brukningslager. Trots det ringa och fragmenterade materialet kan man svagt ana att lämningar från källarens brukningsperiod dominerades av fragment av får/get. Fragmenten utgjordes av både mat- och slaktavfall (region 2, 6 och 7). Nöt och svin förekom endast med något fragment vardera och de anatomiska delarna utgjordes av slaktavfall (region 1 och 7).

Fördelningen med kraftig dominans av nötboskap, vilket förekom i fyllnadslager är normal i stadsmaterial från denna tid. Det som skulle kunna tyda på att materialet har en landsbygdskarakter är att nötdjuret avslaktades i relativt ung ålder i jämförelse med i städer. I stadsmaterial ligger generellt tyngdpunkten för avslakt av nötboskap vid 4-8 år ålder och andelen vuxna djur kan uppgå till över 60 % av materialet. Städerna har i större utsträckning använt nötboskap för mjölkproduktion och dragdjur än enbart till köttproduktion.

Referenser

- Grant, A. 1982. The use of tooth wear as a guide to the age of domestic ungulates. I: *Ageing and Sexing Animal Bones from Archaeological Sites*, BAR British Series 109. Oxford.
- Bull, G & Payne, S. 1982. Tooth eruption and epiphyseal fusion in pigs and wild boar. I: *Ageing and Sexing Animal Bones from Archaeological Sites*, BAR British Series 109. Oxford.

Sigvallius, B. 1988. Husdjur på förhistoriska boplatser – en utvärdering av osteologiska undersökningar. I: *Gotländskt arkiv*. S 39-45.

Silver, I, A. 1969. The ageing of domesticated animals. I: *Science in Archaeology*. BAR British Series 109. Oxford.

Tabell 3. Osteologisk sammanställning av analyserat material.

Anläggningsnummer	Fnr	Kontexttyp	Vikt (g)	Status	Art	Benslag	Övrigt
AL593	602	Fyllnads-lager	229	obränt	Nöt (<i>Bos taurus</i>)	Kindtand 1 st. (<i>permanent molar, M1/M2 i maxilla</i>) Revben 1 fr. (<i>costa</i>) Överarmsben 2 fr. (<i>humerus distal dex 1 fr, distal sin 1 fr.</i>) Armbågsen 1fr. (<i>ulna proximal dex</i>) Lårben 1 fr. (<i>femur dex diafys</i>) Mellanfotsben 1st. (<i>metatarsal dex, distal epifys ej fusionerad</i>)	Överarmsben distal del med hugg och snitt för båda fragmenten. Ålder: ca 24-36 månader.
			17,86	obränt	Får/GET (<i>Ovis aries/Capra hircus</i>)	Skulderblad 1 fr. (<i>scapula sin</i>) Revben 1fr. (<i>costa</i>) Överarmsben 1 fr. (<i>humerus distal dex</i>) Bäckenben 1fr. (<i>ilium sin</i>)	Ålder: >10 månader.
			3,22	obränt	Gris (<i>Sus scrofa domestica</i>)	1:a halskota 1 fr. (<i>atlas</i>)	
			14,65	obränt	Stort däggdjur (<i>mammalia</i>)	Rörben 6 fr. (<i>ossa longa</i>)	
AL624	627	Brukning	6,48	obränt	Får/GET (<i>Ovis aries/Capra hircus</i>)	Skenben 1 fr. (<i>tibia distal diafys</i>)	
			0,24	bränt	Däggdjur (<i>mammalia</i>)	Oidentifierat fragment	
AL624	30013	Brukning	1,86	bränt	Mellanstort däggdjur (<i>mammalia</i>)	Rörben 1 fr. (<i>ossa longa</i>)	
AL 624	30017	Brukning	7,86	obränt	Nöt (<i>Bos taurus</i>)	Tåben 1st. (<i>phalanx III</i>)	Mått: GL 57mm
			0,33	obränt	Däggdjur (<i>mammalia</i>)	Oidentifierat 4 fr.	
			1,30	bränt	Däggdjur (<i>mammalia</i>)	Rörben 3 fr.	
AL625	628	Brukning	5,72	obränt	Gris (<i>Sus scrofa domestica</i>)	Kindtand 1 st. (<i>dens, krona från M3</i>)	Mått M3= 26 mm, inget slitage Ålder: 17-22 månader
			0,29	obränt	Däggdjur (<i>mammalia</i>)	Ländkota 1 fr. (<i>ve. lumbalis</i>)	Möjligen nötboskap

			0,2	obränt	Oidentifierat	Oidentifierat 7 fr.	
AL625	30014	Brukning	3,68	obränt	Får/get (<i>Ovis aries/Capra hircus</i>)	Revben 2 fr. (<i>costae</i>) Mellanhandsben 1 fr. (<i>metacarpal diafys</i>)	Mellanfotsben är kraftigt eroderat.
			3,05	obränt	Stort däggdjur (<i>mammalia</i>)	Oidentifierat 2 fr.	
			0,38	bränt	Däggdjur (<i>mammalia</i>)	Oidentifierat fragment	Möjligen ett revben
AL625	30012	Brukning	0,49	bränt	Får/get (<i>Ovis aries/Capra hircus</i>)	Finger/tåben 1 fr. (<i>phalanx I distal del</i>)	
			3,86	bränt	Däggdjur (<i>mammalia</i>)	Oidentifierat 2 fr. Rörben 3 fr. Revben 1fr. (<i>costa</i>)	
AL626	30016	Fyllnads-lager	127,5	obränt	Nöt (<i>Bos taurus</i>)	Framtand 1 fr. (<i>dens, Incisivi krona</i>) Kindtand 1 st. (<i>dens molar M2/M3 i maxilla</i>) Bröstkota 1 fr. (<i>ve. thoracalis corpus, epifys ej fusionerad</i>) Skulderblad 2 fr. (<i>scapula, cavitas glenoidalis</i> 1 fr, corpus 1 fr.) Mellanhandsben 1 fr. (<i>metacarpal diafys</i> från ungdjur) Armbågsben 1 fr. (<i>ulna diafys sin/dex</i>) Handrotsben 1 st. (<i>carpal, C4 dex</i>) Fotledsben 1 st. (<i>tarsal, Ct sin</i>) Skenben 1 fr. (<i>tibia proximal diafys dex, epifys saknas och är ej fusionerad</i>) Svanskota 2 st. (<i>ve. coccygis</i>)	Hugg på skulderblad. Tänder starkt slitage. Ålder: 3-3,5 år + <6 månader.
			101,5	obränt	Gris (<i>Sus scrofa domestica</i>)	Kranium 1 fr. (<i>maxilla + zygomaticum dex, M3 och M2 i käke men krona har gått sönder</i>) Överarmsben 1 fr. (<i>humerus dex, proximal del saknas</i>) Strålben 1 fr. (<i>radius proximal sin med halv diafys</i>) Armbågsben 1 fr. (<i>ulna proximal diafys dex</i>) Bäckenben 2 fr. (<i>acetabulum dex 1 fr, ilium dex 1 fr.</i>)	Hugg och snitt på bäckenben. Ålder: ca 3 år.
			10,20	obränt	Får/get (<i>Ovis aries/Capra hircus</i>)	Bröstkota 1 fr. (<i>ve thoracalis, processus spinalis</i>) Hälben 1fr. (<i>calcaneus sin</i>) Skulderblad 1fr. (<i>scapula hals samt cavitas glenoidalis</i>) Revben 2 fr. (<i>costae</i>) Handledsben 1 fr. (<i>metacarpal diafys</i>)	Hugg på skulderblad Ålder: >8 månader.
			22,03	obränt	Stort däggdjur (<i>mammalia</i>)	Långa rörben 3 fr. (<i>ossa longa</i>) Kota ospec . 1fr. (<i>vertebra</i>)	Hugg på kota.
			4,85	obränt	Får/get (<i>Ovis aries/Capra hircus</i>)	Skenben 1 fr. (<i>tibia diafys med gnagspår</i>)	Gnagspår på skenben.

			1,78	obränt	Får/get/svin (<i>Ovis aries/Capra hircus/Sus scrofa</i>)	Lårben 1 fr. (<i>femur diafys dex</i>)	späddjur
			5,62	obränt	Däggdjur (<i>mammalia</i>)	Oidentifierat 4 fr.	

Bilaga 2. Makrorapport

Kulturparken Småland
Johan Åstrand
Box 102
351 04 Växjö

ANALYSRAPPORT

Analys av jordprover från Norrgatan, Växjö, Småland

Metod

De tillsända proverna volymbestämdes genom att den lufttorkade jorden hälldes i en graderad bägare och en känd volym vatten tillsattes. Provvolymer utgjorde alltså jordpartiklar minus luftvolymen mellan partiklarna. Proverna blev dispergerade under 1 timme med 5%-ig NaOH och preparerades därefter med en kombination av slammings- och flotationsteknik. Ingen särskild flotationsapparat utnyttjades. Sikt med 0,25 mm:s maskvidd användes. Det floterade materialet lufttorkades efter preparering och studerades under mikroskop i 6,7-40 gångers förstoring. Provet innehöll färskt, oförkolat botaniskt material som efter omständigheter och förmodad ålder tillsammans med förkolat material betraktas fynd. De preparerade proverna och fynd förvaras på Institutionen för Naturgeografi och Kvärtärgeologi, men kan med kort varsel tillsändas uppdragsgivaren om så önskas.

I samband med en arkeologisk undersökning av 1700-tals stadslager togs jordprover ur ett antal sammanhang för makrofossilanalys. Åtta jordprover till en sammanlagd volym om 5,6 liter har preparerats och analyserats.

Resultaten presenteras i sin helhet i tabellform. Sammantaget var proverna förhållandevis innehållsrika och det förekommer både förkolat och oförkolat botaniskt material i dem. Färskat material i form av vedfragment och fröer var vanliga. Eftersom rötter och rottrådar var frånvarande i proverna är färska växtrester sannolikt samtida med lagrens tillkomst. Av djurben återfanns det extremitetsben och underkåkar av gnagare, av storleken att döma handlar det om mus eller sork. I tre av proverna hittades även enstaka fiskben och i ett prov även fiskfjäll, bl.a. abborre. Halterna av träkol var i regel stora eller mycket stora.

Två prover, PM4025 och PM2, innehöll förkolnade frön av odlade växter och åkerogräs. De odlade växterna representerar korn, brödvete och i ett fall av en ärt. Av åkerogräs förekommer vallmo, åkerbinda och åkerpilört. Ett prov från ett bottenlager i källare, PM4027, innehöll färska frön av humle, tillsammans med ett flertal kulturmarksväxter och två arter av våtmarksväxter. Jordprovet från ett förmodat golvlager i källare, PM630, innehöll ett stort antal frön av kulturmarksväxter samt flera arter av växter som lever i våtmark.

Sammantaget är odling eller åtminstone konsumtion av spannmål, ärt och humle påvisad. Brännässla och fläder återfanns som förkolnade frön och har möjligen utnyttjats i matlagningen. Sannolikt representerar fynd av hallonfrön även växtutnyttjande. Kulturmarksväxterna visar på frisk näringsrik jord (t.ex. brännässla, målla, vitklöver, vitplister och penningört). Närvaron av ett flertal våtmarksväxter indikerar antingen att våtmarker funnits i närheten och passivt transporterats hem med kläder eller skor, eller att dessa växter tillsammans med t.ex. blodrot, gräs, vitklöver och vårfryle återspeglar slätterbruk.

2013-12-04

Mats Regnell

08-16 48 09 — 0705-43 45 86 — mats.regnell@geo.su.se

Institutionen för naturgeografi och kvartärgeologi

Postadress:

Stockholms universitet
Inst. för naturgeografi
och kvartärgeologi
106 91 Stockholm

Besöksadress:

Geovetenskapens hus
Svante Arrhenius väg 8C
Frescati
www.geo.su.se

Telefon (Vx): 08-16 20 00

Telefax: 08-16 48 18

Tabell 1. Resultat av makrofossilanalys från Norrgatan. Grå rutor representerar förkolnade fynd.

			Odlade växter				Kulturmarksväxter										
			Korn i allmänhet (<i>Hordeum vulgare</i> coll.)	Brödvete (<i>Triticum aestivocompactum</i>)	Humle (<i>Humulus lupulus</i>)	Ära (<i>Pisum sativum</i>)	Blodrot (<i>Potentilla erecta</i>)	Brämnässla (<i>Urtica dioica</i>)	Fläder (<i>Sambucus nigra</i>)	Gräs i allmänhet (Poaceae indet.)	Grässjämblomma (<i>Stellaria graminea</i>)	Gåssört (<i>Potentilla anserina</i>)	Hallon (<i>Rubus idaeus</i>)	Mälla (<i>Chenopodium</i> sp.)	Trampört (<i>Polygonum aviculare</i>)	Vitklöver (<i>Lamium album</i>)	Vit(?)plister (<i>Lamium cf. album</i>)
Anl-nr	Kontext	Provvol. (l)															
A701/AL624 PM629	Lager i källare, understa lager	0,6										1	1				
A701/AL625 PM630	Lager i källare, möjligt golvlager	0,6					1	1	6	1		2	7	1	1		
A3065 PM3087	Odlingslager	0,6											2				
A3821 PM3857	Lager under stengrund	0,3							2		1						
A4004/L4024 PM4025	Lager i källare, övre lager	0,5	2	1				2									
A4004/L4026 PM4027	Bottenlager i källare	0,4			2								3	5		1	
A30044 PM1	Ö. lager utanf. källare	1,4					17	1						1			
A30044 PM2	U. lager utanf. källare	1,2	1	1													

Bilaga 2. Lista

		Åker- ogräs		Våtmarksväxter															
Vit(?)plister (<i>Lamium cf. album</i>)		Värfryle (<i>Luzula pilosa</i>)	Våtarv (<i>Stellaria media</i>)	Vägstel (<i>Cirsium vulgare</i>)	Pemingört (<i>Thlaspi arvense</i>)	Råg-/kornvallmo (<i>Papaver dubium/P. rhoeas</i>)	Vanlig pilört (<i>Persicaria lapathifolia</i>)	Åkerbinda (<i>Fallopia convolvulus</i>)	Åkerpilört (<i>Persicaria maculosa</i>)	Besksöta (<i>Solanum dulcanara</i>)	Starr i allm.h. (<i>Carex</i> sp.)	Ålgört (<i>Filipendula ulmaria</i>)	Vass? (cf. <i>Phragmites australis</i>)	Tiggarranunkel (<i>Ranunculus sceleratus</i>)	Vattenmynta (<i>Mentha aquatica</i>)	Oförk vedfragm	Träkol (ml)	Ben av gnagare	Övrigt
																Enstaka	25	Enstaka	
		2			2		1			1		12	3			Enstaka	80	Måttligt	Enst. fiskben o -fjäll, bl.a. abborre
																	12		
		1														Enstaka	2		
						1		2								Enstaka	15	Måttligt	Enst. fiskben
1	1		1											1	1	Rikligt	10	Enstaka	Enst. fiskben
							1										250		
								3								Enstaka	40	Enstaka	

VEDLAB

Vedanatomilabbet

Vedlab rapport 1319

**Vedartsanalyser på material från Småland, Växjö,
Raä 170**

Adress:
Kattås
670 20 GLAVA

Telefon:
0570/420 29
E-post: vedlab@telia.com

Bankgiro:
5713-0460
www.vedlab.se

Organisationsnr:
650613-6255

VEDLAB

Vedanatomilabbet

Vedlab rapport 1319

2013-04-11

Vedartsanalyser på material från Småland, Växjö, Raå 170

Uppdragsgivare: Åsa Alering/Kulturparken Småland

Arbetet omfattar 10 kolprov varav tre floterats ur jordprov. Proverna är tagna i samband med ledningsdragningar i Växjö.

Proverna innehåller kol från al, alm, asp, björk, bok, ek, gran, salix och tall. Några av proverna innehåller också små mängder makrofossil.

Flera av proverna är tagna i stolphål och några av dem innehåller kol av tall som är ett vanligt trädslag i stolpar till byggnader och andra långvariga konstruktioner. Men eftersom innehållet i proverna är blandat är kolets ursprung osäkert.

Provet från härdgruppen AH 986 kommer att ge en tillförlitlig datering.

Analysresultat

Anl.	ID	Anläggnings- typ	Prov- mängd	Analyserad mängd	Trädslag	Utplockat för ¹⁴ C-dat.	Övrigt
AL 30044	Pk3	Lager i källare	5,4g	1,4g 60bitar	Al 2 bitar Alm 2 bitar Asp 3 bitar Björk 38 bitar	Asp 5g	
AS 686	700	Stolphål	2,4g	<0,1g 4 bitar	Tall 3 bitar Kottefjäll 1 bit	Kottefjäll 7mg	Tallkotte
AS667	684	Stolphål	8,1g	3,6g 30 bitar	Tall 30 bitar Makrofossil	Tall 89mg	Växtdelar/ Frö?
AS253	PK304	Stolphål	0,1g	0,1g 6 bitar	Gran 6 bitar	Gran 5mg	
AS364	ID 30001	Stolphål	<0,1g	<0,1g 2 bitar	Tall 2 bitar	Tall 11mg	
AS 1098	PM 1108	Stolphål	2,8g	0,5g 40 bitar	Al 2 bitar Bok 2 bitar 12 bitar Tall 4 bitar	Al 18mg Tall 49mg	
AH 986	PM 1005	Härdgrop	17,2g	1,8g 20 bitar	Björk 19 bitar Salix 1 bit	Salix 9mg	
AS 3106	PM 3118		0,2g	0,1g 1 bit	Al 1 bit	Al 32mg	
AS 924	PM935	Stolphål	1,4g	0,1g 30 bitar	Al 4 bitar Björk 6 bitar Bok 3 bitar Ek 5 bitar Gran 10 bitar Tall 2 bitar Makrofossil	Al 7mg Tall 45mg	Sädeskorn
AS 3119	ID 30039	Stolphål	0,1g	<0,1g 4 bitar	Gran 1 bit Tall 3 bitar	Tall 6mg	

Erik Danielsson/VEDLAB
Kattås
670 20 GLAVA
Tfn: 0570/420 29
E-post: vedlab@telia.com
www.vedlab.se

De här trädslagen förekom i materialet

Art	Latin	Max ålder	Växtmiljö	Egenskaper och användning	Övrigt
Al Gråal Klibbal	<i>Alnus sp.</i> <i>Alnus incana</i> <i>Alnus glutinosa</i>	120 år	Klibbalen är starkt knuten till vattendrag. Gråalen är mer anpassningsbar	Motståndskraftigt mot fukt. Brinner lugnt och ger mycket glöd.	Klibbalen kom söderifrån ca 5000 f.kr. Gråalen vandrar in norrifrån ett par tusen år senare
Alm Skogsalmen vanligast	<i>Ulmus sp.</i> <i>Ulmus glabra</i>	400 år	Kräver friska mulljordar, gärna kalkhaltiga. Mest som inslag bland andra ädellövträd.	Hård, seg och lätt ved. Motståndskraftig mot röta. Båtar, likkistor, pilbågar, vattenrännor	Innerbarken använd till barkbröd.
Asp	<i>Populus tremula</i>	120 år	Inte så kräsen vad gäller jordmån	Lätt och porös ved. Lätt att klyva. Tålig mot röta. Stängselstolpar, båtar takspån	För lövtäckt och barkbröd.
Björk Glasbjörk Vårtbjörk	<i>Betula sp.</i> <i>Betula pubescens</i> <i>Betula pendula</i>	300 år	Glasbjörken är knuten till fuktig mark gärna i närhet till vattendrag. Vårtbjörken är anspråkslös och trivs på torr näringsfattig mark. Båda arterna är ljuskrävande.	Stark och seg ved. Redskap, asklut, träkol. Ger mycket glöd.	Glasbjörk bildar även underarten Fjällbjörk. Förutom veden har nävern haft stor betydelse som råmaterial till slöjd.
Bok	<i>Fagus silvatica</i>	300-400 år	Leriga moränmarker med kalk. Bildar skogar med djup skugga på sommaren.	Eftertraktat bränsle, träkol, redskapsskaft, båtkölar, husgeråd	Ollonen viktiga som grisfoder, även som nödmat för människor.
Ek	<i>Quercus robur</i>	500-1000 år	Växer bäst på lerhaltiga mulljordar men klarar också mager och stenig mark. Vill ha ljus, skapar själv en ganska luftig miljö med rik undervegetation med tex hassel.	Hård och motståndskraftig mot väta. Båtbygge, stängselstolp, stolpar, plogar, fat. Energirik ved ger mycket glöd.	Ekollonen har använts som grisfoder. Trädet har ofta ansetts som heligt och kopplat till bla Tor. Man talar ofta om 1000-års ekar men de är sällan över 500 år.
Gran	<i>Picea abies</i>	350 år	Trivs på näringsrika jordar. Tål beskuggning bra och konkurrerar därför lätt ut andra arter	Lätt och lös men ganska seg ved. Ofta rakvuxen. Ganska motståndskraftig mot röta. Stolpar golvbrädor störrar lieskaft, korgar	Bark till taktäckning. Granbarr till kreatursfoder
Salix Stort släkte med sälgar, pilar och viden	<i>Salix sp.</i>	60 år	Varierande anspråk vad gäller jordmån. De flesta arter är dock ljusälskande	Mjuk och lätt ved. Dåligt som bränsle och virke.	Barken har använts till garvning.
Tall	<i>Pinus silvestris</i>	400 år	Anspråkslös men trivs på näringsrika jordar. Den är dock ljuskrävande och blev snabbt utkonkurrerad från de godare jordarna när granen kom	Stark och hållbar. Konstruktionsvirke, stolpar, pålar, båtbygge, kärl (ej för mat) takspån, tjärbloss, träkol, tjärbränning	Underbarken till nödmjöl, årsskott kokades för C-vitaminerna. Även som kreatursfoder

Uppgifter om maximal ålder, växtmiljö, användning mm är hämtade ur: Holmåsen, Ingmar Träd och buskar. Lund 1993. Gunnarsson, Allan Träden och människan. Kristianstad 1988. Mossberg, Bo m.fl. Den nordiska floran. Brepol, Turnhout 1992.

Vedartsanalysen görs genom att studera snitt- eller brottytor genom mikroskop. Jag har använt stereolupp Carl Zeiss Jena, Technival 2 och stereomikroskop Leitz Metalux II med upp till 625 gångers förstoring. Mikroskopfoton är tagna med Nikon Coolpix 4500. Referenslitteratur för vedartsbestämningen har i huvudsak varit Schweingruber F.H. Microscopic Wood Anatomy 3rd edition och Anatomy of European woods 1990 samt Mork E. Vedanatomi 1946. Dessutom har jag använt min egen referenssamling av förkolnade och färskva vedprover.

VEDLAB

Vedanatomilabbet

Vedlab rapport 1382

**Vedartsanalyser på material från Småland, Växjö sn.
Raä 170 Norrgatan.**

Adress:
Kattås
670 20 GLAVA

Telefon:
0570/420 29
E-post: vedlab@telia.com

Bankgiro:
5713-0460
www.vedlab.se

Organisationsnr:
650613-6255

VEDLAB

Vedanatomilabbet

Vedlab rapport 1382

2013-11-21

Vedartsanalyser på material från Småland, Växjö sn. Raä 170 Norrgatan.

Uppdragsgivare: Johan Åstrand/Kalmar Läns Musuem

Arbetet omfattar ett träprov från en mindre undersökning.

Provet innehåller mjuk, oförkolnad ved från tall. Tall kan ge hög egenålder vid datering.

Analysresultat

Anl.	ID	Anläggnings- typ	Prov- mängd	Analyserad mängd	Trädslag	Utplockat för ¹⁴ C-dat.	Övrigt
1019	PM 1081 G 1030		7,3g	4,5g 10 bitar	Tall 10 bitar	Tall 345mg	

Erik Danielsson/VEDLAB
Kattås
670 20 GLAVA
Tfn: 0570/420 29
E-post: vedlab@telia.com
www.vedlab.se

De här trädslagen förekom i materialet

Art	Latin	Max ålder	Växtmiljö	Egenskaper och användning	Övrigt
Tall	<i>Pinus silvestris</i>	400 år	Anspråkslös men trivs på näringsrika jordar. Den är dock ljuskrävande och blev snabbt utkonkurrerad från de godare jordarna när granen kom	Stark och hållbar. Konstruktionsvirke, stolpar, pålar, båtbygge, kärl (ej för mat) takspån, tjärbloss, träkol, tjärbränning	Underbarken till nödmjöl, årsskott kokades för C-vitaminerna. Även som kreatursfoder

Uppgifter om maximal ålder, växtmiljö, användning mm är hämtade ur: Holmåsen, Ingmar Träd och buskar. Lund 1993. Gunnarsson, Allan Träden och människan. Kristianstad 1988. Mossberg, Bo m.fl. Den nordiska floran. Brepol, Turnhout 1992.

Vedartsanalysen görs genom att studera snitt- eller brottytor genom mikroskop. Jag har använt stereolupp Carl Zeiss Jena, Technival 2 och stereomikroskop Leitz Metalux II med upp till 625 gångers förstoring. Mikroskopfoton är tagna med Nikon Coolpix 4500. Referenslitteratur för vedartsbestämningen har i huvudsak varit Schweingruber F.H. Microscopic Wood Anatomy 3rd edition och Anatomy of European woods 1990 samt Mork E. Vedanatomy 1946. Dessutom har jag använt min egen referenssamling av förkolnade och färska vedprover.

UPPSALA
UNIVERSITET

Ångströmlaboratoriet
Tandemlaboratoriet

Göran Possnert

Besöksadress:
Ångströmlaboratoriet
Lägerhyddsvägen 1
Rum 4143

Postadress:
Box 529
751 20 Uppsala

Telefon:
018 – 471 30 59

Telefax:
018 – 55 57 36

Hemsida:
<http://www.angstrom.uu.se>

E-post:
Goran.Possnert@Angstrom.uu.se

Uppsala 2014-06-05

Johan Åstrand
Museiarkeologi Sydost/ Kalmar läns museum
Box 104
391 21 KALMAR

Resultat av ^{14}C datering av träkol och makrofossiler från Norrgatan, Växjö, 2013, RAÄ 170, Växjö socken, Småland.

Förbehandling av träkol och liknande material:

1. Synliga rottrådar borttages.
2. 1 % HCl tillsätts (8-10 timmar, under kokpunkten) (karbonat bort).
3. 1 % NaOH tillsätts (8-10 timmar, under kokpunkten). Löslig fraktion fälls genom tillsättning av konc. HCl. Fällningen som till största delen består av humusmaterial, tvättas, torkas och benämns fraktion SOL. Olöslig del, som benämns INS, består främst av det ursprungliga organiska materialet. Denna fraktion ger därför den mest relevanta åldern. Fraktionen SOL däremot ger information om eventuella föroreningars inverkan.

Före acceleratorbestämningen av ^{14}C -innehållet förbränns det tvättade och intorkade materialet, surgjort till pH 4, till CO_2 -gas, som i sin tur konverteras till fast grafit genom en Fe-katalytisk reaktion. I den aktuella undersökningen har fraktionen INS daterats.

Förbehandling av makrofossiler:

1. 1 % HCl tillsätts (10 timmar, under kokpunkten) (karbonat bort).
2. 0.5 % NaOH tillsätts (1 timme 60°C). Löslig fraktion fälls genom tillsättning av konc. HCl. Fällningen som till största delen består av humusmaterial, tvättas, torkas och benämns fraktion SOL. Olöslig del, som benämns INS, består främst av det ursprungliga organiska materialet. Denna fraktion ger därför den mest relevanta åldern. Fraktionen SOL däremot ger information om eventuella föroreningars inverkan.

Före acceleratorbestämningen av ^{14}C -innehållet förbränns det intorkade materialet, surgjort till pH 4, till CO_2 -gas, som i sin tur konverteras till fast grafit genom en Fe-katalytiskreaktion. I den aktuella undersökningen har fraktionen INS daterats.

RESULTAT

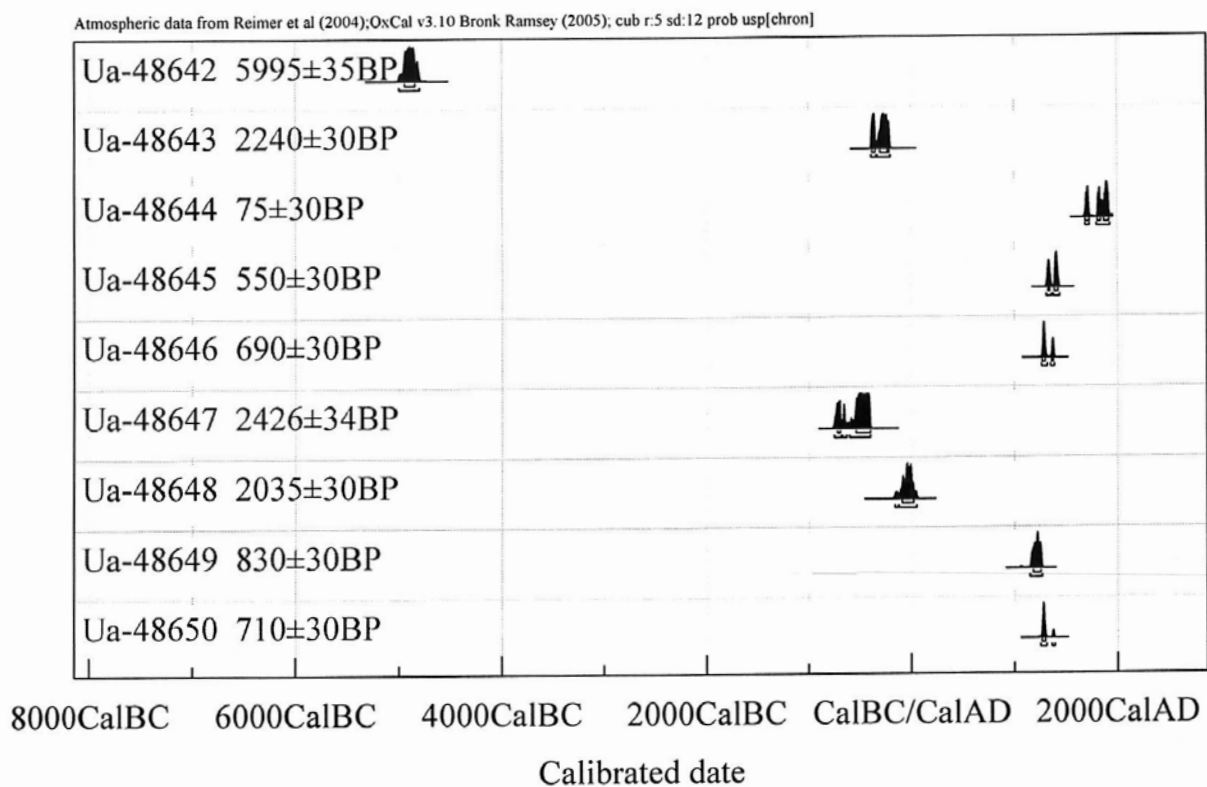
Labnummer	Prov	$\delta^{13}\text{C}\%$ VPDB	^{14}C age BP
Ua-48642	A686 P700	-22,7	5 995 \pm 35
Ua-48643	A986 P1005	-25,4	2 240 \pm 30
Ua-48644	A1019 P1081	-27,6	75 \pm 30
Ua-48645	A3106 P3118	-28,4	550 \pm 30
Ua-48646	A4004/L4026 P4027	-26,4	690 \pm 30
Ua-48647	L3065 P3087	-26,2	2 426 \pm 34
Ua-48648	L3821 P3857	-25,2	2 035 \pm 30
Ua-48649	L30044 "PK3"	-26,4	830 \pm 30
Ua-48650	L30045 "PM2" *	-23,3	710 \pm 30

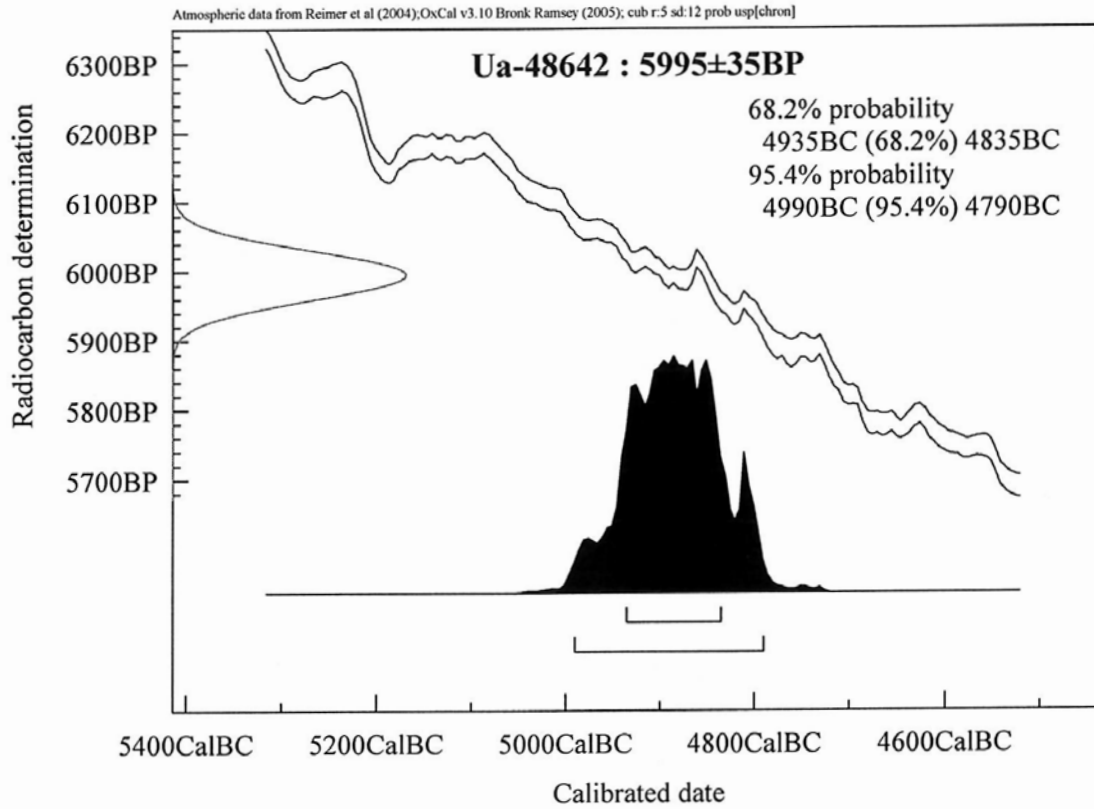
Provet A253 P304 löstes upp vid förbehandling och kunde ej dateras.

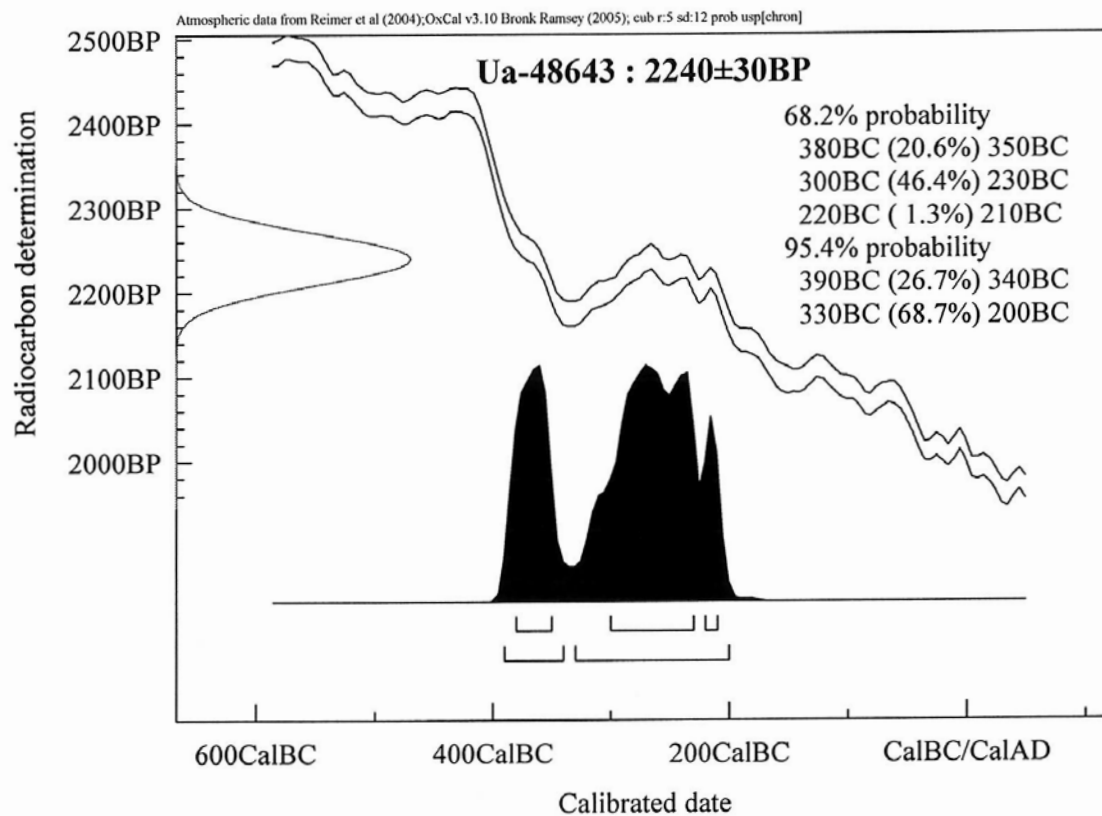
*Provet märkt "L30045". Reservprov märkt "PM2".

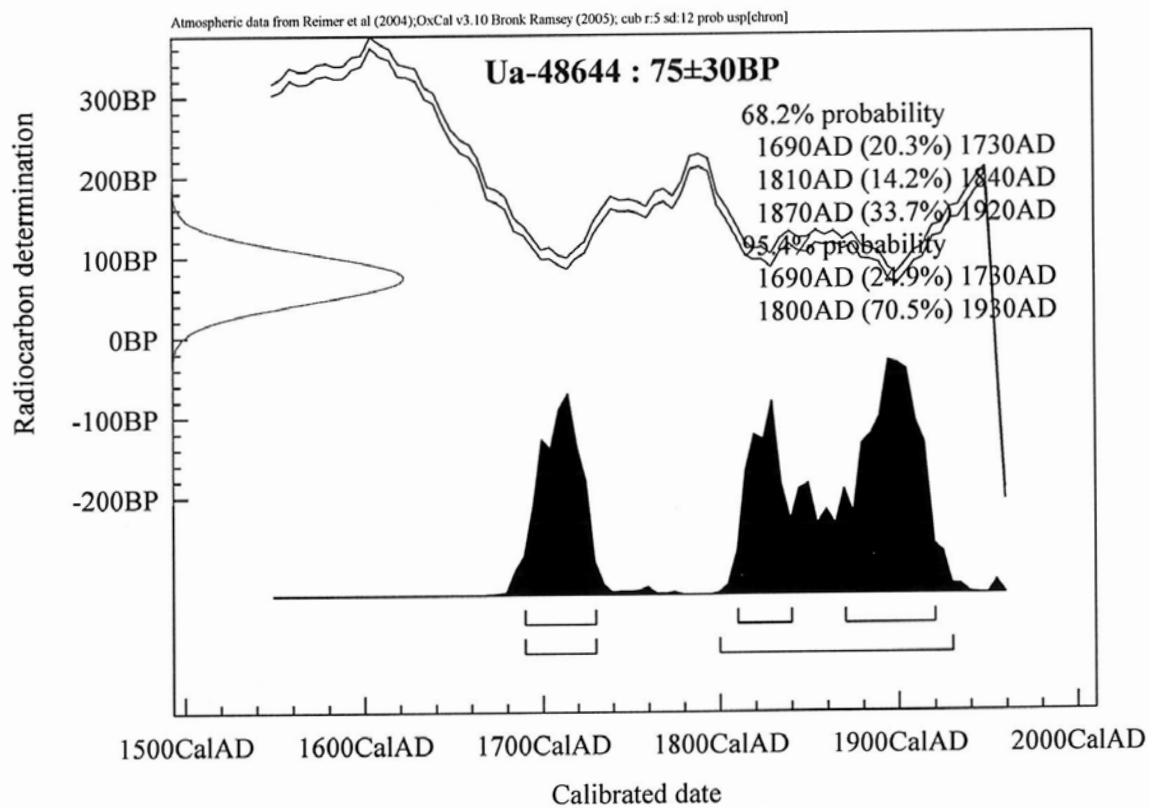
Med vänlig hälsning

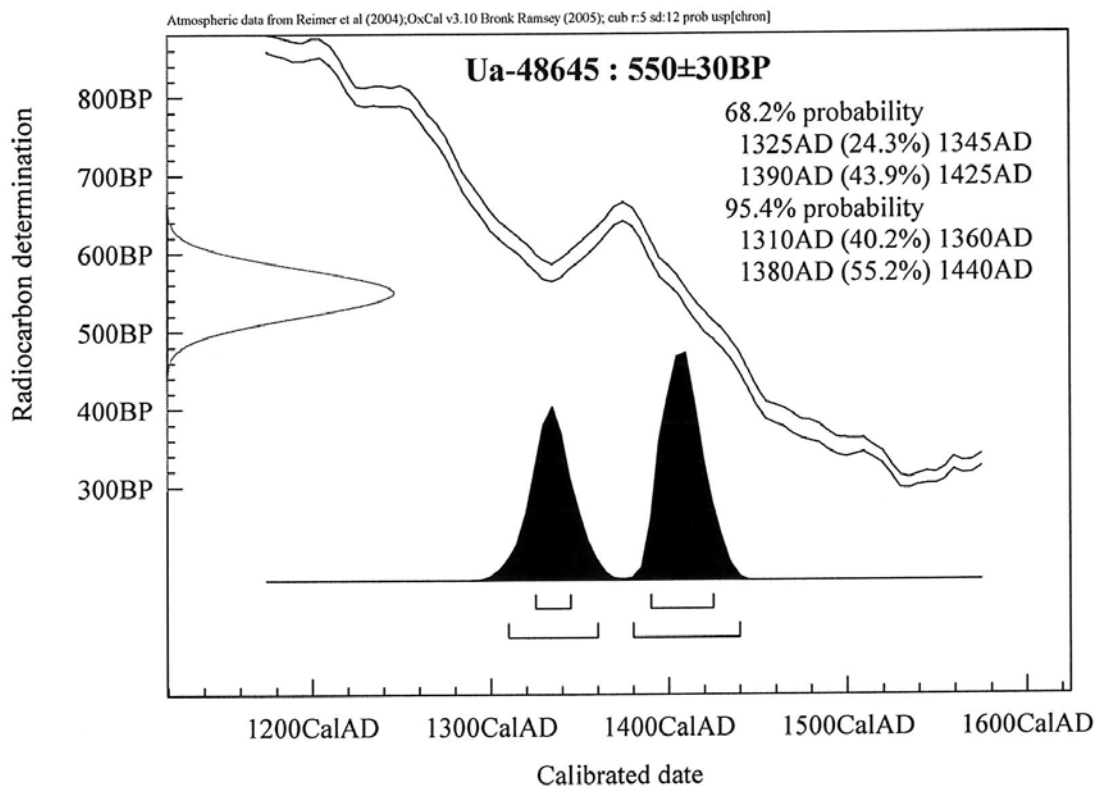
Göran Possnert/ Elisabet Pettersson

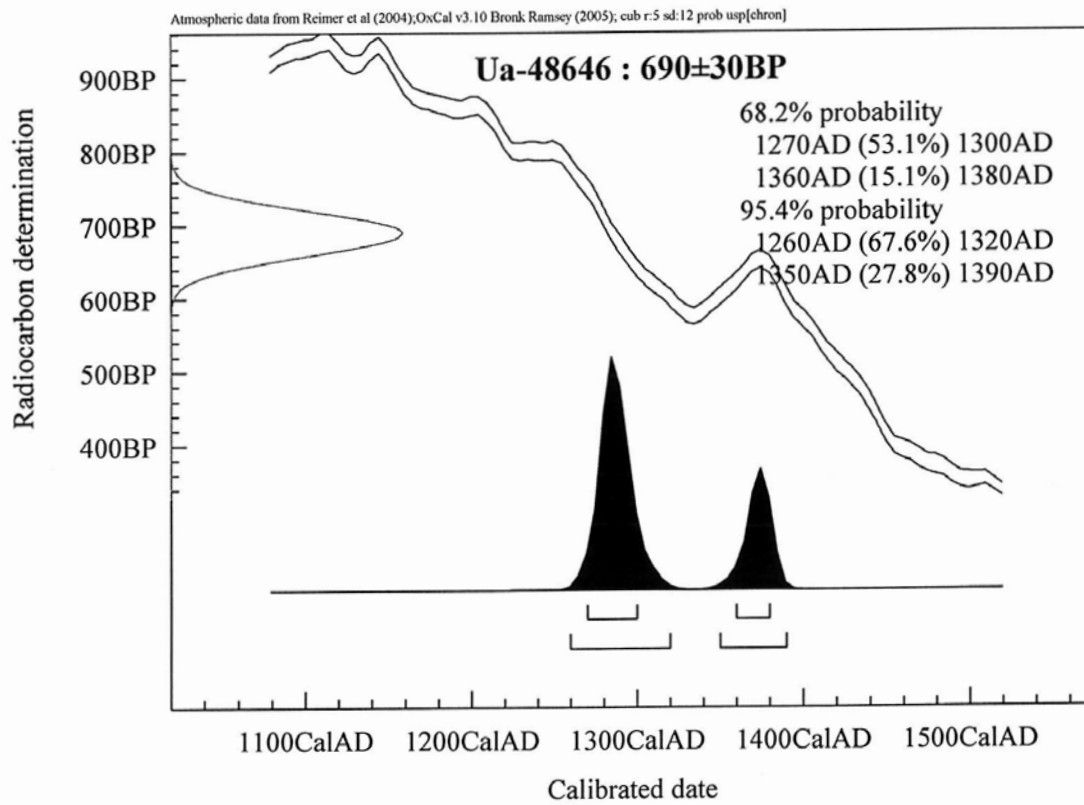

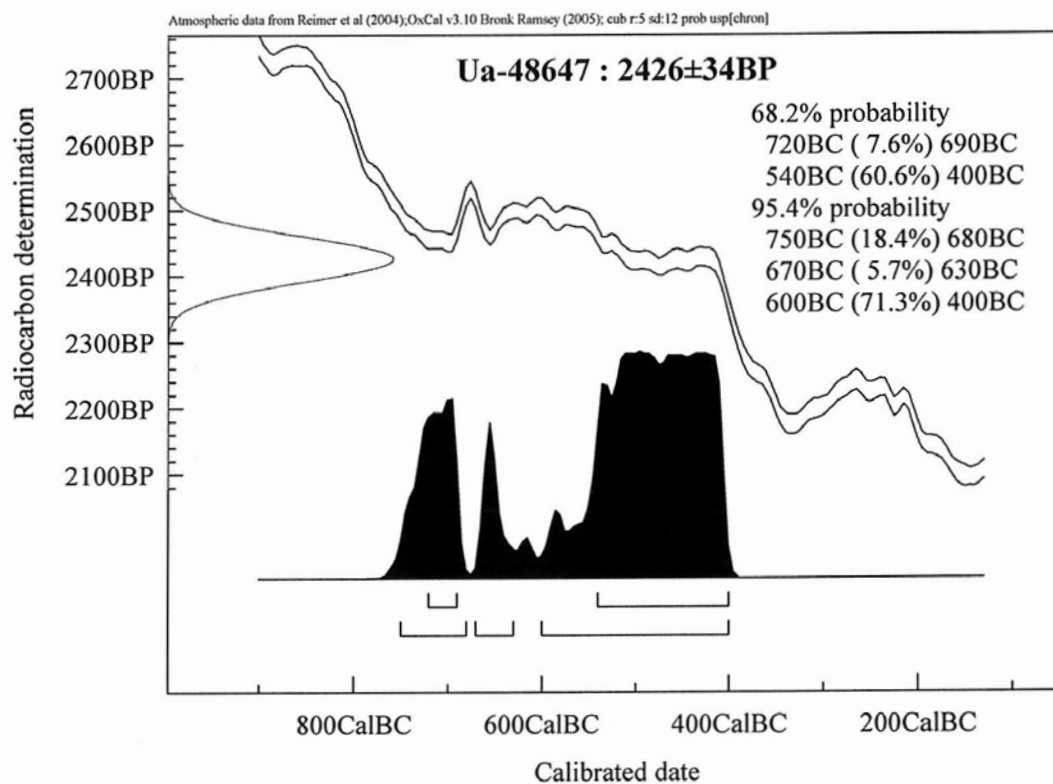

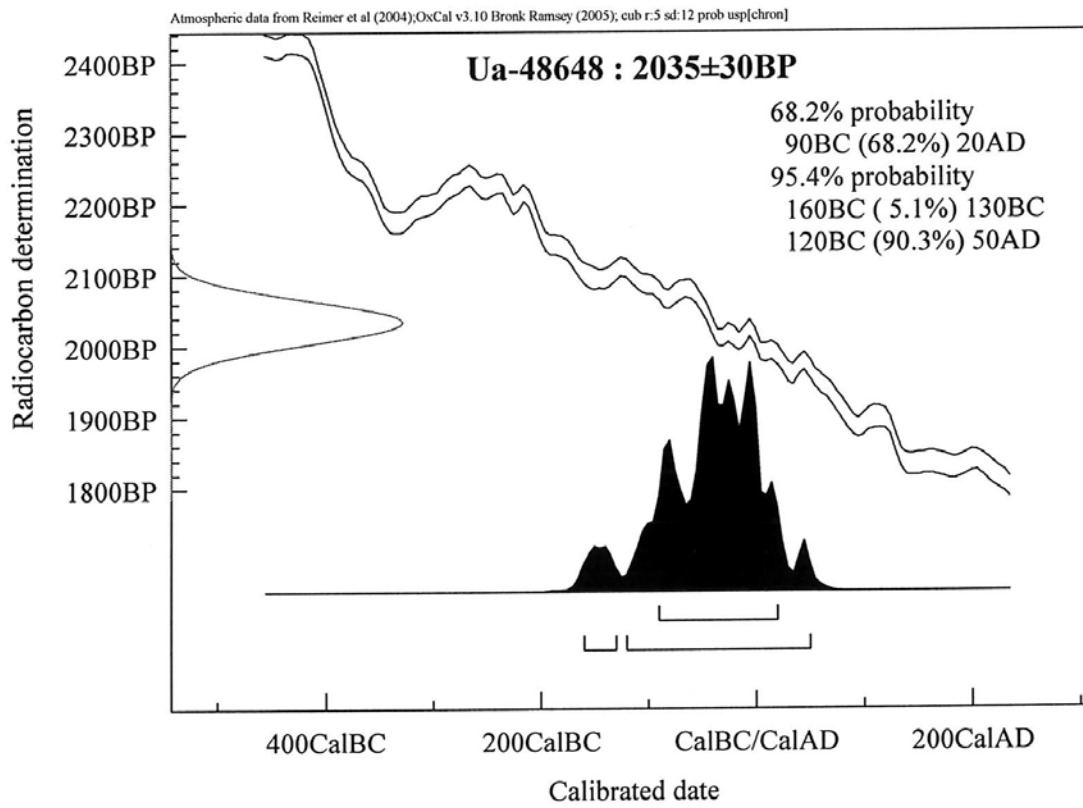

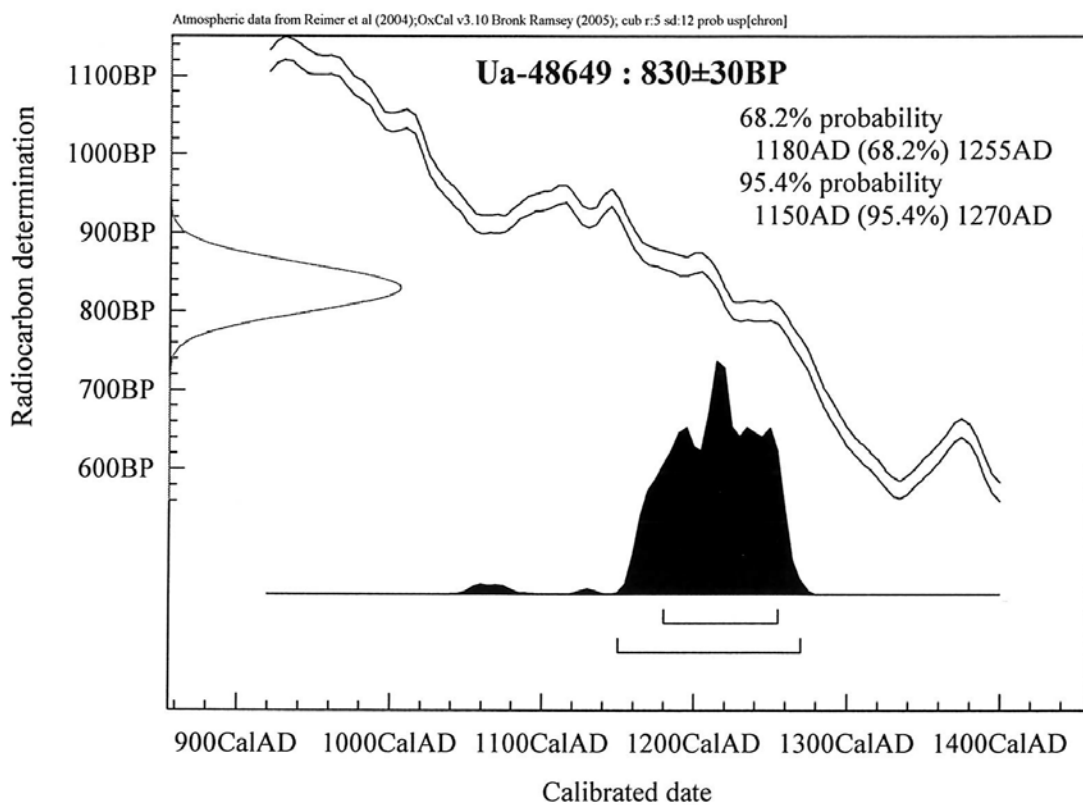

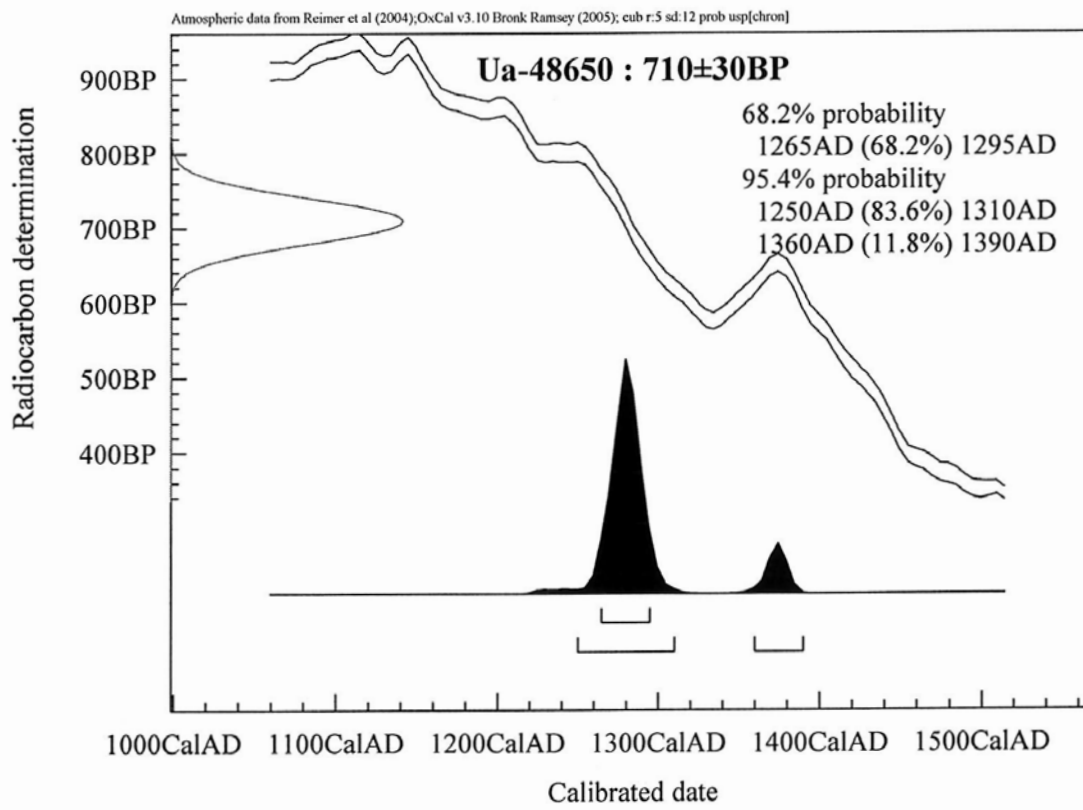

Bilaga 5.

Bilaga 5 Fyndlista

Förundersökning för fjärrkyla i Norrgatan mm 2012. Lst dnr 431-483-12 (KPS 110-2012-109)

Förundersökning för el- telereparation på Stortorget 2012. Lst dnr 431-4604-12 (KPS 110-2012-321)

Id	F nr:	Material	Sakord	Vikt	Antal	Fyndstatus	Anmärkning	Ark. Obj	G. enhet	F. enhet
30012	3	Ben	Avfall	4		Analyserad	Djurben, Bränt ben	625		
30083	4	Koppar	Mynt	14	1	Konserverad	1 Ore SM, 1735, Fredrik I.	30043	4520	
30084	5	Koppar	Mynt	28	1	Konserverad	2 Ore SM, 1748, Fredrik I.	4524		
30085	6	Koppar	Mynt	4	1	Konserverad	Möjligen 1/2 Ore SM, 1720-21, Fredrik I, men osäkert	1163		1167
30086	7	Koppar	Mynt	8	1	Konserverad	1/4 Ore, 1635-42, Kristina.	624		
30087	8	Keramik	Fat	101	4		Y.rödgoods	3441		3534
30088	9	Keramik	Trebensgryta	134	10		Y.rödgoods	3441		3534
30089	10	Keramik	Skärva	9	1		Y.rödgoods	3441		3534
30090	11	Bränd lera	Kakel	9	1		Svart glasyr	3441		3534
30091	12	Bränd lera	Lerklining	11	1		Hårt bränd	3441		3534
30092	13	Glas	Fönsterglas	1	1			3441		3534
30093	14	Bränd lera	Tegel	9		Kasserad		3441		3534
30094	15	Järn	Föremål	16	1	Kasserad		3441		3534
30095	16	Keramik	Kritpipa	9	4	Kasserad	Skaft	593		
30096	17	Keramik	Fat	46	1		Y.rödgoods	593		
30097	18	Glas	Fönsterglas	6	1			593		
30098	19	Keramik	Skärva	74	6		Y.rödgoods - flera kärl	593		
30099	20	Keramik	Trebensgryta	79	1		Y.rödgoods	593		
30100	21	Glas	Flaska	6	1			593		
30101	22	Keramik	Skärva	24	5		Fajans	593		
30102	23	Bränd lera	Kakel	90	2		Vit glasyr	593		
30103	24	Keramik	Kritpipa	10	4		Huvus + skaft	593		30015
30104	25	Glas	Flaska	162	15		Flera flaskor	593		30015
30105	26	Järn	Spik	8	1	Kasserad		593		30015
30106	27	Bränd lera	Degel	127	1		Bronsdegel	593		30015
30107	28	Keramik	Fat	433	30		Y.rödgoods - flera fat	593		30015
30108	29	Ben	Avfall	1	1	Kasserad	Djurben, Obränt ben	593		30015
30109	30	Bränd lera	Tegel	69	4			593		602
30110	31	Järn	Spik	50	4	Kasserad		593		602
30111	32	Bränd lera	Lerklining	25	1			593		602
30112	33	Bränd lera	Kakel	9	1			593		602
30113	34	Glas	Fönsterglas	20	1			593		602
30114	35	Keramik	Kritpipa	13	4	Kasserad	Skaft	593		602
30115	36	Ben	Avfall	8	1	Kasserad	Djurben, Obränt ben	593		602
30116	37	Glas	Flaska	52	6		Flera flaskor	593		602
30117	38	Keramik	Skärva	3	1		Fajans	593		602
30118	39	Glas	Dryckesbägare	8	1		Hank	593		602
30119	40	Keramik	Kärl	190	21		Y.rödgoods - flera kärl	593		602
30120	41	Keramik	Skål	247	6		Y.rödgoods	593		602
30121	42	Keramik	Kärl	62	1		Y.rödgoods - dekorerad mynning	593		602
30122	43	Keramik	Fat	364	14		Y.rödgoods - flera fat	593		602
30123	44	Keramik	Fat	468	12		Y.rödgoods - rensfynd	701		814
30124	45	Bränd lera	Lerklining	856	20		Hårt bränt	1019		1082
30125	46	Järn	Spik	67	3	Kasserad		1019		1082
30126	47	Keramik	Kritpipa	3	2	Kasserad	Skaft	1019		1082

Bilaga 5 Fyndlista

Förundersökning för fjärrkyla i Norrgatan mm 2012. Lst dnr 431-483-12 (KPS 110-2012-109)

Förundersökning för el- telereparation på Stortorget 2012. Lst dnr 431-4604-12 (KPS 110-2012-321)

Id	F nr:	Material	Sakord	Vikt	Antal	Fyndstatus	Anmärkning	Ark. Obj	G. enhet	F. enhet
30127	48	Keramik	Skärva	3	1		Y.rödgods	1019		1082
30128	49	Keramik	Skärva	13	3		Stengods	1163		1166
30130	50	Keramik	Kritpipa	3	1	Kasserad	Skaft	30129		30003
30131	51	Järn	Spik	7	1	Kasserad		30129		30003
30132	52	Keramik	Skärva	8	1		Y.rödgods	30129		30003
30133	53	Keramik	Skärva	1	2		Porslin	3065		3066
30134	54	Keramik	Skärva	2	2		Flintgods	3065		3066
30135	55	Keramik	Kärl	13	1		Y.rödgods - hank	3065		3066
30136	56	Keramik	Fat	11	1		Y.rödgods	625		628
30137	57	Keramik	Kärl	32	1		Y.rödgods	1109		
30138	58	Keramik	Fat	10	2		Flintgods	1109		
30139	59	Glas	Flaska	54	1		Flaskbotten- ser inte så gammal ut	1109		
30140	60	Flinta	Eldslagningsflinta	8	1			593		
30141	61	Keramik	Kritpipa	5	3	Kasserad	Skaft	625		30014
30142	62	Järn	Spik	1	1	Kasserad		625		30014
30143	63	Flinta	Eldslagningsflinta	3	1			625		30014
30144	64	Glas	Fönsterglas	2	1			625		30014
30145	65	Glas	Flaska	10	2			625		30014
30146	66	Keramik	Skärva	22	2		Y.rödgods	625		30014
30147	67	Bränd lera	Ungsvägg	37	1		Kraftig sintrad	625		30014
30149	68	Keramik	Fat	82	5		Y.rödgods	30148		
30150	69	Glas	Flaska	15	1			30148		
30151	70	Keramik	Kritpipa	1	1	Kasserad	Skaft	1163		1164
30152	71	Järn	Spik	24	2	Kasserad		1163		1164
30153	72	Keramik	Skärva	1	1		Stengods	1163		1164
30154	73	Keramik	Fat	48	1		Y.rödgods	1163		1164
30155	74	Bränd lera	Kakel	15	1		Vit glasyr med grönpigment	1163		1164
30157	75	Bränd lera	Kakel	40	1		Vit glasyr	30156		
30158	76	Glas	Flaska	13	2		Två flaskor	1053		
30159	77	Keramik	Fat	17	2		Y.rödgods - två kärl varav en fat	1053		
30160	78	Bränd lera	Tegel	47	2		Takpanna? - kraftigt sintrad konvext utsida	30038		
30161	79	Keramik	Skärva	1	1		Fajans	1053		
30162	80	Keramik	Fat	87	2		Y.rödgods	846		
30163	81	Ben	Avfall	41	1		Djurben, Obränt ben	1109		
30164	82	Ben	Avfall	2	1	Kasserad	Djurben, Obränt ben	1053		
30165	83	Flinta	Avslag/ avfall	1	1			1277	1280	
30166	84	Ben	Avfall	1	1	Kasserad	Bränt ben	1277	1280	
30167	85	Slagg	Ungsvägg	12	1			1277	1280	
30168	86	Keramik		22	2		Y.rödgods - hank	919	900	
30169	87	Glas	Fönsterglas	1	1	Kasserad		1278	1279	
30170	88	Keramik	Kritpipa	1	1	Kasserad	Skaft	1278	1279	
30171	89	Ben	Avfall	1	1	Kasserad	Bränt ben	1278	1279	
30173	90	Bränd lera	Lerklining	2	1			30172		30002
30174	91	Järn	Spik	15	1	Kasserad		1163		1165

Bilaga 5 Fyndlista

Förundersökning för fjärrkyla i Norrgatan mm 2012. Lst dnr 431-483-12 (KPS 110-2012-109)

Förundersökning för el- telereparation på Stortorget 2012. Lst dnr 431-4604-12 (KPS 110-2012-321)

Id	F nr:	Material	Sakord	Vikt	Antal	Fyndstatus	Anmärkning	Ark. Obj	G. enhet	F. enhet
30175	92	Keramik	Fat	116	13		Flintgods	1077		1079
30176	93	Keramik	Kruka	139	3		Y.rödgoods - med borrarade hål i botten	1077		1079
30177	94	Bränd lera	Lerklining	23	2					1080
30178	95	Keramik	Skärva	11	2		Y.rödgoods	625		
30179	96	Glas	Fönsterglas	1	1			625		
30180	97	Bränd lera	Kakel	25	2		Rensfyn fr profil	701		30018
30181	98	Keramik	Fat	6	8		Y.rödgoods - fat etc - rensfynd fr profil	701		30018
30182	99	Järn	Spik	6	1	Kasserad	Rensfynd fr profil	701		30018
30183	100	Keramik	Kopp	6	1		Porslin - han - rensfynd fr profil	701		30018
30184	101	Keramik	Kritpipa	2	1		Huvud - rensfynd fr profil	701		30018
30185	102	Glas	Flaska	40	1		Rensfynd fr profil	701		30018
30186	103	Slagg		156	1			624		627
30187	104	Keramik	Kritpipa	6	3			624		627
30188	105	Keramik	Skärva	6	2		Y.rödgoods	624		627
30189	106	Ben	Avfall	1	1	Kasserad	Bränt ben	558		603
30190	107	Keramik	Kritpipa	2	1		Huvud	1278	1279	
30191	108	Glas	Fönsterglas	6	2		Smält	1137		1140
30192	109	Brons	Hyska	1	1			625		
30193	110	Glas	Flaska	21	3		Varav ett smält - rensfynd	558		603
30194	111	Keramik	Skärva	1	1		Stengods?	558		603
30195	112	Järn	Spik	19	2	Kasserad		1163	1257	
30196	113	Bränd lera	Tegel	25	1	Kasserad		1163	1257	
30197	114	Järn	Spik	7	1	Kasserad		1254	1255	1262
30198	115	Bränd lera	Lerklining	2	1			1254	1255	1262
30199	116	Glas	Fönsterglas	3	4			1254	1255	1262
30200	117	Bränd lera	Tegel	2	1	Kasserad		1254	1255	1262
30201	118	Keramik	Kritpipa	8	3	Kasserad	Skaft	1254	1255	1262
30202	119	Glas	Flaska	8	3			1254	1255	1262
30203	120	Ben	Avfall	16	1		Nöt - tand, Obränt ben	1163		1164
30204	121	Keramik	Skärva	34	8		Y.rödgoods - flera kärl	1163		1164
30205	122	Ben	Avfall	6	7	Kasserad	Djurben, Obränt ben	1254	1255	1262
30206	123	Ben	Avfall	16	1		Nöt - tand, Obränt ben	1019	1030	1082
30207	124	Ben	Avfall	7	1		Djurkäke, Bränt ben	1019	1030	1082
30208	125	Järn	Spik	4	1	Kasserad		966	953	
30209	126	Keramik	Kritpipa	3	2	Kasserad	Skaft	966	953	
30210	127	Bränd lera	Lerklining	2	1			966	953	
30211	128	Keramik	Kärl	48	4		Y.rödgoods - flera kärl	966	953	
30212	129	Keramik	Skärva	2	1		Fajans	966	953	
30214	130	Brons	Föremål	2	1		Knapp?	30213		30052
30215	131	Järn	Sax	28	3			30213		30052
30216	132	Keramik	Kärl	61	1		Y.rödgoods - kraftig sintrad - osäker	30213		30052
30217	133	Keramik	Fat	11	1		Flintgods - sekundär bränd	30213		30052
30218	134	Keramik	Kärl	7	1		Stengods	30213		30052
30219	135	Glas	Fönsterglas	11	7			3441		3534

Bilaga 5 Fyndlista

Förundersökning för fjärrkyla i Norrgatan mm 2012. Lst dnr 431-483-12 (KPS 110-2012-109)

Förundersökning för el- telereparation på Stortorget 2012. Lst dnr 431-4604-12 (KPS 110-2012-321)

Id	F nr:	Material	Sakord	Vikt	Antal	Fyndstatus	Anmärkning	Ark. Obj	G. enhet	F. enhet
30220	136	Glas	Flaska	1	1			3441		3534
30221	137	Bränd lera	Lerklining	26	4			3441		3534
30222	138	Bränd lera	Tegel	75	3	Kasserad		3441		3534
30223	139	Järn	Nyckel	43	1		Osäker - korriderad	3441		3534
30224	140	Keramik	Skål	44	2		Y.rödgoods - två kärl	3441		3534
30225	141	Bränd lera	Kakel	97	4			1053		
30226	142	Bränd lera	Tegel	210	3		Innehåller takpannor	1053		
30227	143	Järn	Spik	10	1	Kasserad		1053		
30228	144	Keramik	Kritpipa	4	1	Kasserad	Skaft	1053		
30229	145	Keramik	Fat	48	3		Y.rödgoods - två fat	1053		
30230	146	Glas	Bägare	4	2		Blått glas	1053		
30231	147	Keramik	Skärva	5	1		Stengods	1053		
30232	148	Keramik	Fat	7	2		Flintgoods - varav en osäker & sekundär bränd	1053		
30233	149	Flinta	Avslag/avfall	3	1			1053		
30234	150	Glas	Flaska	2	1			1053		
30235	151	Skiffer	Bryne	91	1			3450		
30236	152	Brons	Föremål	48	19		Smält brons	3034		3126
30237	153	Glas	Smält glas	226	24		Smält glas	3034		3126
30238	154	Keramik	Fat	26	6		Flintgoods - sekundär bränd	3034		3126
30239	155	Glas	Flaska	60	9			3034		3126
30240	156	Järn	Spik	5	1	Kasserad		3034		3126
30241	157	Slagg		27	2			3034		3126
30242	158	Keramik	Kärl	40	3		Flintgoods - pottkant?	3034		3126
30243	159	Keramik	Kärl	11	1		Stengods	3034		3126
30244	160	Glas	Fönsterglas	2	3			3034		3126
30245	161	Keramik	Skål	65	4		Y.rödgoods	3441	3530	
30246	162	Järn	Spik	44	4		Kasserad	3441	3530	
30247	163	Ben	Avfall	1	1	Kasserad	Bränt ben	3441	3530	
30248	164	Glas	Flaska	8	4			3441	3530	
30249	165	Bränd lera	Kakel	15	1			3441	3530	
30250	166	Bränd lera	Tegel	34	2	Kasserad		3441	3530	
30251	167	Keramik	Skål	73	3		Y.rödgoods	3211		
30252	168	Bränd lera	Kakel	55	5		Vitmälad	3211		
30253	169	Ben	Avfall	17	1		Djurben, Obränt ben	3441		3534
30254	170	Keramik	Skål	28	3		Y.rödgoods	3065		
30255	171	Ben	Avfall	12	1		Revben - djur, Obränt ben	3065		
30256	172	Ben	Avfall	6	1	Kasserad	Djurben, Obränt ben	3035		3047
30257	173	Järn	Spik	3	1	Kasserad		3065		
30258	174	Bränd lera	Tegel	13	1	Kasserad		3065		
30259	175	Keramik	Kärl	22	1		Y.rödgoods	3065		
30260	176	Järn	Spik	14	2	Kasserad		1277	1281	
30261	177	Bränd lera	Tegel	12	3	Kasserad		1277	1281	
30262	178	Bränd lera	Lerklining	81	10		Varav 3 st sintrade	1277	1281	
30263	179	Glas	Fönsterglas	1	1			1277	1281	
30264	180	Flinta	Avslag/avfall	1	1			1277	1281	

Bilaga 5 Fyndlista

Förundersökning för fjärrkyla i Norrgatan mm 2012. Lst dnr 431-483-12 (KPS 110-2012-109)

Förundersökning för el- telereparation på Stortorget 2012. Lst dnr 431-4604-12 (KPS 110-2012-321)

Id	F nr:	Material	Sakord	Vikt	Antal	Fyndstatus	Anmärkning	Ark. Obj	G. enhet	F. enhet
30265	181	Keramik	Kärl	26	1		Y.rödgoods - Gryta?	1277	1281	
30266	182	Järn	Spik	18	2	Kasserad		1277	1280	
30267	183	Bränd lera	Tegel	3	2	Kasserad		1277	1280	
30268	184	Bränd lera	Ungsvägg	177	4			1277	1280	
30269	185	Slagg		43	2			1277	1280	
30270	186	Keramik	Skärva	7	3		Y.rödgoods	1277	1280	
30271	187	Flinta	Avslag/avfall	1	1			1277	1280	
30272	188	Glas	Fönsterglas	1	1			1277	1280	
30273	189	Järn	Spik	42	2	Kasserad		3035		3047
30274	190	Keramik	Kritpipa	4	1	Kasserad	Skaft	3035		3047
30275	191	Keramik	Miniatyrkärl	3	2		Salvekruis - tunnväggig - sekundärbränd	3035		3047
30276	192	Keramik	Kärl	6	1		Stengods (?) sekundärbränd	3035		3047
30277	193	Keramik	Fat	15	2		Y.rödgoods - två fat varav en sekundärbränd	3035		3047
30278	194	Keramik	Kärl	12	1		Fajans - sekundärbränd	3035		3047
30279	195	Glas	Smält glas	18	2		Varav en ihopsmält med järn	3035		3047
30280	196	Glas	Fönsterglas	1	1			3035		3047
30281	197	Glas	Flaska	1	1			3035		3047
30282	198	Flinta	Avslag/avfall	4	1			3035		3047
30283	199	Bränd lera	Kakel	345	14		Vit glasyr med gönt	3035		3047
30284	200	Bränd lera	Tegel	312	5		Takpanna - sintrad	3035		3047
30285	201	Bränd lera	Tegel	121	3		Med glasyr - sintrad	3035		3047
30286	202	Bränd lera	Lerklining	36	2			3035		3047
30287	203	Ben	Avfall	1	1	Kasserad	Bränt ben	3034		
30288	204	Järn	Spik	8	1	Kasserad		1163		1168
30289	205	Bränd lera	Tegel	40	2	Kasserad		1163		1168
30290	206	Keramik	Kritpipa	3	3	Kasserad	Skaft	1163		1168
30291	207	Slagg		120	2			1163		1168
30292	208	Bränd lera	Tegel	5	1		Med glasyr (?) sintrad	1163		1168
30293	209	Keramik	Kärl	40	9		Y.rödgoods - fler kärl	1163		1168
30294	210	Glas	Smält glas	16	3			1163		1168
30295	211	Keramik	Kärl	120	8		Flintgoods	3034		3126
30296	212	Bränd lera	Tegel	501	6		Takpanna - sintrad	3034		3126
30297	213	Keramik	Kärl	149	7		Stengods	3034		3126
30298	214	Keramik	Kritpipa	5	1	Kasserad	Skaft	3034		3126
30299	215	Bränd lera	Sintrad lera	21	1		Osäker - kraftig sintrad	3034		3126
30300	216	Keramik	Kärl	25	1		Sintrad	3034		3126
30301	217	Glas	Flaska	20	3		3 st flaskor	3034		
30302	218	Glas	Smält glas	25	4					
30303	219	Glas	Fönsterglas	1	1			3034		
30304	220	Keramik	Kärl	1	1		Fajans	3034		
30305	221	Keramik	Kärl	2	1		Flintgoods	3034		
30306	222	Keramik	Fat	19	1		Y.rödgoods	3034		
30307	223	Bränd lera	Tegel	43	1		Takpanna med hål	3034		
30308	224	Bränd lera	Kakel	125	5		Vit glasyr - delvis sintrad	3034		
30309	225	Keramik	Kärl	31	1		Y.rödgoods - hank	3034		
30310	226	Keramik	Kärl	24	1		Stengods	3034		

Bilaga 5 Fyndlista

Förundersökning för fjärrkyla i Norrgatan mm 2012. Lst dnr 431-483-12 (KPS 110-2012-109)

Förundersökning för el- telereparation på Stortorget 2012. Lst dnr 431-4604-12 (KPS 110-2012-321)

Id	F nr:	Material	Sakord	Vikt	Antal	Fyndstatus	Anmärkning	Ark. Obj	G. enhet	F. enhet
30311	227	Keramik	Kritpipa	7	2	Kasserad	Skaft	3034		
30312	228	Bränd lera	Tegel	62	1		Takpanna - sekundärbränd	3034		3126
30313	229	Bränd lera	Sintrad lera	519	4		Osäker - kraftigt sintrad - ihop smält med järn	3034		3126
30314	230	Glas	Smält glas	64	12			3034		3126
30315	231	Glas	Fönsterglas	4	3			3034		3126
30316	232	Glas	Flaska	2	1			3034		3126
30317	233	Bränd lera	Tegel	270	2			3034		3126
30318	234	Brons	Föremål	38	3		Smält brons	3034		3126
30319	235	Keramik	Fat	27	3		Flintgods	3034		3126
30320	236	Keramik	Kärl	11	1		Stengods	3034		3126
30321	237	Bränd lera	Tegel	8	1	Kasserad	Sintrad	3034		3126
30322	238	Glas	Smält glas	12	2			3034		
30323	239	Bränd lera	Tegel	510	6		En del sekundär bränd	3034		
30324	240	Bränd lera	Kakel	77	2		Med vit glasyr - varav en sintrad	3034		
30325	241	Bränd lera	Sintrad lera	10	1			3034		
30326	242	Glas	Flaska	5	2		Två flaskor	3034		
30327	243	Keramik	Figur	34	1		Aplikande lejon (?)	3034		
30328	244	Järn	Spik	17	1	Kasserad		3034		
30329	245	Brons	Föremål	2	1		Bleck med dekor	3034		
30330	246	Keramik	Kärl	14	2		Stengods	3034		
30331	247	Keramik	Kärl	5	2		Flintgods varav en sekundär bränd	3034		
30332	248	Keramik	Kritpipa	1	1		Huvud	3034		
30333	249	Ben	Avfall	3	1	Kasserad	Djurben, Obränt ben	1277	1280	
30334	250	Ben	Avfall	2	1		Djurtand, Obränt ben	3034		
30335	251	Keramik	Fat	52	1		Y.röd gods	3211		
30336	252	Keramik	Kärl	5	3		Flintgods - sekundär bränd	3211		
30337	253	Glas	Flaska	15	1			3211		
30338	254	Keramik	Kritpipa	1	1	Kasserad	Skaft	3211		
30339	255	Järn	Spik	6	3	Kasserad		3821	3850	
30340	256	Slagg		81	1			3821	3850	
30341	257	Bränd lera	Tegel	71	1	Kasserad		3821	3850	
30342	258	Keramik	Kärl	4	1		Stengods	3450		
30343	259	Bränd lera	Tegel	443	8	Kasserad		30043	4520	
30344	260	Bränd lera	Kakel	214 2	49		Med glasyr och dekor - sekundär bränd	30043	4520	
30345	261	Bränd lera	Tegel	130 6	19		Takpannor - sekundär bränd	30043	4520	
30346	262	Järn	Spik	70	4	Kasserad		30043	4520	
30347	263	Keramik	Kopp	14	2		Porslin - sekundär bränd, ihopsmält glas	30043	4520	
30348	264	Glas	Smält glas	9	2			4524		
30349	265	Ben	Avfall	1	1	Kasserad	Bränt ben	30044	4516	
30350	266	Bränd lera	Tegel	17	5	Kasserad		30044	4516	
30351	267	Keramik	Kärl	6	1		Y.röd gods	30044	4516	
30356	268	Ben	Avfall	10		Analyserad	Djurben, Obränt ben	624		30017

Bilaga 5 Fyndlista

Förundersökning för fjärrkyla i Norrgatan mm 2012. Lst dnr 431-483-12 (KPS 110-2012-109)

Förundersökning för el- telereparation på Stortorget 2012. Lst dnr 431-4604-12 (KPS 110-2012-321)

Id	F nr.	Material	Sakord	Vikt	Antal	Fyndstatus	Anmärkning	Ark. Obj	G. enhet	F. enhet
30357	269	Ben	Avfall	6		Analyserad	Djurben, Obränt ben	625		628
30358	270	Ben	Avfall	6		Analyserad	Djurben, Obränt ben	624		627
30359	271	Ben	Avfall	1		Analyserad	Djurben, Bränt ben	624		627
30360	272	Ben	Avfall	2		Analyserad	Djurben, Bränt ben	624		30013
30361	273	Ben	Avfall	7		Analyserad	Djurben, Obränt ben	625		30014
30362	274	Ben	Avfall	1		Analyserad	Djurben, Bränt ben	625		30014
30363	275	Ben	Avfall	273		Analyserad	Djurben, Obränt ben	593		30016
30364	276	Ben	Avfall	265		Analyserad	Djurben, Obränt ben	593		602
30365	277	Ben	Islagg	78			Mellanfotsben - nöt	593		602

Bilaga 6.

Bilaga 6 Anläggningslista

Förundersökning i Norrgatan mm 2012 samt förundersökning för el-telereparation på Stortorget 2012

En detaljerad beskrivning av lager och anläggningar finns i redovisningen av de olika delområdena. I anläggningslistan hänvisas därför till rapporttexten för respektive område.

Anläggningsnummer	Anläggningstyp	Område
2	Stenläggning	9
3	Odlingslager	9
5	Utjämningslager	9
6	Raseringslager	9
7	Brukning	9
241	Källare	3
245	Kulturlager	3
253	Stolphål	3
259	Odlingslager	3
272	Härd	3
294	Odlingslager	3
364	Stolphål	4
368	Stolphål	4
394	Markyta	4
406	Odlingslager	4
502	Stenläggning	2
553	Stenläggning	2
558	Stenläggning	2
567	Stenläggning	2
586	Stenläggning	2
593	Utfyllnadslager	2
624	Golv	2
625	Golvlager	2
667	Stolphål	2
686	Stolphål	2
701	Källare	2
815	Odlingslager	2
846	Stolphål	2
858	Stolphål	2
872	Stolphål	2
881	Stolphål	2
890	Stolphål	2
904	Nedgrävning	6
919	Nedgrävning	6
924	Stolphål	6

Anläggningsnummer	Anläggningstyp	Område
936	Grundmur	6
946	Odlingslager	6
954	Utjämningslager	6
966	Odlingslager	6
986	Härd	6
1019	Nedgrävning	5
1053	Odlingslager	5
1077	Nedgrävning	5
1083	Källare	5
1085	Källare	5
1087	Stolphål	5
1098	Stolphål	5
1109	Nedgrävning	5
1137	Brukning	8
1139	Raseringslager	8
1163	Raseringslager	7
1169	Stenläggning	7
1277	Odlingslager	7
1278	Sättsandslager	7
3034	Raseringslager	7
3035	Sättsandslager	7
3036	Stenläggning	7
3065	Odlingslager	7
3069	Nedgrävning	7
3106	Stolphål	7
3119	Stolphål	7
3211	Odlingslager	1
3230	Härd	1
3409	Husgrund	1
3429	Gårdsplan?	1
3441	Avfallslager	1
3450	Odlingslager	1
3505	Nedgrävning	1
3535	Stenläggning	1
3821	Odlingslager	1
4002	Raseringslager	7
4003	Odlingslager	7
4004	Källare	9
4024	Golvlager	9
4026	Golv	9
4524	Källare	10
4573	Stenläggning	9

Anläggningsnummer	Anläggningstyp	Område
4587	Odlingslager	9
30038	Nedgrävning	8
30040	Nedgrävning	7
30043	Raseringslager	10
30044	Utjämningslager	10
30045	Odlingslager	10
30046	Husgrund	10
30060	Lergolv	1
30129	Fyllning	4
30172	Fyllning	4
30213	Raseringslager	9
30352	Fyllning	4
30353	Nedgrävning	4
30355	Odlingslager	7

Adress
Box 104, S-391 21 Kalmar

Telefon
0480-45 13 00

Fax
0480-45 13 65

E-post
info@kalmarlansmuseum.se